

STATISZTIKAI SZEMLE

A KÖZPONTI
STATISZTIKAI HIVATAL
FOLYÓIRATA

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:

DR. BELYÓ PÁL, ÉLTETŐ ÖDÖN, DR. HARCSA ISTVÁN,
DR. HUNYADI LÁSZLÓ (főszerkesztő), DR. HÜTTL ANTÓNIA, DR. KÖRÖSI GÁBOR,
DR. MÁTYÁS LÁSZLÓ, DR. MELLÁR TAMÁS (a Szerkesztőbizottság elnöke), NYITRAI FERENCNÉ DR.,
OROS IVÁN, DR. RAPPAI GÁBOR, DR. SIPOS BÉLA, DR. SZILÁGYI GYÖRGY,
TÓTH ISTVÁN GYÖRGY, DR. VITA LÁSZLÓ, DR. VUKOVICH GABRIELLA

79. ÉVFOLYAM 1. SZÁM

2001. JANUÁR

E SZÁM SZERZŐI:

Dr. Galasi Péter kandidátus, a Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem egyetemi tanára; *Dr. Koncz Katalin* kandidátus, a Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem egyetemi tanára; *Dr. Kovács Sándorné*, a KSH Heves Megyei Igazgatóság igazgatója; *Dr. Lakatos Judit*, a KSH főosztályvezetője; *Nagy Gyula* kandidátus, a Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem docense; *Dr. Rédey Katalin* kandidátus, a Pécsi Tudományegyetem docense; *Reilly, Barry*, a Sussexi Egyetem (Brighton) Társadalomtudományi Karának oktatója.

*

Éltető Ödön, a KSH ny. főosztályvezető-helyettese; *Havasi Éva* a KSH főtanácsosa; *Náduvvari Zoltán*, a KSH főtanácsosa; *Szász Kálmán* kandidátus, a KSH Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat tudományos kutatója; *Visi Lakatos Mária*, a KSH főtanácsosa, a *Statisztikai Szemle* szerkesztője.

ISSN 0039 0690

Megjelenik havonta egyszer
Főszerkesztő: dr. Hunyadi László
Osztályvezető: Dobokayné Szabó Orsolya
Kiadja: a Központi Statisztikai Hivatal
A kiadásért felel: dr. Mellár Tamás
3032 – Akadémiai Nyomda
Martonvásár, 2001
Felelős vezető: Reisenleitner Lajos

Szerkesztők: Dr. Domokos Attila, Polyák Andrea, Szűcsné Bruckner Mariann, Visi Lakatos Mária
Tördelőszerkesztők: Bálinthné Bartha Éva, Simonné Káli Ágnes

Szerkesztőség: Budapest II., Keleti Károly utca 5–7. Postacím: Budapest, 1525. Postafiók 51.
Telefon: 487-4341, 487-4343 Telefax: 487-4344

Internet: www.ksh.hu/statszml
E-mail: statszemle@ksh.gov.hu

Kiadóhivatal: Központi Statisztikai Hivatal, Budapest II., Keleti Károly utca 5–7.
Postacím: Postafiók 51. Budapest, 1525. Telefon: 345-6000

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Előfizethető bármely hírlapkézbetítő postahivatalnál és a Levél- és Hírlapüzletági Igazgatóság Hírlapelőfizetési Irodájánál (Budapest VIII., Orczy tér 1., Telefax: 303-3440) közvetlenül vagy postautalványon, valamint átutalással Postabank Rt. 219-98636, 021-42795 pénzforgalmi jelzőszámra.
Előfizetési díj: fél évre 3000 Ft, egy évre 5400 Ft

Beszerezhető a KSH Könyvesboltban. Budapest II., Keleti Károly u. 10. Telefon: 212-4348

TARTALOM

MÓDSZERTANI TANULMÁNYOK

A nemek közötti bérkülönbségek elemzésének statisztikai módszerei. – <i>Barry Reilly</i>	5
--	---

STATISZTIKAI ELEMZÉSEK

A nő–férfi kereseti különbségek Magyarországon, 1992– 1996. – <i>Galasi Péter</i>	18
A nők gazdasági aktivitása és foglalkoztatottsága. – <i>Nagy Gyula</i>	35
Visszatérés a munkaerőpiacra a gyermekgondozási idő után. – <i>Lakatos Judit</i>	56
A foglalkoztatottság növelése és a munkanélküliség csökkentése. – <i>Koncz Katalin</i>	64

SZEMLE

A Központi Statisztikai Hivatal középtávú fejlesztési stratégiája	84
Konferencia a statisztika minőségéről. – <i>Dr. Kovács Sándorné</i>	90
Magyar szakirodalom	
Fél évszázad a statisztika szolgálatában (<i>Rédey Katalin</i>)	95

STATISZTIKAI HÍRADÓ

Személyi hírek	100
Szervezeti hírek – Közlemények	100

STATISZTIKAI IRODALMI FIGYELŐ

Külföldi statisztikai irodalom

Bradburn, N. M.: Az Egyesült Államok statisztikájának jövője az információs társadalomban. (<i>Szász Kálmán</i>)	103
Körner, T.: Az átfogó minőségmenedzselés a Német Szövetségi Statisztikai Hivatalban. (<i>Nádudvari Zoltán</i>)	104

White, Alan G.: Mérési torzítások a fogyasztói árindexben. (Éltető Ödön)	106
Ruspini, E.: Longitudinális vizsgálatok a női szegénység tanulmányozásában. (Havai Éva)	109
Prioux, F.: Franciaország demográfiai helyzetének alakulása a közelmúltban. (Visi Lakatos Mária)	111
Bibliográfia	113

*A Statisztikai Szemlében megjelenő tanulmányok
kutatói véleményeket tükröznek,
amelyek nem esnek szükségképp egybe
a KSH vagy a szerzők által képviselt intézmények hivatalos álláspontjával.*

Utánnnyomás csak a forrás megjelölésével!

A NEMEK KÖZÖTTI BÉRKÜLÖNBSÉGEK ELEMZÉSÉNEK STATISZTIKAI MÓDSZEREI*

BARRY REILLY

A világ szinte minden országában ismert jelenség az, hogy a férfi és a női munka piaci megítélése, és ebből adódóan díjazása eltérő. Mivel – ahogy az jól tükröződik a nők piaci részvételi arányainak növekedésében – a női munka szerepe a legtöbb országban növekvő, a jelenség tudományos vizsgálatának igénye egyre sürgetőbbben merül fel. A cikk a bérek nemenkénti eltéréseinek vizsgálatára szolgáló statisztikai módszereket mutatja be. Ennek során először vázolja a nem specifikus eltérések mérésének lehetőségeit és korlátait. A második fejezet feltár néhány statisztikai–ökonometriai megközelítési módot, amelyek alkalmasak arra, hogy a vizsgált problémát összhangba lehessen hozni a statisztikai elszámolási rendszerrel. A harmadik és a negyedik fejezet ezeken túlmenően bemutatja azt a módszertant, amellyel a foglalkozási rétegződés hatásai mutathatók ki. A következő fejezet azokat a módszereket veszi sorra, amelyek a nemenkénti kereseti eltérések időbeli alakulásának elemzésére szolgálnak, végül a dolgozat röviden bemutatja, hogy ennek a feladatnak a megoldásában milyen előnyökkel jár és hogyan alkalmazható a kvantilis regressziós modell.

TÁRGYSZÓ: Bérek. Különbségfelbontás.

A legtöbb országban általános jelenség, hogy a férfiak és a nők a munkaerőpiacon végzett szolgáltatásaikért eltérő fizetséget kapnak. A nők gazdasági aktivitásának növekedése miatt – amelyet a majdnem minden országban megnövekedett munkaerő-piaci részvételi arányuk tükröz – ez a téma felkeltette a kutatók érdeklődését. A két nem keresetei közötti jelentős különbség állandósulása a legtöbb iparosodott országban aggodalmat keltett. A jelenségre legfőképp diszkriminációellenes és egyenlő esélyt biztosítani hivatott törvények meghozatalával reagáltak. Az irányadó törvénykezés a bérdiszkrimináción túlmenően a foglalkoztatás területén megjelenő diszkriminációra is kiterjed. E tanulmány azonban csak a kereseti diszkriminációval foglalkozik.

A gyakorlati intézkedések megalapozása céljából célszerű meghatározni, hogy a keresetek különbségének vizsgálatakor közgazdasági értelemben mit tekintünk diszkriminációnak. Lehetséges, hogy egyeb, nem diszkriminatív okok miatt van különbség a férfiak és a nők keresete között. Egy általános, a neoklasszikus elméletből származó feltételezés szerint a mun

* A tanulmány eredeti címe: Statistical methods for analysing gender wage differentials. Magyarra Nagy Júlia fordította, a fordítást Galasi Péter ellenőrizte. (Az Országos Munkaügyi Kutató és Módszertani Központ „A nők és férfiak esélyegyenlősége” című programja keretében készült munka átdolgozott változata, „Az Európai Közösség programja” sorozatban. Budapest, 2000. 31 old.)

kások bérei saját határtermelékenységüknek megfelelően alakulnak. Ha a nők termelékenysége alacsonyabb a férfiakénál, akkor várhatóan különbség lesz a két nem keresete között, és ez a különbség az erőforrások hatékony felhasználását tükrözi. Feltehetően bérdiszkriminációról van viszont szó abban az esetben, ha közel azonos termelékenységű munkások azonos munkaerő-piaci teljesítményükért eltérő ellenszolgáltatást kapnak.

Mindamellett fontos feltennünk a kérdést: vajon miért különbözhet a két nem termelékenysége? Könnyen elképzelhető, hogy e különbség diszkriminatív erők hatására jön létre. Ebben az esetben a diszkrimináció előbbieken vázolt meghatározása kevésbé lesz használható. Két példát hozhatunk fel ennek érzékeltetésére.

Először is, a nők termelékenysége alacsonyabb lehet a férfiakénál amiatt, hogy a nők általában nagyobb mértékben munkaigényes és kevésbé tőkeigényes iparágakban dolgoznak, mint a férfiak. Amennyiben a nők saját elhatározásukból dolgoznak a munkaintenzív iparágakban, akkor alacsonyabb határtermelékenységük hatékonynak tekinthető. Ha viszont a nők belépését a tőkeintenzív iparágakba korlátozzák, akkor alacsonyabb határtermelékenységük a foglalkoztatásban megjelenő diszkriminációs folyamatnak tulajdonítható.

Másodszor, a nők alacsonyabb termelékenységét okozhatja az is, hogy életük során kevesebb általános és vállalatspecifikus emberi tőkét halmoztak fel. Az iskolai végzettség (azaz egyfajta általános emberi tőke) megszerzése befolyásolja a munkaerő-piaci termelékenységet és ennél fogva a megszerzett jövedelmet. Amennyiben a nők saját választásuk következtében jutnak kevesebb emberi tőkéhez, és emiatt kapnak alacsonyabb bért, az eredmény közgazdasági értelemben hatékonynak tekinthető. De ha az oktatási rendszerben a lányokat a fiúkhoz képest korlátozzák a tantárgyválasztásban (például azáltal, hogy nem technikai tárgyak választására bátorítják őket), a végeredmény nem tekinthető hatékonynak, és a munkaerőpiacra való belépés előtti diszkrimináció egyik formájának értelmezhető, hiszen végtére is kihat a munkaerő-piaci termelékenységre.

A vállalatspecifikus emberi tőke felhalmozódása szintén hatással van a termelékenységre. Ha a nők úgy döntenek, nem vesznek részt a munkahelyi képzésben, mert számítanak arra, hogy karrierjük a családalapítás miatt többször meg fog szakadni, akkor ez befolyásolni fogja termelékenységüket és munkaerő-piaci bérüket. Ez esetben a nők optimális mennyiségű vállalatspecifikus emberi tőkét halmoznak fel, a férfiaknál kevesebbet, hiszen számítanak munkaerő-piaci részvételük többszöri megszakadására, és ennek következtében kevesebbet keresnek. Mindemellett, amennyiben a munkáltatók azért határoznak úgy, hogy nem áldoznak a női munkaerő képzésére, mert az nem fogja visszahozni a képzés során felmerülő költségeket, a vállalati képzési lehetőségek – melyek segítségével vállalatspecifikus emberi tőke szerezhető – elosztása diszkriminatívnak tekinthető. Másik vélemény szerint a nők mind az általános, mind a vállalatspecifikus emberi tőkéből azért halmoznak fel a férfiaknál kevesebbet, mert előre számítanak a munkaerő-piaci diszkriminációra.

Az eddigiekben számos olyan kérdést érintettünk, amelyeknek fontos szerepe van a nemek közötti bérkülönbség mérésének tárgyalásakor. Először is, a két nem kereseteinek összehasonlításakor fontos kiszűrni a termelékenységet befolyásoló jellemzők hatását. Másodszor, az összehasonlításakor fontos számításba venni, hogy néhány jellemző, amely meghatározza a béreket, a diszkriminációs folyamat szempontjából nem exogén. Napjainkban a közgazdászok által a nemek közötti bérkülönbségek számszerűsítésére szokásosan használt statisztikai módszerek vizsgálatakor e két körülményt szem előtt kell tartani.

A tanulmány a következőképpen épül fel: az első fejezet a nemek közötti keresetkülönbség mérésének módszerét és használatának korlátait vázolja fel. A második fejezet a nemek közötti keresetkülönbségek kiigazításának több statisztikai–ökonometria megközelítését vizsgálja, amelyek segítségével a keresetkülönbségek visszavezethetők a különféle tulajdonságokra. A harmadik fejezet az ezen megközelítésekkel kapcsolatos problémákat tárgyalja, a negyedik pedig egy olyan módszert vázol fel, amelynek segítségével megragadhatjuk a foglalkozási elkülönülés hatásait. Az ötödik fejezet egy olyan módszert mutat be, melynek használatával a nemek közötti keresetkülönbség időszakos változásait vizsgálhatjuk meg, a hatodik pedig a kvantilis regresszió használatának előnyeit vázolja fel.

A nemek közötti keresetkülönbség

A különböző módszerek tárgyalásához hasznos lesz bevezetni néhány jelölést. Jelölje W a munkaerő-piaci keresetet, továbbá W_m a férfiak, W_f pedig a nők keresetét. Mielőtt továbblépnénk, tisztáznunk kell, hogyan mérjük a munkaerő-piaci keresetet: éves, havi, heti vagy óránkénti keresettel dolgozunk-e. A két nem keresetének összehasonlításakor az első három használata félrevezető lehet, minthogy a legtöbb iparosodott gazdaságban a nők alacsonyabb heti óraszámban dolgoznak a munkaerőpiacon, mint a férfiak. Így a munkaerő-piaci keresetek összehasonlításakor leginkább az órabérek arányát érdemes vizsgálni. Ha W -t, W_m -et és W_f -et órabérnek tekintjük, a nők munkaerő-piaci helyzetének meghatározására használt egyik szokásos mérőszám a nők és a férfiak átlagos óránkénti keresetének aránya. Képlettel kifejezve:

$$\overline{W}_f / \overline{W}_m, \quad /1/$$

ahol a felülvonás az átlagot jelöli. A képlet azt mutatja, hogy a nők a férfiak átlagos órabérének hányadrészét keresik meg. Ennek reciproka:

$$\overline{W}_m / \overline{W}_f. \quad /2/$$

A nemenkénti átlagos keresetéről közzétett adatok hozzáférhetősége lehetővé teszi az /1/-hez és /2/-höz hasonló összegző mutatók készítését.

A diszkrimináció közgazdaságtanának irodalma a piaci diszkrimináció együtthatóját (market discrimination coefficient – MDC) a következőképpen definiálja:

$$MDC = \frac{\overline{W}_m - \overline{W}_f}{\overline{W}_f} \cdot 100. \quad /3/$$

Ez a kifejezés megadja, hogy a férfiak többletkeresete a nők keresetének hány százaléka. A közgazdászok körében általánosan uralkodó megközelítés, hogy a férfiak magasabb bérét a nők bérének felüli „árrésnek” tekintik. Természetes alapú logaritmus segítségével átlagos „árrést” ($\overline{D}$) tudunk képezni:

$$\overline{D} = \ln(\overline{W}_m) - \ln(\overline{W}_f). \quad /4/$$

A természetes alapú logaritmusok különbsége növekedési rátát fejez ki. Ha vesszük $\overline{D}$ anti-logaritmusát, kivonunk belőle egyet és megszorozzuk 100-zal, akkor megkapjuk a férfi bérek női béreken felüli százalékos „árrését”.¹ Ezzel a megközelítéssel az a probléma, hogy a női és a férfi bérek átlagos természetes alapú logaritmusát ritkán – ha egyáltalán valamikor – közlik a statisztikai kiadványok. Mivel az átlag természetes alapú logaritmus nem egyezik meg a természetes alapú logaritmus átlagával, a /4/-en alapuló kifejezéseket általában akkor számolják ki, ha a kutatók rendelkezésére állnak megfelelő egyedi adatok.

Az /1/, /2/, /3/ és /4/ kifejezések, bár a nemek közötti bérkülönbség egy-egy becslését adják, nem engednek bepillantást e különbség azon részébe, amely a termelékenységi jellemzők két csoportja közötti különbségeknek tulajdonítható.

A nemek közötti kiigazított bérkülönbség

A) *A nemek közötti bérkülönbség becslése egy közös egyenlet segítségével.* Annak érdekében, hogy minél többet megtudjunk a nemek a bérré gyakorolt hatásairól, ki kell szűrni a két nem termelékenysége közötti esetleges különbségek hatásait. Ez a követelmény sokváltozós statisztikai elemzés használatát igényli, amelynek segítségével a kutató kiszűrheti az egyes tényezők hatását (vagy rögzítheti értéküket), amikor az őt érdeklő tulajdonságnak (azaz a nemnek) a függő változóra (azaz a bérré) gyakorolt hatásait vizsgálja. A kiszűrt tényezők általában termelékenységi jellemzők, és így az eljárás eredménye végül a nagyjából összehasonlítható munkások érdeklődése középpontjában álló jellemzőinek tulajdonítható bérkülönbségeket fejezi ki. A közgazdászok körében hagyománnyá vált, hogy a kereset természetes alapú logaritmus és a különböző jellemzők halmaza között valamilyen kapcsolatot határoznak meg. Mindez *Jacob Mincernek* (1974) az emberi tőkével kapcsolatos nagyhatású munkásságából következik.

Jelöljük most w -vel W természetes alapú logaritmusát, és állítsuk fel a következő bére egyenletet:

$$w = \mathbf{x}'\boldsymbol{\beta} + \delta G + e, \quad /5/$$

ahol $\mathbf{x}'$ a termelékenységi jellemzőket tartalmazó vektor (például a képzettség és a munka-tapasztalat), G pedig minőségi változó, amelynek értéke 1, ha a vizsgált személy férfi, és 0, ha nő. A $\boldsymbol{\beta}$ vektor a termelékenységi változók együtthatóit tartalmazza; ezek az említett változók bérré gyakorolt hatásait mutatják. Az e véletlen hibatermék, a δ paramétert pedig a továbbiakban tárgyaljuk. Az adatok a népességből vett, férfiakat és nőket egyaránt

¹ Az átlag ez esetben mértani átlag. Ha ugyanis /4/-et átalakítjuk az alábbi módon: $\overline{D} = \sum_{i=1}^n \ln(W_{mi} / n) - \sum_{i=1}^n \ln(W_{fi} / n) = \ln \prod_{i=1}^n W_{mi}^{1/n} - \ln \prod_{i=1}^n W_{fi}^{1/n} = \ln \prod_{i=1}^n W_{mi}^{1/n} / \prod_{i=1}^n W_{fi}^{1/n}$ és bevezetjük a $\overline{w}_m = \prod_{i=1}^n W_{mi}^{1/n}$, illetve a $\overline{w}_f = \prod_{i=1}^n W_{fi}^{1/n}$ mértani átlagokat, akkor az $[\exp(\overline{D}) - 1] \cdot 100 = (\overline{w}_m - \overline{w}_f) / \overline{w}_f$ kifejezés valóban százalékos árrés jellegű mutató, de a keresetek mértani átlagából számolva. A mértani átlag használatát az indokolja, hogy a keresetek közismerten bal oldali ferdeségű eloszlása okán a lognormális eloszlás feltételezése általános, ami pedig a változó logaritmusos transzformációjából indul ki, és így közvetlenül magába foglalja a logaritmusok átlagát, ami az eredeti változóra a mértani átlagolást jelenti.

tartalmazó véletlen mintából, például munkaerő-felmérésből származnak. Véletlen mintát feltételezve, e várható értéke 0 (azaz $E(e) = 0$). Az együtthatókat (β és δ) általában a legkisebb négyzetek módszerével (Ordinary Least Squares – OLS) becslik. Fontos megjegyezni, hogy az $\mathbf{x}$ vektorban szereplő termelékenységi változókról feltételezzük, hogy a diszkriminációs folyamat szempontjából exogének. E feltételezés alapján és amiatt, hogy feltevésünk szerint a véletlen hiba várható értéke nulla, a becsült paraméterek a népesség valós paramétereinek torzítatlan becslései.

Az /5/ egyenletben felvázolt keret felhasználható a nemek közötti kiigazított bérkülönbség átlagos becslésére. A β és δ paraméterek OLS becsléseit $\hat{\beta}$ -vel és $\hat{\delta}$ -vel jelölve (a kalap a továbbiakban is OLS-becslést jelöl), az /5/ egyenletet felírhatjuk a következő formában is:

$$\hat{w} = \mathbf{x}'\hat{\beta} + \hat{\delta}G .$$

Az /5/ egyenletet olykor közös egyenletnek nevezik (azaz olyan egyenlet, amelyben a férfiak és a nők adatai egyaránt szerepelnek). Ekkor a piaci diszkrimináció mértékét a következőképpen írhatjuk fel:

$$D^A = [\hat{w}|\mathbf{x}, G = 1] - [\hat{w}|\mathbf{x}, G = 0] = \hat{\delta} . \quad /6/$$

Más szavakkal, $\mathbf{x}$ hatását kiszűrve, a G -hez tartozó együttható OLS-becslése a munkaerő-piaci diszkrimináció mértékének átlagos becslését adja meg. A férfiak bérének a nők béréhez felüli százalékos „árrése” az $[\exp(\hat{\delta}) - 1] \cdot 100$ módon kapható meg. A $\bar{D}$ és $\hat{\delta}$ közötti bármilyen különbség az $\mathbf{x}$ vektorban szereplő termelékenységi jellemzőknek tulajdonítható. A $\hat{\delta}$ egyszerűen a regressziós egyenes párhuzamos felfelé tolását fejezi ki. Más szavakkal, a nemet kifejező változónak az elemzésbe felvételével a becsült kapcsolatnak csak egyetlen része változhat meg, mégpedig a becsült konstans tag. Könnyen előfordulhat, hogy a képzettség és a szakmai gyakorlat bérre gyakorolt hatásai nemenként különböznek, de ez a megközelítés ezt nem tudja megragadni.

B) A nemek közötti bérkülönbség becslése két önálló egyenlet segítségével. A közös egyenlet használata korlátot jelent, és ez a férfiakra és a nőkre külön felírt egyenletek széles körű használatára sarkallta a kutatókat. Ebben a megközelítésben a férfiak egyenletének a következő formáját:

$$w_m = \mathbf{x}_m' \beta_m + e_m , \quad /7/$$

a nők egyenletének pedig ilyen formáját becsüljük:

$$w_f = \mathbf{x}_f' \beta_f + e_f \quad /8/$$

(az m index ebben az esetben is a férfiakra, az f index pedig a nőkre utal). Az adatokat olyan felmérésből szerezhetjük meg, ahol mind a férfiakra, mind a nőkre egymástól független véletlen mintákat veszünk.

Az OLS-bebecslési eljárás fontos tulajdonsága, hogy a regressziós egyenes (vagy regressziós sík) áthalad az adatok átlagán, ezért az előbbi kifejezéseket az átlagokra is felírhatjuk:

$$\bar{w}_m = \bar{x}_m' \hat{\beta}_m, \quad \bar{w}_f = \bar{x}_f' \hat{\beta}_f.$$

Ha felidézünk a korábban leírtakat, a /4/ egyenletet felírhatjuk a következőképpen:

$$\ln(\bar{W}_m) - \ln(\bar{W}_f) = \bar{w}_m - \bar{w}_f = \bar{x}_m' \hat{\beta}_m - \bar{x}_f' \hat{\beta}_f,$$

majd egyszerű átalakítás után azt kaphatjuk, hogy

$$\ln(\bar{W}_m) - \ln(\bar{W}_f) = [\bar{x}_m - \bar{x}_f]' \hat{\beta}_m + \bar{x}_f' [\hat{\beta}_m - \hat{\beta}_f]. \quad /9/$$

Ezek szerint a két nem béreinek teljes átlagos különbsége két összetevőre bontható. A különbség egyrészt a megfigyelt termelékenységi jellemzők szerinti összetétel különbségeinek tulajdonítható, másrészt annak, hogy az egyes tulajdonságok és a bérek között a férfiak és a nők esetében eltérő a kapcsolat (azaz eltérők a nemek közötti hozamkülönbségek). E két részt „megmagyarázott” és „meg nem magyarázott” összetevőnek hívják, utóbbit „reziduális” összetevőnek is nevezik. Ez a /9/ kifejezés jobb oldalának második tagja, amely a nemek közötti bérkülönbség termelékenységi jellemzők szerint kiigazított átlagos becslését adja meg. A reziduális összetevő olykor a munkaerőpiacon megjelenő diszkrimináció hatását is jelzi. A /9/ kifejezés jobb oldalának második tagját felírhatjuk úgy is, hogy

$$\Delta_U = \bar{x}_f' [\hat{\beta}_m - \hat{\beta}_f]. \quad /10/$$

Tekintve, hogy ez a megközelítés az indexszámításban (is) használatos standardizálás logikáját követi, olykor „indexszám” megközelítésnek nevezik. Ha kifejtjük a /10/ kifejezést, a következőket kapjuk:

$$\Delta_U = \bar{x}_f' \hat{\beta}_m - \bar{x}_f' \hat{\beta}_f.$$

Ebben az esetben a női jellemzők átlagos „kosarát” ($\bar{x}_f$) először a férfiak jellemzőinek – a munkaerőpiacon kialakult – árait tartalmazó vektorral, majd pedig a nők jellemzőinek – szintén a munkaerőpiacon kialakult – árait tartalmazó vektorral súlyozzuk. E két rész különbsége mutatja azt az „árrést”, amelyet a férfiak a velük azonos tulajdonságokkal rendelkező nők bérén felül kapnak a munkaerőpiacon. A százalékos különbség ekkor az $[\exp(\Delta_U) - 1] \cdot 100$ módon számítható ki.

A /2/, /4/, /6/ és /10/ kifejezések a nemek közötti átlagos bérkülönbség egy-egy becslését adják meg, és a férfiak munkaerő-piaci előnyét fejezik ki. A kifejezések közötti különbségek attól függenek, hogy az elemzés során mely tényezők értékét rögzítették. A /2/ és a /4/ kifejezés a fizetés időegységén – hónapok, hetek, órák –, azaz a munkaidőn kívül

semmi egyebet nem szűr ki. A /6/ kifejezés kiszűri a termelékenységi jellemzőket, de azt feltételezi, hogy a nem hatását a becslt összefüggés párhuzamos eltolása közvetíti. A /10/ kifejezés figyelembe veszi a termelékenységi jellemzőket, de a becslt összefüggés különbségeit nem egy egyszerű párhuzamos eltolásra korlátozza. Így ez a kifejezés a nemek közötti módosított bérkülönbségek számításának általánosabb megközelítését jelenti, és a közgazdászok széles körben használják.

A /9/ kifejezés jobb oldalának első tagját általában a nemek közötti teljes bérkülönbség megmagyarázott részének nevezik. Esetünkben ez a következőképpen írható fel:

$$\Delta_E = [\bar{x}_m - \bar{x}_f]' \hat{\beta}_m \quad /11/$$

Más szavakkal, ez a teljes bérkülönbség azon részét fejezi ki, amely a két nem tulajdonságaiban vagy adottságaiban meglévő átlagos különbségekkel magyarázható. Az egyértelmű, hogy a /9/ kifejezés a férfiak jellemzőinek átlagos „kosarát” használva is kiszámítható. Ilyenformán a /9/ kifejezést felírhatjuk a következő formában is:

$$\ln(\bar{W}_m) - \ln(\bar{W}_f) = [\bar{x}_m - \bar{x}_f]' \hat{\beta}_f + \bar{x}_m' [\hat{\beta}_m - \hat{\beta}_f]. \quad /12/$$

A /12/ kifejezés utolsó tagja a nemek közötti átlagos, módosított bérkülönbség becslését adja meg, és – mivel az „indexszám súlyozási problémája” fennáll – különbözhet a /10/ kifejezéstől. A /12/ kifejezés első része ezúttal is a teljes bérkülönbség megmagyarázott részének becslését nyújtja.

Az önálló regressziós egyenletek használatának problémái

A nemek közötti átlagos, korrigált bérkülönbség kiszámítására *Blinder* (1973) és *Oaxaca* (1973) eredetileg az előzőekben felvázolt módszert javasolták. Ez egy igen pontosan definiált, az egyén foglalkozásával vagy ágazati kötődésével kapcsolatos kiegyenlítő bérkülönbségeket és monopoljárdékokat meghatározni szándékozó, több tényezővel bővített emberitőke-modell specifikációja. A módszer érvényessége attól függ, hogy a becslt egyenletek megfelelően illeszkednek-e az adatokra, és a paraméterek becsléseinek stabil, a közgazdasági elmélettel konzisztens értékeit nyújtják-e.

Amikor ezt a módszert a munkaerő-piaci diszkrimináció pontos meghatározására kívánjuk használni, számos problémával találkozunk.

a) Milyen termelékenységi változókat használjunk a béregyenletekben? Általánosan igaz, hogy minél nagyobb a kontrollváltozók száma, annál nagyobb a nemek közötti átlagos, módosított bérkülönbség megmagyarázott hányada (azaz a /11/ szerinti érték), és annál kisebb a meg nem magyarázott hányad (azaz a /12/ utolsó tagja). Amennyiben nemek szerinti diszkrimináció áll fenn foglalkozási vagy ágazati szinten, akkor a foglalkozást és az ágazatot kifejező kontrollváltozók a diszkriminációs folyamat végeredményét tükrözik, és ezért nem megfelelő exogén változói a béregyenletnek.

b) Figyelembe vegyük-e a béregyenletekben az egyén családi állapotát? Ismeretes, hogy a családi állapot eltérő hatást gyakorol a férfiak és a nők bérére. Van olyan elemző, aki figyelembe veszi ezt, van, aki nem. A munkáltatók a családi állapotot ún. proxy válto

zónak tekintik: a férfiaknál a házasság a stabil munkaerő-piaci elkötelezettség jele, a nőknél éppen ennek ellenkezőjét jelzi. Véleményünk szerint a családi állapotot fel kell venni a béregyenletekbe, hiszen segítségével meghatározhatjuk ezt a munkáltatói diszkriminációtípust.

c) Hogyan mérjük a munkatapasztalatot? Ez elsősorban az adatokkal kapcsolatos probléma. Némely felmérés nem nyújt kielégítő információt a munkatapasztalat, a gyakorlat tényleges hosszáról, és a kutatók kénytelenek közelítő értéket számítani. A munkatapasztalat időtartamát általában a következőképpen határozzák meg: az életkorból levonják az iskolakezdéskori életkort és az iskolában töltött évek számát. Az így adódó érték azonban nem tükrözi hűen a nők tényleges munkatapasztaltát. Az irodalomból kiderül, hogy a szakmai gyakorlat időtartamának ilyen mérése a béregyenletekben megnöveli vagy felnagyítja a meg nem magyarázott (vagy diszkriminációs) összetevőt.

d) Feltéve, hogy a termelékenységre vonatkozó mérések pontosak, vajon helyes-e a felbontás „megmagyarázott” részét (azaz a /11/ szerinti értéket) bizonyos értelemben jogos különbségnek tekinteni? Miképpen azt korábban megjegyeztük, a munkaerőpiacra lépés előtti diszkrimináció befolyásolhatja a nők termelékenységi jellemzőik javításának lehetőségét. Így lehet, hogy a „megmagyarázott” rész bizonyos mértékben a nemek szerinti diszkrimináció hatását fejezi ki.

e) A „megmagyarázott” és a „meg nem magyarázott” összetevők becslései pontbecslések. Fontos kiszámítani ezen értékek standard hibáit, hogy megállapíthassuk statisztikai megbízhatóságukat. Lineáris regressziós modell esetében ez nem bonyolult feladat.

Tudni kell azt is, hogy a férfi és a női foglalkoztatottak rendelkezésünkre álló mintái az alapsokaságból származó véletlen minták-e? Férfiak esetében, alacsony munkanélküliség mellett ez aligha probléma. A nők esetében viszont egy szisztematikus tényező akadályozza, hogy a munkaerőpiacon mindannyiukat megfigyeljük. Lehetséges, hogy a foglalkoztatott nők megfigyelt mintája nem véletlen minta, és ez esetben a nők /8/ egyenletében a hibatag várható értéke nem nulla. A megfigyelt munkaerő-piaci résztvevők bérei lehetnek jobbak az átlagosnál (azaz a magas bérajánlatokat kapott keresők felül vannak reprezentálva a mintában), vagy esetleg rosszabbak annál (azaz a mért jellemzők hatását kiszűrve az alacsony bérajánlatokat kapottak vannak felülreprezentálva). Ilyen körülmények között az OLS-becsléssel kapott paraméterek (a nők mintájára kapott munkaerő-piaci árak) torzítottak lehetnek. Számos eljárást alkalmazhatunk e probléma megoldására, például modellezhetjük a munkavállalási döntési folyamatot, és az ebből nyert információkkal korrigálhatjuk a béregyenleteket. Az e) típusú megközelítés használata azonban pontos eszközöket követel meg és sok adatállomány adatait nem is lehet oly módon csoportosítani, hogy sikeresen alkalmazhassuk ezt az eljárást. Az ilyen típusú problémák (Heckman; 1979) kezelésére alkalmazott standard korrekciós eljárások sok kritikát kaptak, mivel érzékenyek a modell specifikációjára és általában kevésbé robusztusak (Manski; 1989). Ráadásul az ilyen eljárással kiszámítható nemek közötti bérkülönbségek a „bérajánlatokon” és nem a tényleges béreken alapulnak.

A nemek közötti bérkülönbség vizsgálata a foglalkozást is figyelembe véve

Sok gondot okoz, ha a nemek közötti bérkülönbségek vizsgálatakor a foglalkozást figyelmen kívül hagyjuk. Ezt a problémát már említettük (lásd az előző fejezet a) pontját).

Amennyiben a két nem foglalkozási megoszlása diszkriminációt tükröz, akkor helytelen azokat exogén változónak tekinteni. A szakirodalomban használt egyik megközelítés a nemek és a foglalkozások szerinti béregyenleteket a foglalkozási megoszlás modelljével együtt becsüli. *Brown, Moon és Zoloth* (1980) alkalmazták először ezt a megközelítést. Eszerint a teljes, módosítatlan nemek közötti bérkülönbség:

$$\ln(\bar{W}_m) - \ln(\bar{W}_f) = \sum_{j=1}^k P_m^j \bar{w}_m^j - \sum_{j=1}^k P_f^j \bar{w}_f^j \quad /13/$$

ahol P_i^j az i -edik nem aránya a j -edik foglalkozásban ($i = f, m$ és $j = 1, \dots, k$), az m index a férfiakra, az f index a nőkre utal. A w a bér logaritmusát, a felülvonás az átlagértéket jelöli, és k foglalkozási csoportot vizsgálunk. A /13/ kifejezést kifejtve a következő felbontást kapjuk:

$$\begin{aligned} \ln(\bar{W}_m) - \ln(\bar{W}_f) &= \sum_{j=1}^k P_f^j [\bar{x}_m^j - \bar{x}_f^j] \hat{\beta}_m^j + \sum_{j=1}^k P_f^j \cdot \bar{x}_f^j [\hat{\beta}_m^j - \hat{\beta}_f^j] + \\ &+ \sum_{j=1}^k \bar{w}_m^j [P_m^j - P_*^j] + \sum_{j=1}^k \bar{w}_m^j [P_*^j - P_f^j]. \end{aligned} \quad /14/$$

Az egyenlet négy részből áll. P_m^j és P_f^j a férfiak és a nők tényleges aránya a j -edik foglalkozási csoportban. P_*^j a nők azon arányát mutatja a j -edik foglalkozásban, amely akkor alakulna ki, ha – adott tulajdonságaik mellett – foglalkozás szerinti megoszlásuk olyan lenne, mint a férfiaké. Ezek az arányok a férfi munkavállalók mintájából becsült foglalkozás-megoszlási modelltől számíthatók ki, és a férfiakra vonatkozó becsült együtthatókat a független változók foglalkozási megoszlási egyenletben szereplő női értékekhez rendelik.

A /14/ kifejezés jobb oldalának első két tagja a nemek közötti teljes bérkülönbségen belül a foglalkozásokon belüli hatást, míg a második két tagja a foglalkozások közötti hatást határozza meg. Valóban, az első két tag a /9/ kifejezés standard „megmagyarázott” és „meg nem magyarázott” összetevőinek újraszámítása foglalkozáspecifikus béregyenletek keretei között. Meg kell még a /14/ kifejezés jobb oldalának utolsó tagját is vizsgálni. Ennek zárójelben levő része olyan különbség, melynek első tagja a nők becsült aránya egyes foglalkozásokban – ami akkor adódna, ha a férfiakkal azonos lehetőségeik lennének a foglalkozás megválasztásában –, második tagja pedig a nők tényleges aránya ugyanazon foglalkozási csoportban. Ezen aránykülönbségek a férfiak foglalkozásonkénti logaritmizált béreinek átlagával vannak súlyozva, és úgy értelmezhetők, mint a foglalkozások szerinti szétválasztás hatásai.

E módszertan használatával kapcsolatban több fontos kérdést kell megemlíteni.

1. Milyen részletes foglalkozási bontást kell használni? Amennyiben kevés (tíznel kevesebb) foglalkozást különböztetünk meg, az elkülönülés hatását valószínűleg kevésbé fogjuk érzékelni, mert a nagy foglalkozási csoportokon belül is vertikális elkülönülés áll fenn. De minél részletesebb a bontás, annál valószínűbb, hogy horizontális elkülönülést mutatunk ki. E tekintetben lehetőségeinket általában korlátozza a rendelkezésre álló adatok köre. A foglalkozásonkénti béregyenletek becsléséhez mindkét nemről megfelelő

számú megfigyelésre van szükség valamennyi foglalkozási kategóriában. Minél részletesebb foglalkozási bontást használunk, annál kisebb a rendelkezésre álló elemszám a nemek közötti foglalkozási bérkülönbségek meghatározásához. Mindez problémákat vet fel mind a béregyenletekkel, mind az foglalkozási megoszlás egyenletével kapcsolatban.

2. Milyen modellt érdemes használni a férfi együtthatók kiszámításához, hogy előre jelezhessük a nők foglalkozási megoszlását? Legtöbbször multinomiális logit és rendezett (ordered) probit modelleket használnak erre a célra. Az előbbi használatához nem kell rangsorolni a foglalkozásokat, de lehetőség szerint nagyszámú paramétert kell becsülni, ami hátrányt jelenthet, ha a teljes minta kisméretű.

3. Mely változókat érdemes felvenni a foglalkozási megoszlási egyenletbe? A modellnek redukált alakúnak kell lennie, és a béregyenletben nem szereplő változókat kell tartalmaznia. Például a szülői háttérrel kifejező változót tekinthetjük úgy, mint ami befolyásolhatja a foglalkozás megválasztását, de a bérekre már semmiképpen sincs hatással. Ez azonban tapasztalati kérdés, amit az adatok segítségével kell megvizsgálni. Könnyen lehetséges, hogy a rendelkezésre álló adatok nem tartalmazznak elegendő információt ahhoz, hogy modellezhessük a foglalkozási megoszlást.

4. Kérdés, vajon az OLS-módszer használható-e a foglalkozási béregyenletek esetében? Nem szükségszerűen. Mivel a mintákat endogén szelekciós folyamat alapján válogatjuk ki (a foglalkozás alapján), ezek lehetnek nem véletlen minták is, ami torzítja a becült együtthatókat. A nők esetében a mintaszelekció torzító hatása kétféleképpen jelentkezhet: a munkaerő-piaci részvételtől való döntés és a foglalkozás megválasztása révén. Vannak a szelekciós torzítás kiszűrésére szolgáló eljárások, de ezek használatához, a szelekciós tagok meghatározásához szintén megfelelő információra van szükség. Sok adatállomány nem tartalmaz ilyen típusú információt.

A nemek közötti bérkülönbségek időbeli változásának vizsgálata

Újabb szempontot vont be a nemek közötti bérkülönbség felbontásába *Juhn, Murphy és Pierce* (1991), nevezetesen az idődimenziót. A „meg nem magyarázott” vagy „reziduális” különbség további két részre bontható: egy rész a reziduális béreloszláson belüli percentilis rangsor helyezései közötti különbségeknek tulajdonítható, egy másik rész pedig a bér szóródásának. Az általuk ajánlott részletesebb felbontás előnye, hogy lehetővé teszi a nemek közötti bérkülönbségre nem csak egy időpontban ható tényezők hatásának vizsgálatát.

Tegyük fel, hogy az i -edik férfi foglalkoztatott béregyenlete a t -edik évben a következő:

$$w_{it} = \mathbf{x}_{it}\boldsymbol{\beta}_t + u_{it}, \text{ vagy } w_{it} = \mathbf{x}_{it}\boldsymbol{\beta}_t + \sigma_t\Theta_{it}, \quad /15/$$

ahol:

w_{it} – az i -edik egyén t -edik időpontban kapott bérének természetes logaritmus,

$\mathbf{x}_{it}$ – az i -edik egyénhez tartozó magyarázó változók vektora a t -edik időpontban,

$\boldsymbol{\beta}_t$ – a férfiak együtthatóinak vektora a t -edik időpontban,

σ_t – a férfiak bére hibatajának szórása,

Θ_{it} – standardizált hibataj, melynek várható értéke 0 és varianciája 1.

A t -edik évi nemek közötti bérkülönbség átlagos értékekkel kifejezve (ahol $\bar{D}_t$ ezt a bérkülönbséget jelöli):

$$\bar{D}_t = \bar{w}_{mt} - \bar{w}_{ft} = \Delta \bar{x}_t \hat{\beta} + \sigma_t \Delta \bar{\Theta}_t, \quad /16/$$

ahol:

$$\Delta \bar{x}_t = \bar{x}_{mt} - \bar{x}_{ft}, \text{ és } \Delta \bar{\Theta}_t = \frac{\bar{w}_{mt} - \bar{x}_{mt}' \hat{\beta}}{\sigma_t} - \frac{\bar{w}_{ft} - \bar{x}_{ft}' \hat{\beta}}{\sigma_t}.$$

A /16/ kifejezés jobb oldalának első komponense a nemek közötti átlagos bérkülönbség azon részének a becslése, amelyik a megfigyelhető jellemzők közötti különbségeknek tulajdonítható. Az utolsó részt tekintik általában a diszkriminációs hatásnak. Ez egyszerűen a /9/ kifejezésben is használt felbontás más formában való felírása. Két év közötti különbséget (vegyük például az 1996. és 1992. éveket) a /16/ kifejezést felhasználva a következőképpen lehet felbontani:

$$\bar{D}_{96} - \bar{D}_{92} = [\Delta \bar{X}_{96} - \Delta \bar{X}_{92}] \hat{\beta}_{96} + [\Delta \bar{X}_{92}] (\hat{\beta}_{96} - \hat{\beta}_{92}) + \sigma_{96} \{ \Delta \bar{\Theta}_{96} - \Delta \bar{\Theta}_{92} \} + \Delta \bar{\Theta}_{92} (\sigma_{96} - \sigma_{92}). \quad /17/$$

Az első tag a megfigyelhető jellemzőkben az idő múlásával bekövetkező, a nemek közötti bérkülönbségre ható változásokat fejezi ki (például az iskolázottság és a munkatapasztalat szintjének változásai). A második tag a megfigyelhető hozamokban (például az olyanokban, mint a képzési szint és a tapasztalat hozadékai) az idő múlásával bekövetkező változások nemek közötti bérkülönbségre gyakorolt hatását mutatja. A harmadik tag, amelyet „réshatásnak” is neveznek, a férfiak és a nők reziduális béreloszláson belüli relatív helyzetében bekövetkező, a nemek közötti bérkülönbségre ható változást fejezi ki. A negyedik tag a reziduális béregyenlőtlenségben bekövetkező változások szerepét tükrözi. Az első és a harmadik tag nemhez kötött tényezőket mér, a második és a negyedik tag a „bérstruktúra” hatásait jelzi. A hagyományos bérfelbontás keretein belül a harmadik és a negyedik tagot rendszerint a diszkrimináció becsléseinek tekintik. Az eljárás használatához minden vizsgált évre becsülni kell a férfiak béregyenlétét. A felbontás, ahogy a /17/ egyenletben látható, a legkisebb négyzetek módszerének tulajdonságait használja ki. Ebben csak a férfiakra vonatkozó együtthatókat használunk, mivel azok „tisztább” becslései az elemzésben használt hozamoknak, hiszen kevésbé valószínű, hogy mértéküket az esetleges diszkriminációs folyamatok befolyásolják.

A /17/ kifejezés utolsó két tagját *Juhn* és társai (1991), valamint *Blau* és *Khan* (1992, 1994 és 1996) úgy tekintik, mint amelyek az általunk nem mért tulajdonságok és hozamok hatását tükrözik. *Suen* (1997) érvelése szerint ez az értelmezés csak akkor igaz, ha a százalékos sorrendek függetlenek a bérbecslések hibatagjainak standard hibájától. Ez azonban nem fordulhat elő, mert a „réshatás” változása a bér szóródásának változása nélkül nem következett volna be. Mindez nem teszi érvénytelenné a felbontás alkalmazását, de rávilágít arra, hogy a kifejezésekhez kapcsolódó közgazdasági értelmezést óvatosan kell kezelni. Különösen az rejt magában nagy hibalehetőséget, ha az említett kifejezéseket arra használjuk, hogy a meg nem figyelhető hozamok és mennyiségek változásaira vonatkozó következtetése

ket fogalmazunk meg. Azok a szerzők pedig, akik a „réshatás” alapján a szóródás hatásától függetlenül a nők felzárkózására következtetnek, helytelenül járnak el.

Kvantilis regresszió

Az előbbieken felvázolt módszerek teljes egészében egy átlagértékeket tartalmazó regressziós egyenlet felbontásán alapulnak. Amennyiben kizárólag az átlagos értékekkel foglalkozunk, csalóka képet kaphatunk a nemek közötti bérkülönbségről. A kvantilis regresszió módszerével (lásd például *Chamberlain*; 1994) a nemek közötti bérkülönbséget változatlan körülmények között, az eloszlás egy-egy kvantilisére tudjuk megbecsülni, nem csupán egyszerűen az átlagra. A kvantilis regressziós technikák alkalmazását korábban számítási nehézségek akadályozták. A medián regressziót úgy definiálhatjuk, hogy a hibatagok abszolút értékeinek összegét és a nem hibatagok négyzetösszegét minimalizáljuk úgy, mint a legkisebb négyzetek módszerénél. A becslőfüggvény készítésének módszere a legkisebb abszolút eltérések néven ismert. Amennyiben visszatérünk a már használt specifikációhoz, amelyben a férfiak és a nők bérét közös egyenlet segítségével becsültük, és bevezetjük az i indexet ($i = 1, \dots, n$), a béregyenlet a következőképpen írható fel:

$$w_i = \mathbf{x}_i' \boldsymbol{\beta} + \delta G_i + e_i \quad /18/$$

A medián regressziós együtthatókat az L -t minimalizáló értékeként kaphatjuk meg az alábbi egyenletből:

$$L = \sum_{i=1}^n |w_i - \mathbf{x}_i' \boldsymbol{\beta} - \delta G_i| = \sum_{i=1}^n (w_i - \mathbf{x}_i' \boldsymbol{\beta} - \delta G_i) \operatorname{sgn}(w_i - \mathbf{x}_i' \boldsymbol{\beta} - \delta G_i), \quad /19/$$

ahol $\operatorname{sgn}(a)$ az a előjele: 1, ha a pozitív, és -1, ha a negatív vagy nulla.

A paraméterek becslése lineáris programozási feladat. Az OLS-megközelítéssel ellentétben a kvantilis regressziós eljárás kevésbé érzékeny a kiugró értékekre és a normális eloszlástól való eltérésre, tehát robusztusabb becslőfüggvény az előbbinél (*Koenker és Bassett*; 1978). A kvantilis regressziós modelleknek heteroszkedaszticitás jelenlétében az OLS-nél előnyösebb tulajdonságaik lehetnek. Érdekes a medián mellett egyéb kvantilis regressziós becslését is megvizsgálni. E módszert használva a logaritmusos béregyenletet a megadott specifikációtól függően becsüljük, és azután több percentilisének számítjuk ki (például a 10., a 25., a 75. vagy a 90. percentilisének) az abszolút eltérések összegének minimalizálásával. A modell segítségével a δ paramétert a 10., a 25., a 50., a 75. és a 90. percentilisére becsülhetjük meg. A δ így kapott becslései a kutató számára lehetővé teszik, hogy megállapítsa a nemek közötti bérkülönbség nagyságát a béreloszlás különböző pontjainál, változatlan körülmények között. Ez akkor válhat fontossá számunkra, ha úgy érezzük, az átlag félrevezető képet nyújt.

IRODALOM

- BLAU, F. D. – KAHN, L. M. (1992): The gender earnings gap: learning from international comparisons. *American Economic Review*, 82. évf. 533–538. old.
 BLAU, F. D. – KAHN, L. M. (1994): Rising wage inequality and the US gender wage gap. *American Economic Review*, (Papers and Proceedings), 84. évf. 23–28. old.

- BLAU, F. D. – KAHN, L. M. (1996): Wage structure and gender earnings differentials. *Economica*, (*Supplement on Economic Policy and Income Distribution*), 63. évf. S29–S62. old.
- BLINDER, A. S. (1973): Wage discrimination: reduced form and structural variables. *Journal of Human Resources*, 8. évf. 436–455. old.
- BROWN, R. S. – MOON, M. – ZOLOTH, B. S. (1980): Incorporating occupational attainment in studies of male/female earnings differentials. *Journal of Human Resources*, XV. évf. 3–28. old.
- CHAMBERLAIN, G. (1994): Quantile regression, censoring and the structure of wages. In: SIMS, C. – LAFFONT, J. J. (szerk.) *Proceedings of the Sixth World Congress of the Econometric Society*, Barcelona, Spain. Cambridge University Press, New York.
- HALL, B. H. (1996): *Time Series Processor*, Version 4.3, Reference Manual. Paolo Alto, California, USA.
- HECKMAN, J. (1979): Sample selection bias as a specification error. *Econometrica*, 47. évf. 153–161. old.
- JUHN, C. – MURPHY K. – BROOKS, P. (1991): Accounting for the slowdown in black-white wage convergence. In: KOSTERS, M. (szerk.) *Workers and Their Wages*, American Enterprise Institute Press, 107–143. old.
- JUHN, C. – MURPHY, K. – BROOKS, P. (1993): Wage inequality and the rise in returns to skill. *Journal of Political Economy*, 101. évf. 410–442. old.
- KOENKER, R. – BASSETT, G. (1978): Regression quantiles. *Econometrica*, 46. évf. 1. sz. 33–50. old.
- MANSKI, C. (1989): Anatomy of the selection problem. *Journal of Human Resources*, 24. évf. 343–360. old.
- MINCER, J. (1974): *Schooling, experience and earnings*. Columbia University Press for the National Economic Research, New York.
- NEWELL, A. – REILLY, B. (1996): The gender wage gap in Russia: some empirical evidence. *Labour Economics*, 3. évf. 337–356. old.
- OAXACA, R. L. (1973): Male-female wage differentials in urban labour markets. *International Economic Review*, 14. évf. 693–709. old.
- REILLY, B. (1999): The gender pay gap in Russia during the transition, 1992-96. *The Economics of Transition*, 7. évf. 245–264. old.
- SUEN, W. (1997): Decomposing wage residuals: unmeasured skill or statistical artifact. *Journal of Labor Economics*, 15. évf. 555–566. old.

SUMMARY

The existence of a difference in the payment for labour market services between men and women is a universal phenomenon in almost all countries. The growth in female labour market activity, reflected in increased participation rates in most countries, prompted research interest in the topic. The paper discusses the statistical methods for analysing gender wage differentials. The first section outlines the measurement of the gender pay gap and limitations that attach to its use. Section two explores a number of statistical–econometric approaches to adjust the gender pay gap to account for characteristics. Section three deals with problems associated with these approaches and section four outlines a methodology that could be used to capture the effects of occupational segregation. Section five provides a methodology that could be used to explore temporal movements in the gender pay gap and the final section highlights advantages associated with the use of quantile regression analysis.

A NŐ–FÉRFI KERESETI KÜLÖNBSÉGEK MAGYARORSZÁGON, 1992–1996*

GALASI PÉTER

A tanulmány a TÁRKI háztartáspanel-felvételének 1992–1996-os adataira támaszkodva vizsgálja a nők és a férfiak nettó reál órakereseteiben mutatkozó különbségek alakulását. Heckman (1979) módszerét használva a megfigyelt keresetekből kereseti függvények segítségével kiszámítja a korrigált (szelekciós torzítástól megtisztított) órakereseteket, és először a megfigyelt és a korrigált keresetek alakulását állapítja meg, majd a korrigált órakeresetek felhasználásával megvizsgálja, hogyan alakult a két nem percentiliseinek – a kereső nők és férfiak két percentilise bérének alakulását ábrán is bemutatva – relatív helyzete, életkor, iskolázottság és beosztás szerinti bérhozzam, végül megkísérli mind az egyes évek férfi és női kereseteinek különbségeit, mind pedig az időszak egészében megfigyelt keresetkülönbség-változásokat tényezőkre bontani.

A megfigyelt nő–férfi kereseti különbségek a vizsgált időszakban csökkentek. A nők relatív keresete (bérhányadban mérve) mintegy öt százalékponttal javult, de a nők megfigyelt keresete az időszak végén mintegy 14 százalékkal elmaradt a férfiakétól. A korrigált kereseteket vizsgálva a kezdő időpontban a különbségek nagyjából hasonlóak, a bérhányad értéke 0,82, ami azonban az időszak folyamán lényegesen csökkent. 1994-ben a nők keresete a férfiakénál magasabb, és 1996-ban is mindössze három százalékponttal marad el a másik nem órakeresetétől.

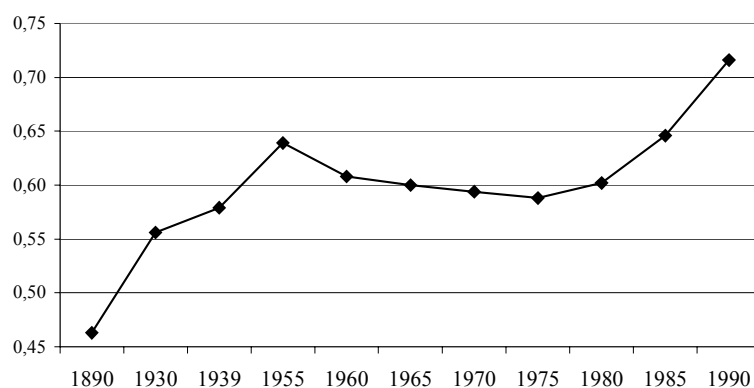
A nő–férfi kereseti különbségek mérséklődésében egyaránt szerepet játszott a kereső nők állományának javuló összetétele – a magasabb keresetűek körében a nők aránya nőtt –, valamint a nők bérszínvonalának növekedése, a női munkavállalók keresetben kifejezhető felértékelődése. A nők között nagyobb volt a magasabb bérszínvonalú régiókban, településeken foglalkoztatottak aránya, továbbá adott régióban a nők magasabb bérhozzamokat értek el. E két tényező is a nők bérhátrányának csökkenését idézte elő. A nők nagy és növekvő hányada dolgozott alacsony bérszínvonalú ágazatokban, ami a nők kereseti színvonalát kedvezőtlenül érintette. Ezt azonban nagyjában-egészében semlegesítette az ágazati bérhozzamok nők számára kedvező alakulása; a nők minden vizsgált időpontban összességében a férfiakénál magasabb ágazati bérhozzamokat értek el. A gyakorlat az időszak egészében felértékelődött; a nőknél a gyakorlati bérhozzama az időszak végén magasabb, mint a férfiaknál. A felsőfokú iskolai végzettség bérhozzama a férfiaknál nem változott, a nőknél folyamatosan emelkedett. A felső vezetői bérhozzam a nőknél viszont kezdetben magasabb, az időszak végén alacsonyabb volt a férfiakénál.

TÁRGYSZÓ: Kereseti egyenlőtlenség. Tényezőfelbontás. Kereseti függvények.

* A tanulmány az Európai Unió „A nők és a férfiak esélyegyenlősége” című programjának keretében az Országos Munkaügyi Kutató- és Módszertani Központ számára összeállított tanulmány alapján készült.

A nő–férfi kereseti különbségek az elmúlt mintegy fél évszázadban az érdeklődés előterébe kerültek. Világszerte jelentős kereseti különbségek figyelhetők meg a nők rovására, bár e különbségek a jelen felé haladva a legtöbb országban csökkennek (Carnoy; 1996). Az Egyesült Államokban például, mint az 1. ábrán nyomon követhető, a teljes munkaidőben és egész évben foglalkoztatott nők és férfiak kereseti mediánjának hányadosán mért nő–férfi bérhányados 1890-ben még 46,3 százalék volt, 1990-re viszont e hányados 71,6 százalékra emelkedett (O’Neill–Polachek; 1993); Norvégiában a nők átlagos órabére a férfiak órabérének 1980-ban már 78,7, 1993-ban pedig 81,2 százalékát tette ki; Nagy Britanniában ez az arány 1986-ban 66,5, 1995-ben 70,8 százalék volt; Kanadában pedig 1980 és 1990 között 68,8-ről 73,1 százalékra emelkedett. Egyedül Ausztráliában alakult a trend ezzel ellenkező módon, a nő–férfi bérhányados ott 1987 és 1995 között valamelyest – 82,2-ről 79,9-re – visszaesett (Grimshaw–Rubbery; 1997).

1. ábra. A nő–férfi kereseti hányados alakulása az Egyesült Államokban

Megjegyzés: az egész évben és teljes munkaidőben foglalkoztatottak keresetei alapján.

1. tábla

A nő–férfi kereseti hányad alakulása néhány „átmeneti” országban

Ország	1987.	1992.	1996.
	évben		
Bulgária	–	0,740 ^{a)}	0,691 ^{b)}
Csehország	0,661	0,730	0,813
Lengyelország	0,737 ^{c)}	0,790	0,790
Románia	–	0,786 ^{d)}	0,760
Szlovákia	0,661	0,733	0,782
Szlovénia	0,870	0,905 ^{e)}	0,869

Megjegyzés: ^{a)} 1990., ^{b)} 1997., ^{c)} 1985., ^{d)} 1994., ^{e)} 1991. évi adat.
Forrás: Women; 1999 (33. old.).

A nők átlagkeresete Magyarországon a férfiakéhoz képest 1972 és 1986 között lassan, majd 1992-ig gyorsan nőtt, azután 80-85 százalék körül stabilizálódott, s 1996-ban mintegy 10-15 százalékponttal volt magasabb a negyedszázaddal korábbinál (*Ábrahám; 1999*). A magyar nők bérszínvonala javulásának e nemzetközi tendenciákkal egybevágó folyamata – sajátos, de a térségben nem egyedülálló módon (lásd az 1. táblát) – jelentős részben a piacgazdasági átmenet időszakában ment végbe.

E tanulmány a férfi–nő kereseti különbségek 1992 és 1996 közötti magyarországi alakulását elemzi, a TÁRKI háztartáspanelének adatbázisára támaszkodva. Először a kereseti különbségek magyarázatával és meghatározásával foglalkozunk röviden, majd e különbségek időbeli alakulását vizsgáljuk. Végül a kereseti különbségek alakulásának tényezőit tekintjük át.

A tanulmány kiegészíti a hazai kereseti különbségekről a kilencvenes évek második felében készült munkák eredményeit (*Kertesi–Köllő; 1995, 1996, 1997, 1999*). A korábbi munkákkal összehasonlítva, azoktól eltérően egyrészt a nemek közötti különbségekre koncentrálnak, másrészt a havi keresetek helyett – a munkaidő-különbségek hatását kiszűrve – az órakereseteket vizsgálja, végül a megfigyelt kereseti különbségek mellett, illetve helyett, a szelektív torzítástól megtisztított kereseteket elemzi.

KERESETI KÜLÖNBSÉGEK, EMBERI TŐKE, SZELEKCIÓS TORZÍTÁS

A férfiak és a nők között megfigyelhető kereseti különbségeknek sokféle oka lehet, s a nyers adatok alapján nem sokat mondhatunk arról, vajon „egyenlő munkáért egyenlő bért” kapnak-e, illetve hogy egyforma kereseti esélyekkel rendelkeznek-e. Elméletileg diszkriminációmentes, nőknek és férfiaknak azonos esélyeket biztosító munkaerőpiacról akkor beszélhetünk, ha az ugyanolyan munkaerő-piaci tulajdonságú (korú, végzettségű stb.), azonos potenciális termelékenységű nők és férfiak ugyanakkora bérekhez jutnak. A nőkkel szemben diszkriminatív bérezési gyakorlatról pedig akkor, ha a nők pusztán azért kapnak kevesebb fizetést, mert nők.

Eszerint a nők kereseti hátránya elvileg épp úgy fakadhat kedvezőtlenebb munkaerő-piaci tulajdonságaikból, mint munkaerő-piaci diszkriminációból. A nemek közötti kereseti különbségek okait kutató vizsgálódásoknak éppen azt kellene tisztázniuk, hogy a megfigyelt kereseti különbségeknek mekkora hányada tulajdonítható a nők és a férfiak eltérő munkaerő-piaci tulajdonságainak és mekkora hányaduk a diszkriminációnak. Ezt az elméletileg kézenfekvő és a gyakorlatban nagy horderejű kérdést azonban, mint látni fogjuk, mérési és értelmezési problémák miatt egyáltalán nem könnyű egyértelműen megválaszolni.

A kérdés vizsgálatához szükségünk van olyan magyarázatokra, amelyek legalább részleges választ adnak arra a kérdésre, miért keresnek egyesek többet, mások kevesebbet. A legközkeletűbb magyarázat – az ún. emberitőke-elmélet (*Varga; 1998*) szerint, amelyre a következőkben elsősorban támaszkodunk – az, hogy az egyének valamilyen tudástőkével rendelkeznek, amelynek nagysága az iskolában megszerzett és a munka során felhalmozott tudás mennyiségétől és minőségétől függ. E tudásfelhalmozás sajátos beruházási tevékenység, amelynek hozama magasabb keresetben ölt testet. A nagyobb tudástőkével rendelkező egyének ugyanis egyrészt többet áldoztak tőkéjük gyarapítására,

tehát, joggal számíthatnak magasabb keresetre, másrészt nagyobb termelékenységüknel fogva többet érnek a munkáltatóknak, akik ezért hajlandók jobban megfizetni őket.

E tudástőkét a gyakorlatban legegyszerűbben az iskolai végzettséggel és a munkaerő-piaci gyakorlattal szokás mérni. Az emberi tőke elméletének empirikus előrejelzése szerint ugyanis a magasabb iskolai végzettség és/vagy a hosszabb munkaerő-piaci gyakorlat magasabb keresetekkel jár együtt. Tudjuk természetesen, hogy az egyének nem pusztán magasabb kereset reményében járnak iskolába, továbbá hogy kereseti különbségeket nem csak termelékenységbeli különbségek okoznak, végül hogy az egyének termelékenységbeli különbségei nem csupán az iskolai végzettségben és a munkaerő-piaci gyakorlatban megfigyelt különbségekből fakadnak. Mégis, ha egyéb tényezők hatását kiszűrjük, akkor az emberi tőkéből fakadó következmények általában empirikusan is fennállnak.

Az emberi tőke elméletét elfogadva feltételezzük, hogy a férfiak és a nők iskolai végzettsége, illetve munkaerő-piaci gyakorlata önkéntes döntéseik eredménye. Ha azt látjuk, hogy a nők és a férfiak kereseti különbségeinek alakulásában kizárólag a két csoport iskolázottságának és munkaerő-piaci gyakorlatának eltérései játszanak szerepet, akkor azt mondhatjuk, hogy a kereseti különbségek a két csoport emberi tőkéjének eltéréseiből fakadnak, s az nem tekinthető a diszkrimináció megnyilvánulásának. Ha azonban a nők kereseti hátránya abból fakad, hogy adott iskolai végzettségnek és/vagy gyakorlati időnek nagyobb a bérhozama a férfiaknál, mint a nőknél, akkor lehetséges, hogy diszkriminációról van szó.

Árnyaltabb elemzések egyéb különbségeket is figyelembe vesznek, így a foglalkozások, illetve az ágazatok közötti megoszlás nemek szerinti különbségeit. Például hogy azokban a foglalkozásokban–ágazatokban, amelyekben túlkínálat van a piacon, az egyének alacsonyabb bérré számíthatnak, mint más ágazatokban–foglalkozásokban, s ha történetesen ezekben az ágazatokban–foglalkozásokban a nők aránya magas, akkor a megfigyelt bérkülönbségek a nők kereseti hátrányaként jelennek meg. A kérdés ilyenkor is mindig az, vajon a nők alacsonyabb bére a nők önkéntes döntéseinek következményeként alakult-e ki (kisebb munkahelyi érdeklődés, a gyermeknevelés előnyben részesítése a karrierrel szemben stb.), vagy diszkriminációról beszélhetünk.

A kereseti különbségeket meghatározó tényezők elemzése bonyolult elméleti és mérési problémákat vet fel, és különféle módszerekkel valósítható meg. Dolgozatunkban nettó reálkereseteket vizsgálunk. Ezért egyrészt a kereseti különbségekből kiszűrjük a személyi jövedelemadó hatását, tekintettel arra, hogy a személyi jövedelemadó progresszív, a magasabb bruttó keresetűek átlagos adókulcsa magasabb, ezért az általunk vizsgált nettó kereseti különbségek kisebbek a bruttó kereseti különbségeknél. Másrészt, a kereseteket időben összehasonlíthatóvá tettük, azaz az árinfláció hatásától megtisztított kereseteket vizsgálunk.

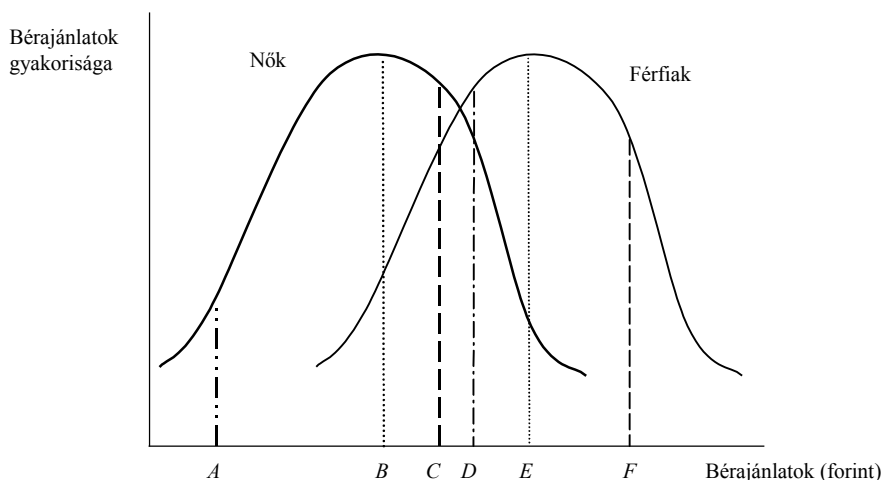
Az elemzésben a TÁRKI-háztartáspanel a teljes munkaidőben (heti legalább 36 órát) dolgozó munkavállalókra vonatkozó adatait használjuk, így az 1992 és 1996 közötti időszakra vonatkozóan minden évre rendelkezünk kereseti és munkaidőadatokkal. Noha a háztartáspanel kismintás, előnye, hogy megtudható belőle az egyének ledolgozott munkaideje, így a nemek közötti kereseti különbségekből kiszűrhető az a hatás, ami a ledolgozott munkaidő eltéréseiből fakad. Mivel a férfiak munkaideje átlagosan hosszabb, az órakeresetek nemek közötti különbségei kisebbek, mint ha a havi kereseteket hasonlítanánk össze. A TÁRKI-adatbázis emellett arra is lehetőséget ad, hogy ne csupán a megfi

gyelt kereseti különbségeket elemezzük, hanem a potenciális munkavállalók kereseti lehetőségeit – munkagazdaságtani szakszóval: bérajánlatait – is.

A megfigyelt bérek és a bérajánlatok megkülönböztetését az indokolja, hogy az olyan bérajánlatokat, amelyeket senki sem fogad el, nem tudjuk megfigyelni. Ha feltételezzük, hogy minden potenciális munkavállalónak van olyan alsó bérküszöbe, amelynél alacsonyabb bérajánlatot nem fogad el, akkor a megfigyelt bérek átlagosan magasabbak lesznek, mint az összes (megfigyelt és meg nem figyelt) bérajánlat. Következésképpen túlértékeljük a potenciális munkavállalók számára rendelkezésre álló bérajánlatokat, ha csupán a megfigyelt béreket vesszük számba.

Ilyen helyzetet szemléltet a 2. ábra. A vízszintes tengelyről a bérajánlatok nagysága olvasható le (forintban), a függőleges tengelyről pedig a bérajánlatok eloszlása, vagyis hogy az összes bérajánlatnak hányadrésze esik bizonyos értéktartományba. A görbék azt mutatják meg, hogy a különböző bérajánlatok mennyire gyakoriak. A középső (*B* és *E*) függőleges vonal az összes bérajánlatok átlagát, a bal oldali (*A* és *D*) a még elfogadott legalacsonyabb bérajánlatot mutatja. Ha csak a megvalósult (tényleges) bérajánlatokból számítunk átlagot, az összes bérajánlat átlagánál magasabb értéket kapunk; ezt az átlagot mutatja a megfigyelt bérek átlagát jelző (*C* és *F*) függőleges egyenes.

2. ábra. A nők és férfiak megfigyelt és tényleges bérajánlatai

A és *D* – a megfigyelt legalacsonyabb bér.
B és *E* – a tényleges bérajánlatok átlaga.
C és *F* – a megfigyelt bérek átlaga.

A vízszintes tengelyen a középső és jobb oldali függőleges egyenes által meghatározott szakasz reprezentálja az ún. szelektációs torzítást, ami azt mutatja meg, mennyivel becsljük túl a tényleges bérajánlatok várható értékét, ha csak a megfigyelt bérajánlatokat vesszük figyelembe.

Természetesen nem biztos, hogy a férfiak és a nők közötti kereseti különbségek szempontjából a megfigyelt bérek és az összes bérajánlat megkülönböztetésének jelentősége van. Ha a megfigyelt bérek (elfogadott bérajánlatok) mindkét nemnél, például tíz

százalékkal magasabbak az összes bérajánlatnál, akkor a két nem közötti viszonylagos kereseti különbségek ugyanakkorák lesznek, akár az elfogadott, akár az összes bérajánlatot vesszük alapul. Ha azonban nem így van, illetőleg ha a két nem kétféle bérajánlati időben eltérően alakulnak, érdemes kísérletet tennünk az összes bérajánlat nemenkénti vizsgálatára is.

Az ábrán olyan esetet mutatunk be, amikor a férfiak és a nők közötti kereseti különbség eltérő nagyságú attól függően, hogy a megfigyelt bérek vagy az összes bérajánlatok alapján mérjük-e. Az ábrán külön görbe mutatja a nők és külön a férfiak bérajánlatainak eloszlását. A férfiak béreinek átlaga magasabb, mint a nőké, akár a megfigyelt bérek (C és F), akár az összes bérajánlatok átlagát (B és E) hasonlítjuk össze. Csakhogy a férfiak minimális megfigyelt bére (D) közelebb van az összes férfi bérajánlatok átlagához (E), mint a nők minimálisan megfigyelt bére (A) az összes női bérajánlatok átlagához (B). Emiatt a megfigyelt bérajánlatok nemek közötti egyenlőtlensége nagyobb, mint az összes bérajánlaté.

Természetesen azokat a bérajánlatokat, amelyeket senki sem fogadott el, nem tudjuk közvetlenül megfigyelni. Heckman (1979) eljárását alkalmazva azonban számszerűsíthetjük a megfigyelt bérekben mutatkozó túlbecslés mértékét, és ennek alapján korrigálhatjuk a megfigyelt bérajánlatokból számított kereseti különbségeket.

Heckman kimutatta, hogy a megfigyelt nettó keresetek felülbecslésének a mértéke összefügg a fizetett munkában való részvétel valószínűségével. Ha tehát ismerjük az egyének részvételi valószínűségét, akkor a megfigyelt keresetekből megbecsülhető a korrigált órakereset. Technikailag ez annyit jelent, hogy először egy probit modell segítségével megbecsüljük az egyének részvételi valószínűségét, és ezek alapján kiszámítjuk egy ún. korrekciós változó értékét.¹ Ezután egy kereseti függvényt becsülünk, amelyben magyarázó változóként a korrekciós változó is szerepel. Ha a korrekciós változó paraméterbecslése szignifikáns, és ha a korrekciós változó paraméterének előjele negatív, akkor a korrigált bér nem más, mint a kereseti függvény által becsült, a korrekciós változó értékével csökkentett bér szorozva e változó paraméterének értékével.²

A REÁLKERESETEK ÉS A KERESETI KÜLÖNBSÉGEK VÁLTOZÁSAI

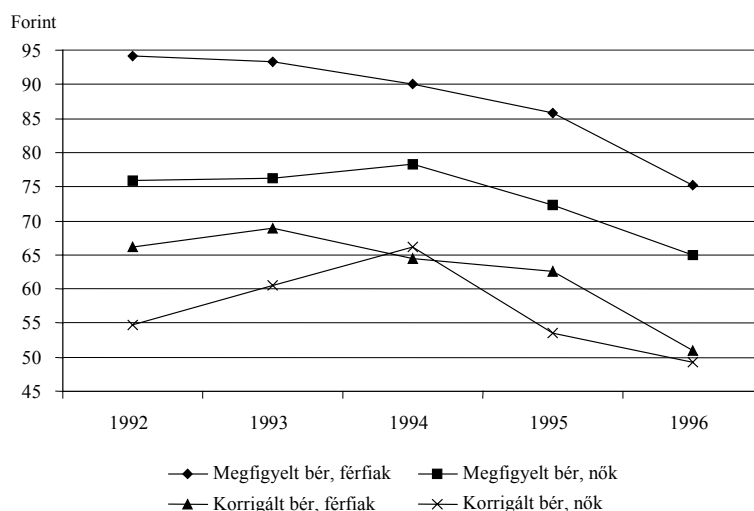
Először arra keresünk választ, hogyan alakultak a kilencvenes évek első felében a két nem nettó reálkeresetei, azután hogy miként változtak a két nem kereseti egyenlőtlenségei, végül hogy miként alakultak egymáshoz viszonyítva a két nem keresetei. A keresetek összehasonlíthatósága érdekében árinflációtól megtisztított adatokat használunk, és a kereseteket 1992-es árakon számoljuk.

¹ A korrekciós változó (m) értéke bármely j -edik megfigyelésre $m_j = \varphi(\mathbf{z}'_j \boldsymbol{\beta}) / \Phi(\mathbf{z}'_j \boldsymbol{\beta})$, ahol $\mathbf{Z}$ a probit modellben felhasznált magyarázó változók mátrixa, $\mathbf{z}'_j$ ennek j -edik megfigyeléshez tartozó sorvektora, $\boldsymbol{\beta}$ a becsült paraméterek vektora, a φ standard normális sűrűségfüggvény, Φ a standard normális eloszlásfüggvény.

² Az órakeresetek eloszlásának lognormalitását feltételezve a j -edik egyén korrigált bére: $\log \hat{w}_j = \mathbf{x}'_j \boldsymbol{\alpha} + m_j \gamma$, ahol $\log \hat{w}$ a korrigált bér természetes alapú logaritmus, $\mathbf{X}$ a kereseti függvény magyarázó változóinak mátrixa, $\mathbf{x}'_j$ ennek j -edik sorvektora, $\boldsymbol{\alpha}$ a magyarázó változók paraméterbecsléseinek vektora, γ a korrekciós változó paraméterbecslése, m_j pedig a korrekciós változó értékeit tartalmazó vektor j -edik eleme.

A férfiak és a nők megfigyelt, valamint korrigált (nettó reál-) órakereseteinek 1992 és 1996 közötti alakulását a 3. ábra mutatja. A férfiak megfigyelt átlagos órakeresete láthatólag mindvégig csökkent – mégpedig 1994 után gyorsuló ütemben –, a nőké viszont 1992 és 1994 között nőtt, majd csökkent. Ennek következtében a két nem megfigyelt órakereseteinek eltérései az időszak egészét tekintve szűkültek.

3. ábra. A megfigyelt és a korrigált átlagos órakereset alakulása

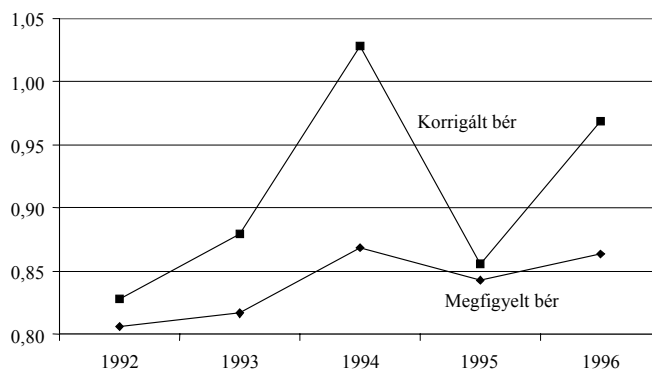

A 3. ábrán a korrigált órakeresetek alakulását is nyomon követhetjük. Ezek mind a férfiaknál, mind a nőknél rendre alacsonyabbak a megfigyelt órakereseteknél, s – ami témánk szempontjából fontosabb – a férfiaknál az eltérés az egész időszakban lényegesen nagyobb, mint a nőknél. Eszerint a férfiak átlagos megfigyelt bérei valóban részben azért magasabbak, mert tényleges bérajánlataik átlagánál magasabb bérajánlatokat utasítanak vissza, vagyis a megfigyelt bérek az összes bérajánlathoz képest valóban felnagyítva mutatják a nemek közötti kereseti különbségeket. A korrigált bérek nemek közötti különbségei gyorsabban csökkentek, s 1994-ben és 1996-ban a két nem átlagos korrigált órakeresete gyakorlatilag azonos. Jól érzékelhető a 4. ábrán, hogy amíg a megfigyelt órakeresetektől számított bérhányadosok alapján a férfiak bérelőnye valamelyest csökkent – a hányados mintegy 5 százalékponttal javult –, addig a korrigált órakeresetek hányadosai alapján a nők kereseti hátránya 1992 és 1994 között gyorsabban csökkent – sőt 1994-re a nők valamelyes előnyre tettek szert –, majd relatív helyzetük nagymértékű átmeneti romlása után 1996-ra hátrányuk 5 százalék alá mérséklődött.

A női–férfi megfigyelt és korrigált órakeresetek egyenlőtlenségének mértékéről és alakulásáról megállapíthatjuk, hogy a megfigyelt órakeresetek egyenlőtlensége minden esetben nagyobb, hogy a megfigyelt órakeresetekben tükröződő egyenlőtlenségeknek nincs határozott trendjük, s hogy a férfiak és a nők közötti egyenlőtlenség a korrigált kereset alapján 1996-ra gyakorlatilag megszűnt. A megfigyelt és a korrigált órakeresetek összevetéséből az állapítható meg, hogy az utóbbiak egyenlőtlensége mindvégig lényegesen kisebb.

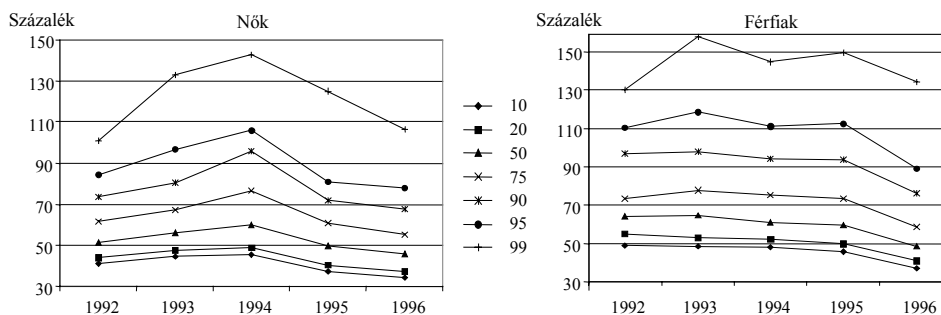

4. ábra. A nő-férfi bérhányadosok alakulása az órakeresetek alapján

A korrigált órakeresetek egyenlőtlenségének percentilisekkel való vizsgálatára a 5. ábra szolgál.

5. ábra: A nők és férfiak órakereset-percentiliseinek alakulása (a korrigált bérek alapján, a medián százalékában)

A nőknél azt látjuk, hogy valamennyi vizsgált percentiliszhez tartozók bére az első három évben növekszik (például a korrigált bérek 75 százalékát elérő nők bére a medián hattizedéről közel nyolctizedére emelkedett), majd mindegyiké csökken, s hogy a három alsó percentilisnél mind a növekedés, mind a csökkenés kisebb, mint a medián feletti percentiliseknél. A férfiak korrigált órakeresetének alsó három percentilisébe tartozók bére pedig a kereseti mediánhoz képest mindvégig csökken, a többi percentilisé 1992-ről 1993-ra nő, majd 1994-re csökken, 1995-re megint nő, 1996-ra ismét csökken.

A FÉRFI-NŐ KERESETI KÜLÖNBSÉGEK TÉNYEZŐKRE BONTÁSA

A bérhányadosok alakulása azt jelzi, hogy a megfigyelt, illetve a korrigált keresetek nemek közötti különbségeinek csökkenésében sokféle tényező együttes hatása nyilvánul meg. E különféle hatásokat számszerűsítjük az tényezőkre bontás statikus, majd dinamikus módszerének alkalmazásával.

A kereseti különbségek statikus tényezőkre bontása

A kereseti különbségek statikus tényezőkre bontásához az *R. L. Oaxaca* (1973) és az *A. S. Blinder* (1973) által alkalmazott eljárást használjuk, ami lehetővé teszi, hogy a két nem átlagos kereseteiben mutatkozó különbséget több tényezőre bontsuk (az eljárást a Függelék 1. pontjában ismertetjük). A statikus tényezőkre bontáshoz valamennyi vizsgált időpontra és mindkét nemre kereseti függvényeket becslünk (lásd a Függelék 3. pontját), majd e függvények segítségével számszerűsítjük a nemek közötti kereseti különbséget előidéző összetétel-, hozam- és konstanshatást.

2. tábla

A férfi–nő órakereseti különbségek tényezőkre bontása

Jellemző	1992.	1993.	1994.	1995.	1996.
	évben (százalék)				
Összetételhatás	-14,4	2,7	-122,4	0,0	46,7
Életkor	0,2	0,3	3,7	0,2	0,4
Iskolai végzettség	-11,6	-10,0	-58,2	-3,7	3,8
Foglalkozás	-0,6	-3,1	-49,1	10,5	58,7
Vállalati tulajdon	0,3	-3,9	7,4	-0,2	0,3
Ágazat	-2,1	18,8	10,8	-5,0	-7,2
Lakóhely	-0,6	0,6	-37,0	-1,4	-5,0
Munkanélküliségi ráta	0,0	0,0	0,0	-0,4	-4,3
Paraméterhatás	28,5	77,9	-683,4	-34,9	-413,4
Életkor	-3,1	0,2	-194,0	-25,3	-42,0
Iskolai végzettség	41,7	28,7	34,1	4,8	-80,4
Foglalkozás	-57,4	-33,2	-336,0	-26,8	-89,4
Vállalati tulajdon	-1,9	19,2	-27,5	0,1	-25,9
Ágazat	63,6	94,5	19,3	-8,7	-52,8
Lakóhely	2,3	-15,2	-765,0	10,5	18,1
Munkanélküliségi ráta	-16,7	-16,3	585,7	10,5	-141,0
Konstanshatás	85,9	19,4	905,8	134,9	466,7
<i>Mindösszesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

Az összetételhatás azt mutatja meg, hogy a férfiak és a nők arányában mutatkozó eltérések milyen mértékben magyarázzák a kereseti különbségeket. Például, ha a nők átlagos iskolai végzettsége magasabb, mint a férfiaké, és ha – mint általában megfigyelhető – a magasabb iskolázottság magasabb keresetet eredményez, akkor a kereseti különbségek egy része bizonyosan visszavezethető arra, hogy a nők átlagosan iskolázottabbak, mint a férfiak. Hasonlóan értelmezhető a munkaerő-piaci gyakorlat szerepe (amit ezúttal is az életkorral közelítünk). Az összetételhatásból eredő kereseti különbségeket a közgazdaságtan általában méltányos, a munkaerőpiac szabályos működésére utaló különbségeként értelmezi, azt tételezve fel, hogy az összetételi különbségek a csoporttagok önkéntes döntéseinek eredményeként jönnek létre. Vagyis az összetételhatásból származó kereseti egyenlőtlenségeknél nem merül fel munkaerő-piaci diszkrimináció. A hozamhatás esetében ezzel szemben azért állnak elő a férfiak és a nők között kereseti különbségek, mert például adott többletiskolázás nem ugyanakkora többletkeresetet (bérhozamot) eredmé-

nyez a férfiaknak, mint a nőknek, ami diszkriminációt jelenthet. Adott tényező bérhözamát a megfelelő regressziós paraméter értéke fejezi ki. Végül, az ún. konstanshatás a kereseti függvényekben nem azonosítható tényezők kereseti különbségekre gyakorolt hatását mutatja.

A továbbiakban a korrigált órakeresetekre végezzük el a nemek közötti kereseti különbségek tényezőkre bontását.

Mint korábban megállapítottuk, a korrigált órakeresetek nemek közötti különbségeinek nincs meghatározott trendje. A nők kereseti lemaradása 1992 és 1994 között 22 százalékról rohamosan, 3 százalék alá csökkent, ezután 1995-ben meghaladta az 1992. évit, majd 1996-ra hét százalékra süllyedt. A nők arányában bekövetkezett változások 1992-ben és 1994-ben, a bérhozamok változásai 1994-ben, 1995-ben és 1996-ban a kereseti különbségek csökkenése irányában hatottak. A különbségek alakulásában minden évben nagyobb volt a hozamhatás szerepe, mint az összetételhatásé.

Az összetételhatásokat vizsgálva megállapíthatjuk, hogy a jellemzők közül a gyakorlat (az életkor) hatása valamennyi évben pozitív – azaz a férfiak minden évben valamivel hosszabb gyakorlattal rendelkeznek –, de ez csekély szerepet játszik a bérkülönbségek alakulásában. Az iskolázottsági összetételbeli különbségek viszont az utolsó év kivételével mérséklék a nők kereseti hátrányát. Ha csupán az iskolai végzettség játszana szerepet a kereseti különbségek alakulásában, a nők megfigyelt kereseti hátránya az első két évben nagyjából 10, a harmadik évben csaknem 60 százalékkal lenne kisebb. Beosztás szerint az első három évben a női dolgozók csoportjának összetétele volt kedvezőbb – ők dolgoztak nagyobb arányban magasabb keresetet nyújtó beosztásokban –, 1995-ben és 1996-ban azonban a férfiak bérelőnye már részben abból fakadt, hogy beosztás szerinti összetételük kedvezőbbé vált. Mindkét nem esetében gyorsan csökkent az állami és viszonylag lassan növekedett a vegyes (állami és magán-) tulajdonú vállalatoknál dolgozók aránya, ez azonban nem gyakorolt számottevő hatást a két nem közötti kereseti különbségekre. A női dolgozók ágazati összetétele főként az időszak végén volt kedvezőbb a férfiakénál. Kereseti hátrányuk 1995-ben öt, 1996-ban hét százalékkal lett volna kisebb, ha a beralakulást kizárólag az ágazati összetétel határozta volna meg. A területi bérkülönbségek jellemzésére szolgáló két jellemzőnek, a lakóhelynek és a kistérségi munkanélküliségi hányadnak a hatásáról pedig az állapítható meg, hogy a nők nagyobb arányban élnek magasabb kereseti szintű településeken, de ez csak 1994-ben mérsékelte érdemlegesen a bérhátrányukat, s valamivel kisebb arányban dolgoznak magasabb munkanélküliségi rátájú térségekben, amiből azonban csupán 1996-ban származott valamelyes – négy százalék körüli – bérhátránycsökkenés.

A bérhozamok az első két évben a férfiak, a többi évben a nők számára alakultak kedvezőbben. Az életkorhoz (a gyakorlathoz) kapcsolódó bérhozamok szerepe az utolsó három évben jelentős; ezekben az években a nők munkagyakorlatának erőteljes felértékelődése figyelhető meg, ami értelemszerűen csökkentette bérhátrányukat. Az iskolai végzettség esetében fordított a helyzet: az utolsó év kivételével a nőknél adott iskolai végzettség alacsonyabb keresetekkel jár együtt. Itt tehát a szokásos képet kapjuk: a nők iskolázottabbak, de kisebb az iskolázottságuk bérhozama. Az utolsó évben viszont a nők tudástökből fakadó bérnyeresége számottevően meghaladja a férfiakét. Megjegyezzük még, hogy a felsőfokú végzettséghez kapcsolódó bérhozam a nőknél igen gyorsan nőtt az utolsó három évben, míg a férfiaknál inkább csökkent vagy stagnált. Így míg 1994-ben a

férfiak jelentős többletbérmeyereséget értek el, 1996-ban a felsőfokú végzettségű nők a férfiakénál mintegy kétszer magasabb bérhozamra számíthattak. A nők foglalkozáshoz-beosztáshoz kapcsolódó bérhozama a férfiakéhoz viszonyítva minden évben kedvezően alakult: összességében a nők bármely beosztásban és időpontban magasabb órakereseteket érthettek el. Különösen szembetűnő a nők bérhozamelőnye a felső és a középvezetői beosztásokban. Lehetséges, hogy ennek oka a nők számára hátrányos szelektív kinevezési-előléptetési gyakorlat, aminek eredményeképpen a (kisebb számú) vezetői beosztásba kerülő nő bérben is kifejeződő teljesítménye nagyobb. A vállalatok tulajdonformája három időpontban, 1993-ban, 1994-ben és 1996-ban gyakorolt számottevően kedvező hatást a nők relatív bérhelyzetére. Ennek elsődlegesen az az oka, hogy a nők nagyobb arányban dolgoznak az átlagosan magasabb béreket biztosító állami vállalatoknál. Az ágazati bérhozamkülönbségek az első három évben a nemek közötti kereseti különbségeket növelték, 1995-ben és 1996-ban viszont csökkentették. Míg tehát az időszak első felében a nők adott ágazatban a férfiakénál alacsonyabb, az időszak vége felé inkább magasabb órakeresetekre számíthattak. Ugyancsak ingadozik a két területi változó (a lakóhely és a kistérségi munkanélküliségi ráta) kereseti különbségekre gyakorolt hatása. A lakóhely esetében kiugróan alacsony (negatív) értéket látunk 1994-ben, ami azt jelenti, hogy az átalakulási válság munkaerő-piaci szempontból legrosszabb évében a nők a helyi munkaerőpiacokon lényegesen magasabb bérhozamokra tettek szert, mint a férfiak. Részben ezt tükrözik a kistérségi munkanélküliségi rátához kapcsolódó bérhozamértékek is: 1994-ben adott helyi munkanélküliségi ráta a nőknek lényegesen nagyobb, 1996-ban viszont már csak fele akkora kereseti hátrányt jelentett, mint a férfiaknak.

Mint láttuk, a nők és a férfiak között megfigyelt kereseti különbségek mérséklődésében egyaránt szerepet játszott a női keresők kedvezőbbé vált összetétele – a magasabb keresetű csoportokban a nők növekvő aránya –, valamint a nők bérhozamának növekedése, a női munkavállalóknak a keresetben kifejeződő felértékelődése.

A kereseti különbségek változásának tényezőkre bontása

Az előzőkben az egyes évek nemek közötti kereseti egyenlőtlenségeit meghatározó tényezőket vettük szemügyre. Most az órakereseti különbségek 1992 és 1996 között megfigyelt változásainak elemzését végezzük el ún. dinamikus tényezőkre bontással.

A statikus tényezőkre bontáshoz hasonlóan ez az eljárás is kereseti függvények becslésére s a két nem összetételének és bérhozamainak szétválasztására épül. Csak itt nem az egyes időpontokban megfigyelt kereseti különbségeket, hanem az e különbségekben a vizsgált időszak kezdeti és végpontja között bekövetkezett változásokat vezetjük vissza a két nem eltérő összetételére és bérhozamaira, illetve bekövetkezett változásaikra. A *J. Smith* és *F. R. Welch* (1986) által kidolgozott eljárást magyar adatokon elsőként *Kertesi G. és Köllő J.* (1995) alkalmazta.³

A nők kereseti hátrányának csökkenése egyaránt lehet a férfiakéhoz képest javuló összetételük vagy emelkedő bérhozamaik következménye, s az is lehetséges, hogy az összetételük romlik (bérhozamaik alacsonyabbak lesznek), de ennek hatását felülmúlja az emelkedő bérhozamok (javuló összetétel) hatása. Tekintettel arra, hogy mindkét nemnél

³ Az eljárást *Kertesi-Köllő* (1995) nyomán a Függelék 2. pontjában ismertetjük.

két időpont közötti változásokat vizsgálunk, az összetétel vagy a bérhozzamok nők javára történő átrendeződése többféleképpen mehet végbe. A nők relatív összetétele úgy is javulhat, hogy összetételük gyorsabban javul a férfiakénál, de úgy is, hogy a férfiaké romlik, a nőké viszont javul, sőt úgy is, mindkét nem összetétele romlik, de a nőké kevésbé. Hasonlóképpen: a nők viszonylagos (férfiakéhoz viszonyított) bérhozzamai is a nemenkénti bérhozzamok alakulásának különféle kombinációi mellett javulhatnak. A továbbiakban az összetétel-, illetve a bérhozzamváltozások egyes kombinációit fogjuk dinamikus tényezőkre bontással azonosítani.

Az első tényező (*A*) az összetétel-különbség változásának hatása, ami azt mutatja meg, hogyan alakultak volna a két időpont között a kereseti különbségek, ha csupán a két nem összetétel-különbségeiben megfigyelt változások mentek volna végbe, például ha pusztán a nők iskolai végzettségi szerkezete változott volna a férfiakéhoz képest előnyösebben a két időpont között.

A második tényező (*B*) arra ad választ, hogyan változtak volna a két nem relatív bérei, ha a két nem összetétele azonos mértékben és irányban változott volna, miközben a bérhozzamok a kezdő időpontnak megfelelők maradtak volna, például ha a férfiak és a nők iskolai végzettsége ugyanolyan mértékben javul, miközben a két csoport iskolai végzettség szerinti bérei a kezdő időponthoz képest változatlanok. Nyilvánvaló, hogy a kereseti különbségeket akkor is mérséklődnek, ha az iskolázottsági összetétel ugyanolyan mértékben és irányban mozdul el a két nemnél, de a nők bérhozzamai mindkét időszakban magasabbak.

A harmadik tényező (*C*) azokat a bérkülönbség-változásokat mutatja, amelyek időben változatlan összetétel-különbségek s azonos mértékben és irányban változó bérhozzam-eltérések mellett következtek volna be, például ha a két nem iskolai végzettség szerinti összetétele változatlan maradt volna, az iskolai végzettség bérhozzamaiban pedig mindkét nemnél ugyanolyan irányú és mértékű változások következtek volna be. A kereseti különbségeket csökkentik, ha a nők összetétele mindkét időszakban egyformán kedvezőbb, ugyanakkor a bérhozzamok ugyanolyan irányban és mértékben változnak a két nemnél.

A negyedik tényező (*D*) a bérhozzamkülönbségek változásának hatása. E tényező a bérkülönbségek változásának azt a hányadát mutatja, amely a nőknél és a férfiaknál végbement bérhozzamváltozások eltéréseinek tulajdonítható. Arra ad választ, mekkora bérkülönbségek alakultak volna ki az időszak végére, ha csupán a két nem bérhozzamai változtak volna, ha például mondjuk, csupán az történt volna, hogy megnövekedtek a nők egyes iskolai végzettségi szintekhez kapcsolódó relatív bérhozzamai.

Az ötödik tényező a konstans változásának hatása, az azonosíthatatlan tényezők által kiváltott hatás.

A tényezőkre bontást ugyanazoknak a jellemzőknek a segítségével végezzük el, mint amelyeket az előzőkben használtunk.

3. tábla

A férfi–nő órakereseti különbségek 1992 és 1996 közötti változásának tényezőkre bontása

Jellemző	<i>A</i>	<i>B</i>	<i>C</i>	<i>D</i>	Konstans	Együtt
Életkor	-0,2	0,0	0,1	-15,7		-15,8
Iskolai végzettség	1,2	16,6	16,3	-115,6		-81,5
Foglalkozás	-3,1	-15,8	4,7	85,5		71,3
Vállalati tulajdon	-0,5	-1,3	0,4	-8,7		-10,1
Ágazat	-20,2	-55,3	48,3	-92,9		-120,1
Lakóhely	-0,2	-0,3	-4,2	8,6		3,9
Munkanélküliségi ráta	-0,4	4,0	-0,4	-48,8		-45,6
Konstans					97,9	97,9
<i>Összesen</i>	<i>-23,4</i>	<i>-52,1</i>	<i>65,2</i>	<i>-187,6</i>	<i>97,9</i>	<i>-100,0</i>

Az 3. tábla alapján tanulmányozhatjuk azokat az erőket, amelyek eredőjeképpen a korrigált órakeresetek (bérajánlatok) nemek közötti különbségei 1992 és 1996 között mintegy 15 százalékponttal csökkentek. Látjuk, hogy a négy tényező közül három (A , B , D) összességében a kereseti különbségek mérséklődése, a negyedik (C) tényező és a konstanshatás viszont emelkedésük irányában hatott.

A két nem összetételében bekövetkezett változások (A) negatív – a nők kereseti hátrányát csökkentő – hatásában döntően az ágazati és valamelyest a foglalkozási-beosztási szerkezet átrendeződése játszott szerepet. Egyrészt, a férfiak között mind a felső, mind a középvezetők aránya csökkent, míg a nők körében a felső vezetőké nőtt, a középvezetőké pedig gyakorlatilag változatlan maradt. Másrészt, a férfiaknál nőtt, a nőknél viszont csökkent (vagy kevésbé nőtt) az alacsonyabb bérű ágazatokban – például az egészségügyben – foglalkoztatottak aránya, miközben a magasabb bérű ágazatokban – például a pénzügyi szolgáltatásokban – ellenkező irányú átrendeződés következett be.

Ha a nők és a férfiak csoport összetétele azonos irányban és mértékben változott volna úgy, hogy közben a bérkülönbségek változatlanok maradnak (B), a nők bérhátránya erőteljesen, mintegy felére mérséklődött volna. Itt is az ágazati összetétel bérkülönbség csökkentő hatása a legjelentősebb: a nők számára alacsonyabb bérhozamú ágazatok súlya csökkent, a számukra kedvezőbb ágazatoké pedig nőtt. Ilyen irányban rendeződött át a beosztási szerkezet is; növekedett például a nők számára magasabb bérhozamú középvezetői munkakörökben foglalkoztatottak aránya.

A nők kereseti hátrányát növelte ugyanakkor, hogy a férfiaknál nagyobb részüket tartozik olyan munkavállalói csoportokhoz, amelyeknél bércsökkenés következett be, és kisebb hányaduk olyan csoportokhoz, amelyeknek bérhozámai javultak (C). Leginkább a két nem ágazati és iskolázottsági szerkezetének eltérései folytán nőtt volna változatlan összetétel- és bérkülönbségek esetén a nők kereseti hátránya.

A nők kereseti hátrányának mérséklődésében a legnagyobb szerepet a bérhozámkülönbségek változása játszotta (D). Legerőteljesebben az iskolázottsági és az ágazati bérhozámak nők számára kedvező alakulása hatott ebben az irányban. Az iskolai végzettség szerinti bérhozámak például minden iskolai végzettségi szinten gyorsabban javultak a nőknél, mint a férfiaknál, miközben a nők ágazati bérhozámai csaknem mindegyik ágazatban javultak, a férfiaknál csökkenés is előfordult. Emellett a nők esetében kevésbé növekedett az adott munkanélküliségi ráta mellett bekövetkező bérvésztesség. A nők bérhátrányának növelése irányában hatott ugyanakkor a foglalkozás-beosztás szerinti bérhozámak nemek közötti eltéréseinek alakulása: több magasabb bérhozamú munkakörben a nők bére csökkent, míg a férfiaké nőtt, illetve a nőknél kevésbé nőtt, mint a férfiaknál.

FÜGGELÉK

1. Az Oaxaca-Blinder-féle tényezőkre bontás

A tényezőkre bontáshoz a férfiakra és a nőkre (linearizált) kereseti függvényeket becslünk, és ennek alapján a férfiak és a nők átlagos keresete:

$$\log \bar{W}_F = \bar{z}'_F \gamma_F + \beta_F \quad \text{és} \quad \log \bar{W}_N = \bar{z}'_N \gamma_N + \beta_N,$$

ahol a felülvonás átlagos értékeket (csoportátlagokat) jelöl, $\log W$ a kereset természetes alapú logaritmus, $\mathbf{z}'$ a kereseteket meghatározó tényezők vektora, γ a paraméterbecslések vektora, β az egyenlet konstansa, F és N

alsó index a férfiakat, illetve a nőket jelöli. A két nem átlagos kereseteinek különbsége (némi átalakítás és átrendezés után):

$$\log \bar{W}_F - \log \bar{W}_N = (\bar{z}_F - \bar{z}_N)' \gamma_F + \bar{z}'_N (\gamma_F - \gamma_N) + (\beta_F - \beta_N) .$$

A jobb oldal első tagja az összetételhatás. Azt mutatja meg, hogy a kereseti különbségek mekkora része tudható be a két nem összetételében fellelhető különbségeknek. A második tagja a hozamhatás, ami a paraméterek eltéréseiből fakadó bérkülönbséget mutatja. A becslések két konstansának különbsége pedig a kereseti függvényekben figyelembe nem vett tényezők mértékét jelzi.

2. Dinamikus tényezőkre bontás

Induljunk ki az Oaxaca–Blinder tényezőkre bontásból (Függelék 1. pont).

$$\log \bar{W}_F - \log \bar{W}_N = (\bar{z}_F - \bar{z}_N)' \gamma_F + \bar{z}'_N (\gamma_F - \gamma_N) + (\beta_F - \beta_N) .$$

Vezessünk be új jelölést a három tényezőre:

$$\log \bar{W}_F - \log \bar{W}_N = \Delta \bar{z}' \gamma_F + \bar{z}'_N \Delta \gamma + \Delta \beta .$$

Ha két időpontunk ($t, \tau, t > \tau$) van, akkor a kereseti különbségek időbeli változása:

$$(\log \bar{W}_F^t - \log \bar{W}_N^t) - (\log \bar{W}_F^\tau - \log \bar{W}_N^\tau) = (\Delta \bar{z}'^t \gamma_F^t + \bar{z}'_N{}^t \Delta \gamma^t + \Delta \beta^t) - (\Delta \bar{z}'^\tau \gamma_F^\tau + \bar{z}'_N{}^\tau \Delta \gamma^\tau + \Delta \beta^\tau)$$

Átrendezések és azonos átalakítások után a tényezők:

$$(\log \bar{W}_F^t - \log \bar{W}_N^t) - (\log \bar{W}_F^\tau - \log \bar{W}_N^\tau) = \Delta \beta^t - \Delta \beta^\tau \quad (\text{konstans})$$

$$+ ((\bar{z}'_F^t - \bar{z}'_N^t) - (\bar{z}'_F^\tau - \bar{z}'_N^\tau))' \gamma_F^\tau \quad (\text{A})$$

$$+ (\bar{z}'_F^t - \bar{z}'_F^\tau)' (\gamma_F^t - \gamma_F^\tau) \quad (\text{B})$$

$$+ (\bar{z}'_F^t - \bar{z}'_N^t)' (\gamma_N^t - \gamma_N^\tau) \quad (\text{C})$$

$$+ \bar{z}'_F{}^t ((\gamma_F^t - \gamma_N^t) - (\gamma_F^\tau - \gamma_N^\tau)) \quad (\text{D}).$$

(A) Az összetétel-különbség változásának hatása, ami azt mutatja meg, hogyan alakultak volna a két időpont között a kereseti különbségek, ha csupán a két nem összetételkülönbségeiben megfigyelt változások mentek volna végbe.

(B) Arra ad választ, hogyan változtak volna a két nem relatív bérei, ha a két nem összetétele azonos mértékben és irányban változott volna, miközben a bérhozamok a kezdő időpontnak megfelelőek maradtak volna.

(C) Azokat a bérkülönbség-változásokat ragadja meg, amelyek időben változatlan összetétel-különbségek s azonos mértékben és irányban változó bérhozameltérések mellett következtek volna be.

(D) A bérhozamkülönbségek változásának hatása. A bérkülönbségek változásának azt a hányadát mutatja, ami a nőknél és a férfiaknál végbement bérhozamváltozások eltéréseinek tulajdonítható.

3. Kereseti egyenletek

Változó	1992-ben		1993-ban		1994-ben		1995-ben		1996-ban	
	együtt-ható	t-érték	együtt-ható	t-érték	együtt-ható	t-érték	együtt-ható	t-érték	együtt-ható	t-érték
	Férfiak									
Konstans	4,185	28,94	4,095	35,12	4,005	33,98	3,967	37,11	3,703	25,95
Lambda*	0,156	2,83	0,133	2,37	0,155	2,62	0,110	1,79	0,176	2,50
Kor	0,003	1,69	0,005	3,29	0,006	2,83	0,004	1,96	0,006	2,59
Iskolai végzettség										
8 általános vagy kevesebb	0,000		0,000		0,000		0,000		0,000	
Szaktanulmány-képző	-0,083	-1,66	-0,038	-0,67	0,014	0,20	0,044	0,66	0,095	1,26
Középiskola	0,044	0,70	0,063	0,91	0,097	1,13	0,129	1,48	0,117	1,30
Felsőfokú	0,240	2,00	0,365	3,04	0,283	1,83	0,224	1,48	0,243	1,78

(A tábla folytatása a következő oldalon.)

(Folytatás.)

Változó	1992-ben		1993-ban		1994-ben		1995-ben		1996-ban	
	együtt-ható	t-érték	együtt-ható	t-érték	együtt-ható	t-érték	együtt-ható	t-érték	együtt-ható	t-érték
Foglalkozás										
Felső vezető	0,350	1,97	0,485	3,94	0,467	3,10	0,647	4,48	0,796	4,41
Középvezető	0,382	3,97	0,253	2,63	0,298	2,88	0,360	3,50	0,330	3,23
Alsó szintű vezető	0,283	2,98	0,145	1,61	0,251	2,61	-0,129	-0,71	0,240	1,65
Beosztott diplomás szellemi	-0,156	-0,92	-0,093	-0,80	0,037	0,26	0,122	0,82	0,008	0,05
Beosztott szellemi középfokú iskolai végzettséggel	0,137	1,25	0,230	2,75	0,156	1,63	0,089	0,94	-0,070	-0,42
Beosztott szellemi középfokúnál alacsonyabb iskolai végzettséggel	0,264	2,11	0,296	1,41	0,008	0,05	-0,183	-1,54	-0,033	-0,22
Közvetlen termelésirányító	0,264	3,81	0,211	2,88	0,178	2,40	0,226	2,80	0,174	2,05
Szakt munkás	0,014	0,31	0,080	1,77	0,022	0,42	0,022	0,41	0,032	0,46
Betanított és segéd munkás	0,000		0,000		0,000		0,000		0,000	
Vállalati tulajdon**										
Magántulajdon	0,000		0,000		0,000		0,000		0,000	
Állami tulajdon	0,055	1,27	0,085	2,07	0,018	0,42	-0,022	-0,51	0,013	0,25
Vegyes tulajdon	0,102	1,79	0,131	2,52	0,118	2,54	0,129	2,92	0,092	1,55
Ágazat										
Ipar	0,030	0,28	0,074	0,99	0,290	3,10	0,396	4,31	-0,024	-0,10
Építőipar	-0,007	-0,06	0,017	0,21	0,099	1,19	0,019	0,24	0,296	2,99
Mezőgazdaság	-0,279	-2,27	-0,185	-2,21	0,009	0,18	-0,002	-0,03	0,036	0,36
Kereskedelem	0,008	0,06	-0,036	-0,39	0,193	2,38	0,141	1,80	0,112	1,46
Közlekedés	-0,049	-0,42	0,051	0,61	0,354	2,97	0,050	0,28	0,001	0,00
Pénzügyi szolgáltatás	-0,023	-0,06	0,566	4,08	0,277	1,29	0,073	0,86	0,147	0,43
Személyi szolgáltatás	-0,087	-0,61	0,030	0,34	0,171	1,13	0,122	1,52	0,162	1,52
Egyéb szolgáltatás	-0,059	-0,50	0,125	0,80	0,019	0,25	-0,146	-1,59	-0,071	-0,58
Egészségügy	-0,142	-1,09	-0,241	-2,47	0,126	2,01	0,054	0,79	0,065	0,75
Kultúra, tudomány	-0,141	-0,96	-0,164	-1,66	-0,031	-0,40	-0,082	-0,88	-0,012	-0,13
Állami közigazgatás	0,062	0,45	0,164	1,64	0,102	0,72	0,152	1,36	0,018	0,17
Önkormányzati közigazgatás	0,025	0,21	-0,145	-1,24	-0,231	-3,33	-0,253	-3,84	-0,251	-3,25
Egyéb	0,000		0,000		0,000		0,000		0,000	
Lakóhely										
Budapest	0,000		0,000		0,000		0,000		0,000	
Megyeszékhely	-0,177	-2,27	-0,186	-3,09	-0,183	-2,53	-0,049	-0,62	-0,067	-0,76
Város	-0,073	-1,03	-0,139	-2,41	-0,188	-3,00	-0,086	-1,37	-0,034	-0,37
Falu	-0,075	-1,02	-0,126	-2,28	-0,217	-3,35	-0,052	-0,87	-0,087	-1,26
Tanya	-0,173	-1,71	-0,248	-2,21	-0,218	-0,86	-0,703	-2,84	-0,120	-0,54
Kistérségi munkanélküliségi ráta***	-0,007	-1,70	-0,012	-2,98	-0,005	-0,84	-0,012	-2,14	-0,019	-2,69
Kiigazított R ²		0,23		0,38		0,30		0,29		0,26
F-érték		8,21		14,04		9,45		9,58		6,30
Valószínűség (F)		0,00		0,00		0,00		0,00		0,00
Esetszám		756		670		633		670		482
						Nők				
Konstans	3,997	32,49	4,063	34,76	3,792	39,41	3,660	34,94	3,371	25,92
Lambda*	0,220	4,36	0,146	2,53	0,082	1,22	0,201	2,42	0,167	1,78
Kor	0,003	1,71	0,005	3,35	0,007	4,29	0,005	2,97	0,007	2,41
Iskolai végzettség										
8 általános vagy kevesebb	0,000		0,000		0,000		0,000		0,000	
Szakt munkás-képző	-0,099	-1,66	-0,023	-0,42	0,012	0,24	-0,004	-0,06	0,141	1,69
Középiskola	-0,058	-1,00	0,066	1,08	0,111	1,40	0,096	1,14	0,115	1,05
Felsőfokú	-0,109	-1,12	0,030	0,31	0,192	1,09	0,288	1,85	0,491	2,76
Beosztás										
Felső vezető	0,893	6,67	0,859	5,65	0,803	3,13	0,738	4,03	-0,294	-0,50
Középvezető	0,703	8,44	0,730	7,78	0,612	4,63	0,372	3,11	0,440	2,87
Alsó szintű vezető	0,328	3,51	0,303	3,54	0,445	3,66	0,207	1,44	0,383	3,12
Beosztott diplomás szellemi	0,512	5,32	0,420	4,16	0,396	2,27	0,183	1,17	-0,015	-0,09
Beosztott szellemi középfokú iskolai végzettséggel	0,290	5,06	0,167	3,00	0,194	2,56	0,192	2,42	0,169	1,53

(A tábla folytatása a következő oldalon.)

(Folytatás.)

Változó	1992-ben		1993-ban		1994-ben		1995-ben		1996-ban	
	együtt-ható	t-érték	együtt-ható	t-érték	együtt-ható	t-érték	együtt-ható	t-érték	együtt-ható	t-érték
Beosztott szellemi középfokúnál alacsonyabb iskolai végzettséggel	0,115	1,85	0,027	0,33	0,089	1,03	0,077	0,70	0,140	1,45
Közvetlen termelésirányító	0,239	2,79	0,144	1,94	0,298	3,52	0,103	0,63	0,139	0,90
Szaktunyas	0,113	2,02	0,114	2,13	0,050	0,84	0,045	0,70	0,055	0,73
Betánított és segédmunkás	0,000		0,000		0,000		0,000		0,000	
Vállalati tulajdon**										
Magántulajdon	0,000		0,000		0,000		0,000		0,000	
Állami tulajdon	0,054	1,49	0,041	1,09	0,047	1,17	0,017	0,48	0,078	1,59
Vegyes tulajdon	0,149	2,89	0,057	1,15	0,119	3,02	0,076	1,31	0,140	2,26
Ágazat										
Ipar	-0,182	-2,78	-0,162	-2,34	0,175	1,23	0,201	3,17	0,190	2,16
Építőipar	-0,132	-1,62	-0,114	-1,33	0,151	1,75	0,161	1,42	0,506	5,37
Mezőgazdaság	-0,316	-3,87	-0,276	-3,46	0,097	1,64	-0,036	-0,37	0,115	0,82
Kereskedelem	-0,215	-3,03	-0,180	-2,48	-0,024	-0,29	0,008	0,10	-0,017	-0,08
Közlekedés	-0,138	-1,57	-0,209	-2,23	0,073	1,08	0,093	1,19	0,422	3,02
Pénzügyi szolgáltatás	0,068	0,47	-0,072	-0,65	0,014	0,23	0,178	1,43	0,498	5,40
Személyi szolgáltatás	-0,292	-2,82	-0,167	-2,08	0,151	0,98	0,380	5,83	0,421	4,83
Egyéb szolgáltatás	-0,191	-1,95	-0,076	-0,72	-0,024	-0,40	0,006	0,05	0,140	1,06
Egészségügy	-0,168	-2,44	-0,283	-3,66	0,135	2,55	0,056	0,80	0,148	1,64
Kultúra, tudomány	-0,233	-3,05	-0,224	-2,82	-0,098	-1,76	0,031	0,53	0,053	0,64
Állami közigazgatás	-0,170	-1,73	-0,075	-0,67	0,681	1,13	0,577	2,26	0,198	0,89
Önkormányzati közigazgatás	-0,170	-2,34	-0,140	-1,62	-0,183	-2,06	-0,195	-1,07	0,174	1,51
Egyéb	0,000		0,000		0,000		0,000		0,000	
Lakóhely										
Budapest	0,000		0,000		0,000		0,000		0,000	
Megyeszékhely	-0,117	-2,49	-0,146	-2,84	-0,024	-0,46	-0,021	-0,30	-0,020	-0,32
Város	-0,106	-2,09	-0,115	-1,94	0,068	1,11	-0,029	-0,55	-0,045	-0,58
Falu	-0,088	-1,83	-0,098	-1,77	0,015	0,27	-0,075	-1,27	-0,154	-2,23
Tanya	-0,310	-2,50	-0,103	-0,78	0,234	2,84	-0,103	-2,13	-0,256	-2,25
Kistérségi munkanélküliségi ráta***	-0,004	-1,03	-0,010	-2,47	-0,018	-3,40	-0,014	-2,47	-0,007	-1,17
Kiigazított R ²		0,41		0,40		0,43		0,36		0,27
F-érték		14,46		13,06		13,91		12,18		6,17
Valószínűség (F)		0,00		0,00		0,00		0,00		0,00
Esetszám		610		582		552		625		439

* Szelekciós korrekciós változó.

** A foglalkoztató vállalat tulajdonosi szerkezete.

*** Az ÖMKMK kistérségi, regisztrált munkanélküliségi rátája adott év márciusában.

Megjegyzés. A függő változó a nettó órakereset természetes alapú logaritmus (1992-es fogyasztói áron); a becslések OLS White-féle becslőfüggvény (White; 1980) készültek.

IRODALOM

- ÁBRAHÁM, Á. (1999): *Long-run trends in employment and real wages. Results from a Quasi-panel 1972–1996*. Paper delivered at the workshop on Changing Wage Relativities in East-Central Europe. Budapest. 24 April 1999.
- BLINDER, A. S. (1973): Wage discrimination: Reduced form and structural variables. *Journal of Human Resources*, Fall. 1113–1124. old.
- CARNOY, M. (szerk.) (1996): Race, gender and role of education in earnings inequality. *Economics of Education Review*, Special Issue, 15. évf. 3. sz. 207–326. old.
- GRIMSHAW, D. – RUBBERY, J. (1997): *The concentration of women's employment and relative occupational pay: A statistical framework for comparative analysis*. OECD Labour Market and Social Policy Occasional Papers, 26. sz. Paris.
- HECKMAN, J. (1979): Sample selection bias as a specification error. *Econometrica*, 47. évf. 153–161. old.
- KERTESI G. – KÖLLŐ J. (1995): *Kereseti egyenlőtlenségek Magyarországon*. MTA Közgazdaságtudományi Intézet, Budapest.
- KERTESI G. – KÖLLŐ J. (1996): A bér alakulását meghatározó tényezők. In: HALPERN L. (szerk.), *Bérbőltség és versenyképesség*. MTA Közgazdaságtudományi Intézet, Budapest. 112–143. old.
- KERTESI G. – KÖLLŐ J. (1997): Reálbérek és kereseti egyenlőtlenségek, 1986–1996. *Közgazdasági Szemle*, 44. évf. 7–8. sz. 612–634. old.

- KERTESI G. – KÖLLÖ J. (1999): *Economic transformation and the return to human capital*. Budapest Working Papers on the Labour Market 1999/6, Institute of Economics, Hungarian Academy of Sciences and Department of Human Resources, Budapest University of Economics, Budapest.
- OAXACA, R. L. (1973): Male-female wage differentials in urban labor markets. *International Economic Review*, 22. évf. 4. sz. 724–732. old.
- O'NEILL, J. – POLACHEK, S. (1993): Why the gender gap in wages narrowed in the 1980s. Part 1. *Journal of Labor Economics*, 11. évf. 1. sz. 205–228. old.
- SMITH, J. – WELCH, F. R. (1986): *Closing the gap: forty years of economic progress for blacks*. Rand Corporation, Santa Monica.
- VARGA J. (1998): *Oktatás-gazdaságtan*. Közgazdasági Szemle Alapítvány, Budapest.
- WHITE, H. (1980) A heteroscedasticity-consistent covariance matrix estimator and a direct test for heteroscedasticity. *Econometrica*, 48. évf. 4. sz. 817–838. old.
- Women in transition*. Regional Monitoring Report, 6. sz., UNICEF ICDC. Firenze, 1999.

SUMMARY

Using the 1992 to 1996 waves from TÁRKI's Hungarian Household Panel Survey, gender wage differentials are analysed. Making use of Heckman's selectivity-bias-correction method wage equations are run and intertemporal changes of observed and corrected wages are presented. Then the author analyses the corrected wages by examining men's and women's wage percentiles, their wage returns to age, schooling and labour market position. Finally wage differentials are decomposed with the help of both Oaxaca-Blinder's static and Smith-Welch's dynamic decomposition methods. The main findings are as follows.

Observed gender wage differentials diminish all over the period, but men's observed wages still remain higher in 1996. As regards corrected wages, the male-female gap narrowed, even disappeared, corrected wages thus show a more equal gender wage distribution. Wage returns to labour market experience, schooling, and job have changed. In particular, women's returns to experience become higher at the end of the period, returns to college/university degree continuously increased for women and remained unchanged for men. Reduction in male-female wage gap is due to both favourable changes in women's labour market characteristics and wage returns as compared to those of men.

A NŐK GAZDASÁGI AKTIVITÁSA ÉS FOGLALKOZTATOTTSÁGA*

NAGY GYULA

A tanulmány a magyarországi gazdasági átalakulás nyomán a nők és a férfiak munkaerő-piaci részvételében és foglalkoztatottságában bekövetkezett változásokat, a nők gazdasági aktivitását meghatározó tényezőket s az önfoglalkoztatás és a részidős foglalkoztatás mint sajátos foglalkoztatási státusok súlyának nemek közötti eltéréseit tárgyalja. Az elemzés a Központi Statisztikai Hivatal munkaerő-felmérésének és munkaerőmérlegének adatain alapul.

Az első rész a gazdasági aktivitás változásait veszi szemügyre. A nyolcvanas évtizedben, Magyarországon – hasonlóan a többi kelet-közép-európai országhoz – a nők gazdasági aktivitása magasabb volt, mint Nyugat-Európában, a férfiaké pedig nem különbözött számottevően a nyugat-európai országokra jellemzőtől. A kilencvenes években viszont mindkét nem aktivitása lényegesen visszaesett, és az évtized végén már a magyar nők gazdasági aktivitása kisebb volt, mint a legtöbb nyugat-európai országban, a férfiak aktivitása pedig nemzetközi összehasonlításban kimondottan alacsonynak számított. Mivel a nők aktivitása nagyobb mértékben csökkent, mint a férfiaké, tárgult a két nem aktivitási rátája közötti rés.

A második rész bemutatja, hogyan befolyásolták a nők és férfiak személyes tulajdonságai, lakóhelye és háztartási körülményei a gazdasági aktivitás valószínűségét a kilencvenes években.

Végül a harmadik rész a foglalkoztatottság alakulásával és nemek szerinti eltéréseivel foglalkozik.

TÁRGYSZÓ: Munkaerőpiac. Gazdasági aktivitás. Foglalkoztatottság.

A foglalkoztatottság a 90-es évek elején Magyarországon, a gazdasági átalakulás velejárójaként, mintegy egynegyeddel csökkent, s a korábban foglalkoztatott népesség jelentős része inaktívvá vált. Ezzel egyidőben tömeges munkanélküliség alakult ki. A munkaerő-kereslet erőteljes visszaesése nem egyformán érintette a férfiakat és a nőket: a nők gazdasági aktivitása és foglalkoztatottsága lényegesen nagyobb mértékben csökkent, mint a férfiaké, ugyanakkor a munkanélküliség mindvégig a férfiak körében volt magasabb.

A tanulmányban a nők 90-es évekbeli gazdasági aktivitásának sajátosságait kívájuk megragadni és megmagyarázni statisztikai adatforrások felhasználásával. Elsősorban a Központi Statisztikai Hivatal munkaerő-felméréseire támaszkodunk, amelyek sokrétű és

* A tanulmány az Országos Munkaügyi Kutató és Módszertani Központ számára az Európai Közösség „Nők és férfiak esélyegyenlősége” című programjának keretében „A nők munkaerő-piaci helyzete Magyarországon” címmel megjelent (Budapest, 2000. 61 old.) tanulmány átdolgozott változata. A szerző megköszöni a Központi Statisztikai Hivatalnak, hogy a munkaerő-felmérés adatbázisát használhatta.

a nemzetközi statisztikai szabványoknak megfelelő információkat tartalmaznak a lakosság munkaerő-piaci helyzetéről. Ez az adatgyűjtés azonban csak 1992-ben indult, s így a gazdasági átalakulás kezdeti időszakát nem öleli fel. Ezért a gazdasági aktivitás és a foglalkoztatottság 1992 előtti alakulásának vizsgálatában az ún. munkaerőmérlegekre kell hagyatkoznunk, amelyek a munkaerő-felmérésektől eltérő fogalomrendszert használnak, s viszonylag kevés munkaerő-piaci jellemzőről és csak nagyobb csoportokra összesítve tartalmaznak adatokat.

A GAZDASÁGI AKTIVITÁS ALAKULÁSA A 80-AS ÉS A 90-ES ÉVEKBEN

A gazdasági aktivitás 1980 és 1997 közötti alakulását néhány európai országban az 1. tábla mutatja be. Mivel a fiatalok körében országonként jelentősen különbözhet a nappali oktatásban részt vevők aránya, az idősebb korcsoportok aktivitását pedig az eltérő öreg-ségi nyugdíjkorhatár befolyásolja, ezért az 1. táblában a munkaképes korú népességnek a nappali oktatásban nagyobb létszámban részt vevő 15–24 éves és a nyugdíjba vonulás által érintett 55 éves és idősebb korosztályok nélküli részére számított aktivitási adatokat közlünk.

1. tábla

*A 25–54 éves korcsoport gazdasági aktivitása néhány európai országban
(százalék)*

Ország	Férfiak			Nők		
	1980	1990	1997	1980	1990	1997
	Nyugat-Európa					
Ausztria	95,8	94,3	89,9	60,1	64,0	71,0
Belgium	94,6	92,2	92,1	46,9	60,8	69,7
Dánia	95,3	94,5	92,5	80,4	87,7	81,7
Egyesült Királyság	97,0	94,8	91,6	61,2	72,9	75,0
Finnország	92,2	92,8	91,0	82,7	86,0	85,5
Franciaország	96,5	95,4	94,8	63,8	72,9	77,3
Hollandia	93,1	93,4	88,1	36,7	58,5	68,7
Írország	95,4	91,9	90,5	28,9	45,5	58,4
Norvégia	93,0	92,3	92,6	68,9	79,2	83,3
Olaszország	95,6	94,0	89,1	42,5	53,8	55,1
Portugália	94,4	94,3	92,4	54,1	69,5	75,0
Spanyolország	95,0	94,3	92,6	30,6	46,9	58,1
Svájc	97,7	97,4	97,0	52,1	64,5	76,7
Svédország	95,4	94,7	89,1	82,9	90,8	84,4
	Kelet-Közép-Európa					
Csehország	97,4	96,9	95,2	90,9	93,3	82,0
Lengyelország	94,3	93,0	89,4	78,8	79,0	76,5
<i>Magyarország</i>	<i>95,1</i>	<i>93,3</i>	<i>85,0</i>	<i>77,0</i>	<i>79,1</i>	<i>67,2</i>
Szlovákia	96,9	96,8	92,0	84,3	92,6	80,0
Szlovénia	95,0	94,2	89,8	81,0	83,9	82,9

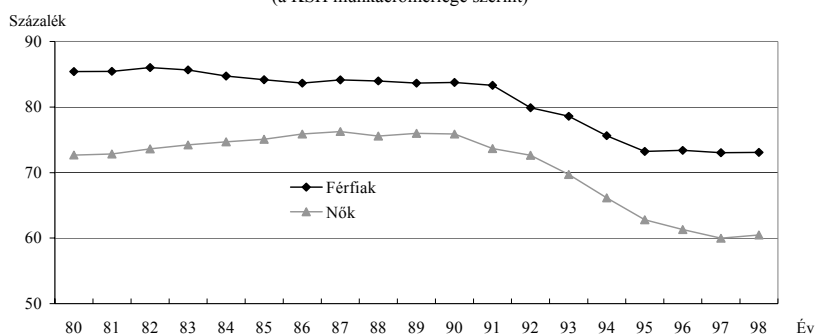
Forrás: az ILO KILM (International Labour Organisation Key Indicators of the Labour Market) adatbázisa.

1980-ban a kelet-közép-európai országokban – köztük Magyarországon – a nők gazdasági aktivitása láthatólag lényegesen magasabb volt, mint Nyugat-Európában.¹ A női aktivitási ráták a nyolcvanas évtizedben azután mindkét országcsoportban növekedtek, de még 1990-ben is a kelet-közép-európai országokban voltak magasabbak. 1990 és 1997 között viszont a két országcsoportban ellentétes irányú változások következtek be: miközben nyugaton a női gazdasági aktivitás tovább nőtt, a kelet-európai országokban visszaesett. A vizsgált országok közül a visszaesés Magyarországon kívül Csehországban és Szlovákiában volt jelentős (11–13 százalékpont a 25–54 éves korcsoportban). E visszaesés következtében 1997-ben már az 1. táblában szereplő 14 nyugat-európai ország közül csak háromban nem haladta meg a nők gazdasági aktivitása a magyarországit, s az öt kelet-európai ország között itt volt a legalacsonyabb ez az arány.

A 25–54 éves magyar férfiak gazdasági aktivitása 1980-ban és 1990-ben nem különbözött számottevően a nyugat-európai országok hasonló korú férfi lakosságától, s ebben az időszakban a nyugat- és a kelet-közép-európai országokra egyaránt jellemző volt a férfiak aktivitásának lassú csökkenése. A csökkenés 1990 után mindkét országcsoportban folytatódott, de Magyarországon volt a legnagyobb mértékű. Így 1997-ben már az 1. táblában szereplő országok közül Magyarországon volt a legalacsonyabb a 25–54 éves férfiak gazdasági aktivitása.

A foglalkoztatottságról és a gazdasági aktivitásról a munkaerőmérlegekből állnak rendelkezésre hosszabb idősorok.² Az 1. ábra e mérlegek alapján a 15 éves kor és az öregségi nyugdíjkorhatár (nőknél 55, férfiaknál 60 év) közé eső korcsoport gazdasági aktivitásának 1980 és 1998 közötti alakulásáról tájékoztat. Noha a magyarországi statisztikai gyakorlat hosszú ideig a gazdaságilag aktívok közé sorolta a gyermekgondozási támogatásban (gyed és gyes) részesülőket; az ábrán őket – a nemzetközi szokásokhoz és a Központi Statisztikai Hivatal 1998 óta követett gyakorlatához hasonlóan – inaktívnak tekintették.

1. ábra. A 15–54 éves nők és a 15–59 éves férfiak gazdasági aktivitása 1980–1998 között (a KSH munkaerőmérlege szerint)

Megjegyzés: január 1-jére vonatkozó adatok.

¹ Gazdaságilag aktívokon a foglalkoztatottakat és a munkaképes korú munkanélkülieket értjük. Az aktivitási ráta vagy részvételi hányad a gazdaságilag aktívok aránya a népességen, illetőleg a népesség megfelelő csoportján belül.

² E mérlegek egy-egy év január 1-jére tartalmaznak összesített adatokat. Döntően intézményi adatszolgáltatásra épülnek, így foglalkoztatottak az adatot szolgáltató vállalatoknál, intézményeknél nyilvántartott munkavállalók, munkanélkülinek pedig a munkaügyi központoknál regisztráltak minősülnek. A munkaerőmérlegek összeállításának módszereiről lásd *A munkaerő-felmérés*, 1998.

E mérlegadatok szerint 1980 és 1990 között a férfiak gazdasági aktivitása 1,7 százalékponttal csökkent, a nők viszont 3,2 százalékponttal emelkedett. Így az évtizedben a két nem aktivitási rátája közötti rés 12,8 százalékpontból 7,9 százalékpontra szűkült. A kilencvenes évtizedben azután a nők és a férfiak munkaerő-piaci részvétele egyaránt jelentősen visszaesett. A férfiak esetében a visszaesés 1995-ig tartott, és mintegy 11 százalékpontos csökkenést eredményezett, míg a nők gazdasági aktivitása egészen 1997-ig, összesen 16 százalékponttal csökkent. Mivel a gazdasági átalakulás sokkja a nők gazdasági aktivitáson mért munkaerő-piaci helyzetét súlyosabban érintette, mint a férfiakét, a két nem aktivitási rátája távolodott egymástól, és – 1998-ban 60,5 százalékos női és 73,1 százalékos férfi aktivitás mellett – 1997–1998-ra visszaállt a nyolcvanas évek elejére jellemző mintegy 13 százalékpontnyi aktivitásbeli különbség.

A gazdasági aktivitást befolyásoló tényezők

Ebben a részben azt vesszük tüzetesebben szemügyre, hogyan függ össze a gazdasági aktivitás a nők és a férfiak különböző tulajdonságaival, így életkorukkal, iskolázottságukkal, háztartásuk és lakóhelyük jellemzőivel. Ehhez 1992-től állnak rendelkezésre megfelelő adatok, amikor a Központi Statisztikai Hivatal elindította a rendszeres munkaerő-felmérést, melynek keretében negyedévente több tízezer háztartás tagjainak munkaerő-piaci helyzetéről gyűjt és tesz közzé adatokat.

Módszerében és fogalomhasználatában a munkaerő-felmérés több tekintetben lényegesen különbözik a korábbi munkaügyi adatgyűjtésektől, köztük a munkaerőmérésétől. Egyrészt az adatok nem vállalati–intézményi nyilvántartásokból származnak, hanem véletlenül kiválasztott lakossági minta megkérdezéséből. Így a foglalkoztatottak között közvetlenül meg lehet figyelni az intézményi statisztikákból gyakran kimaradó kis egységeknél vagy nem regisztrált munkáltatóknál (például háztartásokban) dolgozókat.³ Emellett az adatok nem összesített formában, hanem egyéni szinten állnak rendelkezésre, ami változatos csoportosításokat és összefüggés-vizsgálatokat tesz lehetővé. Másrészt, míg a munkaerőmérésben foglalkoztatottnak a munkavégzésre irányuló jogviszonnyal rendelkezők, munkanélkülinek pedig a munkaügyi szervezetnél regisztráltak számítanak, a munkaerő-felmérésben – a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (ILO) standardjait követve – foglalkoztatottnak minősül mindenki, aki a felmérés hetében dolgozott vagy munkájától távol volt, munkanélkülinek pedig azok az aktívan munkát kereső nem foglalkoztatottak minősülnek, akik készen állnak munkába lépni.

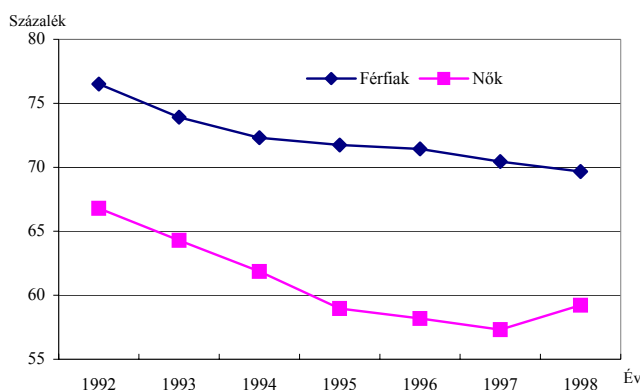
A módszertani és fogalmi eltérések miatt azonos időszakokra is más-más foglalkoztatotti és munkanélküli létszám adódik a munkaerőmérésből és a munkaerő-felmérésből. A 2. ábrán a munkaerő-felmérésből számolt gazdasági aktivitási ráták láthatók az 1992 és 1998 közötti időszakokra. Az első ábrával összehasonlítva⁴ – amely a munkaerőmérés szerinti rátákról tájékoztatott – a munkaerő-felmérés a legtöbb évre láthatólag valamivel alacsonyabb gazdasági aktivitást mutat ki. Megfigyelhető, hogy a

³ E csoportok létszámát az intézményi adatokra épülő statisztikákban sokszor becsléssel állapítják meg.

⁴ Az eltérések lehetséges okai között – összefüggésben a már taglalt fogalmi–módszertani különbségekkel – megemlíthetjük, hogy míg a munkaerőmérés vonatkozási időpontja minden évben január 1-je, a munkaerő-felmérés közölt adatai éves átlagok, tehát későbbi állapotokat tükröznek. A gazdasági aktivitás munkaerő-felmérésben kimutatott alacsonyabb szintjéhez hozzájárul továbbá, hogy az ILO-standardok szerinti (aktívan munkát kereső és munkába lépésre készen álló) munkanélküliek létszáma 1993 óta alacsonyabb, mint a regisztrált munkanélkülieké, és a különbség egyre növekedett.

munkaerő-felmérés szerint a férfiak gazdasági aktivitása, még 1995 után is, kissé csökkent.

2. ábra. A 15–54 éves nők és a 15–59 éves férfiak gazdasági aktivitása 1992 és 1998 között (a KSH munkaerő-felmérése szerint)

Megjegyzés. A negyedéves aktivitási ráták éves átlagai.

A rendszerváltozás munkaerő-piaci hatásainak vizsgálatában ugyanakkor a munkaerő-felmérés hátránya, hogy csak 1992-ben kezdődött, miközben a foglalkoztatottság és a gazdasági aktivitás csökkenése s a tömeges munkanélküliség kialakulása már 1992 előtt tapasztalható volt. Kérdés, vajon mekkora az információvesztés, hogy csak 1992-től rendelkezünk részletes adatokkal.

2. tábla

A 15–54 éves nők és a 15–59 éves férfiak gazdasági aktivitásának változása a munkaerőmérés szerint (százalékpont)

Megnevezés	Nők	Férfiak
Változás 1989 és 1997 között	-16,0	-10,6
Ebből:		
1989 és 1992 között	-3,3	-3,8
1992 és 1997 között	-12,7	-6,8

Megjegyzés. A gyest és gyedet igénybe vevőket nem számítottuk a gazdaságilag aktívak közé.

E kérdés tisztázására a 2. táblában, amely munkaerőmérés-adatakon alapul, két szakaszra bontottuk a gazdasági aktivitás csökkenésének 1989 és 1997 közötti időszakát: az 1989 és 1992 közöttire, amelyre nem rendelkezünk adatokkal a munkaerő-felmérésből, és az 1992 és 1997 közöttire, amelyről már igen. Mint láthatjuk, a nők gazdasági aktivitása 1989 és 1997 között 16 százalékponttal esett vissza, amiből 12,7 százalékpont, azaz a teljes csökkenés csaknem negyötöde 1992 után következett be, a férfiak esetében pedig a 10,6 százalékpontnyi teljes csökkenésből 6,8 százalékpont, azaz mintegy kétharmad esik az 1992 utáni időszakra. A gazdasági aktivitás visszaesése-

nek nagyobb része abban az időszakban következett be, amelyik már a munkaerő-felmérési adatok alapján is vizsgálható.

A továbbiakban a munkaerő-felmérési adatok alapján az életkor, az iskolai végzettség, valamint egyes háztartási és területi jellemzők gazdasági aktivitásra gyakorolt hatását vizsgálom, két kérdést állítva a középpontba. Az egyik kérdés, hogy különbözik-e az egyes jellemzők szerepe a nők és a férfiak esetében; a másik, hogy a vizsgált – 1992 és 1998 közötti – időszakban változott-e e jellemzők hatása.

Az elemzéshez a leíró statisztikákon kívül többváltozós modelleket is használok, melyekben a gazdasági aktivitás valószínűségét becsültem meg a munkaerő-felmérés adatállományainak segítségével. A becslések az 1992 és 1998 között eltelt hét év első negyedévi hullámai alapján készültek. Az alkalmazott ún. logit modellek függő változója a gazdasági aktivitás, független változói pedig az életkor, az iskolai végzettség, a gyermekszám és a családi állapot, valamint kontrollváltozóként a lakóhely (Budapest vagy vidék) s a lakóhely körzetének munkanélküliségi rátája. Az e modellekből becsült paraméterek a leíró statisztikák fontos kiegészítői. Megmutatják, hogy egy-egy jellemzőnek – független változónak – mekkora önálló hatása van a függő változóra: a gazdasági aktivitásra. Hogy fényt deríthessünk az egyes változók hatásának esetleges nemek szerinti különbségeire is, minden évre külön-külön modellt becsültünk a nőkre és a férfiakra. Az eredmények az 5. és a 6. táblákban tekinthetők meg. A becslések eredményeit nem egybefüggően, hanem az egyes tulajdonságok szerepének tárgyalásakor ismertetem.

Életkor

Az egyes korcsoportok gazdasági aktivitása között jelentős különbségek adódhatnak amiatt, hogy a munkavállalási döntés erősen függ az életkortól. A fiatalok jelentős arányban választják a tanulást, amivel javíthatják későbbi foglalkoztatási esélyeiket és bérkifizéseiket. Az idősebb korcsoportokban – részben a nyugdíjazás lehetősége, részben a romló munkavégző képesség miatt – az aktivitási arány csökkenésére számíthatunk. A fiatal nők aktivitására nyilvánvalóan jelentős befolyást gyakorolhat a gyermekvállalás. Különbséget eredményezhet az egyes korcsoportok aktivitási döntéseiben emellett az is, ha eltérően értékelik a szabad időt.

A 3. tábla korcsoportonként mutatja a két nem gazdasági aktivitásának 1992 és 1997 közötti alakulását. Az egyes időpontokban jellegzetes különbségeket találunk a férfiak és a nők korcsoport szerinti aktivitási rátái között. A férfiak aktivitási rátája már viszonylag fiatal korban eléri a maximumát: a 25–29 éves és a 30–39 éves férfiak aktivitása gyakorlatilag nem különbözik. Ezzel szemben a huszonéves nőké – nyilván a gyermekvállalással összefüggésben – lényegesen alacsonyabb, mint a harmincas éveikben járóké. További különbség, hogy a férfiak gazdasági aktivitása 40 felett már számottevően csökken, míg a nők esetében 1992-ben még valamelyes csökkenés tapasztalható ugyan, 1997-ben viszont a 40–54 éves nők aktivitása kissé meg is haladta a 30–39 évesekét.

Mindkét nembeliek körében 1992 és 1997 között leginkább a 20–24 évesek gazdasági aktivitása csökkent, de a tizenéveseké is jelentősen mérséklődött. A magasabb életkorcsoportokban viszont a nőknél a fiatal felnőttek (25–29 évesek) a középkorúak (30–39 évesek) gazdasági aktivitása esett leginkább vissza, míg a férfiaknál az idősebb (40–54 és 55–59 éves korosztályoké). A nyugdíjkor felett pedig sokkal inkább csökkent a férfiak aktivitása, mint a nőké.

3. tábla

A férfiak és a nők gazdasági aktivitásának változása korcsoportok szerint

Korcsoport (éves)	Férfiak			Nők		
	aktivitási rátája		változás (százalékpont)	aktivitási rátája		változás (százalékpont)
	1992-ben	1997-ben		1992-ben	1997-ben	
15–19	24,4	16,5	-7,9	21,5	11,8	-9,6
20–24	81,0	69,5	-11,6	60,6	49,2	-11,4
25–29	92,7	90,4	-2,2	62,1	52,9	-9,2
30–39	93,4	89,3	-4,1	79,9	69,3	-10,5
40–54	86,3	80,5	-5,8	77,3	70,2	-7,1
55–59	52,0	44,2	-7,9	19,3	16,2	-3,1
60–74	13,5	5,8	-7,7	7,9	3,0	-4,8
15–54/59	76,9	70,8	-6,1	66,7	57,3	-9,4
15–74	66,7	60,4	-6,3	51,0	42,8	-8,2

A 4. tábla a korcsoportonkénti aktivitási ráták nemek közötti különbségét és e különbségek változását mutatja. 1992 és 1997 között a teljes nyugdíjkor alatti népességben 3,4 százalékponttal tágult a férfiak és a nők aktivitási rátája közötti rés. A változás az egyes korcsoportokban korántsem egyenletes: 25 és 39 év között a rés ennél jóval nagyobb mértékben (csaknem 7 százalékponttal), a tizenévesek és a 40–54 évesek között viszont jóval kisebb mértékben (1,8 és 1,3 százalékponttal) tágult, míg a 20–24 évesek esetében gyakorlatilag nem változott.

4. tábla

A férfiak és a nők aktivitási rátái közötti különbségek korcsoportok szerint (százalékpont)

Korcsoport (éves)	Különbség (nő–férfi)		A különbség változása
	1992-ben	1997-ben	
15–19	-2,9	-4,7	1,8
20–24	-20,4	-20,2	-0,2
25–29	-30,6	-37,5	6,9
30–39	-13,5	-20,0	6,5
40–54	-9,0	-10,3	1,3
55–59	-32,7	-28,0	-4,7
60–74	-5,7	-2,8	-2,9
15–54/59	-10,1	-13,5	3,4
15–74	-15,7	-17,6	1,9

Forrás: A munkaerő-felmérés idősorai. Központi Statisztikai Hivatal. 1999.

Az 5. és a 6. tábla legfelső soraiban az aktivitási valószínűség többváltozós becsléseinek életkorra vonatkozó eredményei láthatók. A 30–39 éves korúak a viszonyítási csoport, azaz az együtthatók e korcsoportéhoz képest mutatják a gazdasági aktivitás valószínűségét. A negatív értékek e viszonyítási csoporténál kisebb, a pozitív értékek pedig nagyobb aktivitási valószínűséget jeleznek.

5. tábla

A nők gazdasági aktivitásának sokváltozós becslései (logit becslések)

Jellemző	1992. évi		1993. évi		1994. évi		1995. évi		1996. évi		1997. évi		1998. évi	
	együtt-ható	z*	együtt-ható	z*	együtt-ható	z*	együtt-ható	z*	együtt-ható	z*	együtt-ható	z*	együtt-ható	z*
Korcsoport (éves)														
15–19	-2,39	-29,9	-2,57	-29,9	-2,31	-27,7	-2,68	-32,2	-2,88	-33,3	-2,89	-32,9	-2,82	-36,8
20–24	-0,80	-10,4	-0,94	-11,5	-0,80	-9,8	-0,96	-12,3	-0,95	-12,2	-1,01	-13,3	-0,99	-15,3
25–29	-0,16	-2,1	-0,41	-5,0	-0,26	-3,3	-0,21	-2,7	-0,26	-3,5	-0,28	-3,7	-0,23	-3,6
40–49	-0,22	-3,4	-0,25	-3,7	-0,27	-4,0	-0,41	-6,5	-0,31	-4,9	-0,41	-6,6	-0,35	-6,5
50 és több	-1,25	-16,3	-1,20	-14,7	-1,14	-14,3	-1,47	-19,0	-1,49	-19,2	-1,59	-20,4	-1,38	-20,1
Iskolai végzettség														
8 osztály alatt	-0,92	-12,0	-1,09	-11,4	-1,39	-12,5	-1,21	-10,9	-1,22	-10,8	-1,20	-9,4	-1,40	-12,4
Szaktunaképző	1,38	21,7	1,52	23,2	1,45	23,7	1,28	22,6	1,21	21,1	1,04	18,8	1,04	22,0
Gimnázium	0,71	12,4	0,73	11,8	0,80	13,2	0,89	15,3	0,71	12,2	0,70	12,4	0,55	11,5
Szakközépiskola	1,36	21,1	1,44	21,7	1,28	20,9	1,34	22,5	1,26	20,8	1,21	20,1	1,23	24,9
Egyetem, főiskola	1,54	18,6	1,99	20,6	1,93	21,2	1,86	22,9	1,91	23,2	1,78	21,9	1,98	28,1
Háztartási jellemzők														
Nincs gyermeke és egyedül álló	-0,58	-10,1	-0,33	-5,4	-0,36	-6,0	-0,34	-5,9	-0,25	-4,5	-0,33	-6,0	-0,34	-7,1
Gyermekek száma és kora														
0–2 éves	-3,40	-42,0	-3,38	-36,4	-3,36	-33,8	-3,62	-38,7	-3,75	-37,0	-3,56	-36,4	-3,40	-37,4
0–2 éves · egyedül álló	-0,42	-1,3	-0,02	-0,1	0,84	2,9	0,74	2,9	1,54	6,9	0,50	1,6	0,05	0,2
3–5 éves	-0,95	-15,8	-0,94	-14,2	-1,12	-17,8	-1,11	-18,4	-1,23	-20,4	-1,17	-19,4	-1,13	-20,8
3–5 éves · egyedül álló	0,52	2,7	0,24	1,2	0,54	3,0	0,52	3,2	0,58	3,9	0,28	1,8	0,10	0,7
6–10 éves	-0,23	-4,7	-0,27	-5,2	-0,24	-4,9	-0,38	-8,0	-0,44	-9,1	-0,44	-9,5	-0,49	-12,1
6–10 éves · egyedül álló	0,05	0,4	-0,01	-0,1	-0,04	-0,3	0,19	1,5	-0,11	-0,9	0,19	1,4	0,14	1,3
11–14 éves	-0,03	-0,6	-0,05	-0,8	-0,08	-1,3	-0,30	-5,6	-0,15	-2,8	-0,21	-4,0	-0,32	-7,0
11–14 éves · egyedül álló	0,17	1,2	0,23	1,5	0,22	1,6	-0,12	-1,0	-0,02	-0,1	-0,02	-0,2	0,09	0,8
Területi jellemzők														
Budapest	-0,16	-2,7	-0,19	-3,0	-0,11	-1,8	-0,19	-3,3	0,04	0,7	-0,28	-4,8	-0,22	-4,3
Körzeti munkanélküliségi ráta	-0,03	-7,1	-0,03	-6,6	-0,03	-5,7	-0,04	-6,5	-0,04	-6,6	-0,06	-10,0	-0,05	-11,1
Konstans	2,03	22,4	1,82	18,3	1,51	15,7	1,61	18,0	1,54	17,1	1,81	19,9	1,61	21,9
Esetszám	20009		17145		16811		18538		18180		17829		23868	
Pszudo R ²	0,3103		0,3125		0,2885		0,3146		0,3254		0,3037		0,2854	

* Az aszimptotikus z-próbafüggvény értékei.

Megjegyzés: A becslések a munkaerő-felmérés második negyedévi adatai alapján készültek, és a 15–54 éves korcsoportra vonatkoznak.

6. tábla

A férfiak gazdasági aktivitásának sokváltozós becslései (logit becslések)

Jellemző	1992. évi		1993. évi		1994. évi		1995. évi		1996. évi		1997. évi		1998. évi	
	együtt-ható	z*	együtt-ható	z*	együtt-ható	z*	együtt-ható	z*	együtt-ható	z*	együtt-ható	z*	együtt-ható	z*
Korcsoport (éves)														
15–19	-2,65	-31,4	-2,54	-29,0	-2,49	-29,2	-2,42	-30,2	-2,66	-32,5	-2,48	-29,8	-2,54	-34,7
20–24	-0,45	-4,9	-0,41	-4,4	-0,49	-5,7	-0,44	-5,4	-0,59	-7,4	-0,51	-6,5	-0,54	-8,2
25–29	0,07	0,6	0,12	1,1	0,35	3,2	0,47	4,6	0,14	1,4	0,45	4,6	0,20	2,6
40–49	-0,42	-5,2	-0,47	-5,8	-0,50	-6,4	-0,51	-7,0	-0,49	-6,8	-0,48	-6,7	-0,50	-8,4
50 és több	-1,65	-19,8	-1,41	-16,5	-1,51	-17,9	-1,48	-18,8	-1,51	-19,5	-1,54	-19,9	-1,63	-24,9
Iskolai végzettség														
8 osztály alatt	-0,80	-11,0	-0,86	-9,7	-1,12	-11,4	-1,07	-11,3	-0,93	-9,7	-1,04	-10,0	-1,01	-10,7
Szaktunskáképző	1,27	21,2	1,36	22,5	1,51	25,7	1,31	24,4	1,23	23,4	1,07	21,1	1,10	26,1
Gimnázium	0,06	0,8	0,23	2,9	0,16	2,0	0,22	3,0	0,27	3,8	0,24	3,6	0,14	2,4
Szakközépiskola	0,96	13,2	0,98	13,9	0,93	13,7	0,92	14,2	0,87	13,6	1,02	15,6	0,99	18,8
Egyetem, főiskola	1,53	14,7	1,93	16,6	1,66	16,2	1,58	16,6	1,79	18,3	1,90	17,9	1,78	23,0
Házartási jellemzők														
Nincs gyermeke és egyedül álló	-0,81	-12,4	-0,66	-9,8	-0,82	-12,1	-0,78	-12,6	-0,56	-9,8	-0,76	-13,1	-0,83	-17,1
Gyermekek száma	0,11	2,6	0,17	4,1	0,07	1,9	0,13	3,6	0,20	5,3	0,07	2,1	0,01	0,2
Gyermekek száma · egyedül álló	-0,17	-0,6	-0,15	-0,5	-0,64	-2,8	-0,29	-1,3	-0,60	-3,8	-0,66	-4,0	-0,70	-4,6
Területi jellemzők														
Budapest	-0,03	-0,4	-0,28	-4,1	-0,19	-2,8	-0,13	-2,2	-0,14	-2,2	-0,16	-2,5	-0,45	-8,4
Körzeti munkanélküliségi ráta	-0,02	-3,9	-0,04	-8,2	-0,05	-8,4	-0,06	-9,4	-0,06	-10,9	-0,07	-11,6	-0,07	-15,6
Konstans	2,35	21,7	2,29	20,0	2,26	20,1	2,13	21,1	2,13	21,3	2,18	22,1	2,17	27,4
Esetszám	21106		18130		17718		19597		19558		19018		25528	
Pszeudo R ²	0,3380		0,3273		0,3291		0,3245		0,3209		0,3026		0,2820	

Megjegyzés. A becslések a munkaerő-felmérés második negyedévi adatai alapján készültek, és a 15–59 éves korcsoportra vonatkoznak.

A nők esetében a fiatalabb korcsoportokra vonatkozó együttthatókból lényegében ugyanaz olvasható ki, mint a 3. táblában közölt aktivitási rátákból: a tizenévesek aktivitása nagymértékben és a huszonéveseké is számottevően elmarad a 30–39 évesekétől. Más a helyzet a 40 évnél idősebbeknél: míg a regressziós függvény szerint 40 éves kor felett az aktivitás valószínűsége szignifikánsan kisebb, a nyers aktivitási ráták nem mutatnak ilyen különbséget. A 40–54 éves nők aktivitási rátája 1992-ben – mint a 3. táblában láttuk – ugyan 2,6 százalékponttal alacsonyabb a 30–39 évesekénél, de a becslési eredmények ennél jóval nagyobb eltérésre utalnak. Az együttthatók alapján a 40–49 évesek aktivitási valószínűsége több mint 5 százalékkal, az 50–54 éveseké pedig mintegy 30 százalékkal haladja meg a 30–39 évesekét.⁵

Az 1997-re vonatkozó eredményekben még szembetűnőbb az eltérés: a 40–54 évesek aktivitási rátája valamivel magasabb is a 30–39 évesekénél, ugyanakkor a becslőfüggvény a 40–49 éves korcsoportra csaknem 8, az 50–54 éves korcsoportra pedig 37 százalékkal kisebb aktivitási valószínűséget jelez. E látszólagos ellentmondások magyarázatának kulcsa, hogy 40 év felett a nők sokkal kisebb arányban nevelnek kisgyermeket, mint a fiatalabbak – 1997-ben például a 30–39 éves nők 58, a 40–49 évesek 26, az 50–54 évesek 3 százalékának volt hat éven aluli gyermeke –,⁶ s mint később részletesebben bemutatjuk, a nők gazdasági aktivitásának valószínűsége annál kisebb, minél több kiskorú gyermekük van. A kisebb gyermekszám aktivitásnövelő hatását kiszűrve, 40 év felett, az életkor emelkedésével már csökken a nők gazdasági aktivitásának valószínűsége. Említést érdemel még, hogy egyrészt az idősebb korcsoportok (negatív) együttthatói a nőknél minden évben nagyobbak (kisebb abszolút értékűek), mint a férfiaknál, azaz 40 felett az életkor növekedése nagyobb aktivitáscsökkenéssel párosul a férfiaknál, mint a nőknél. Úgy tűnik, hogy az egészségi állapot romlása – ami a nyugdíjkor előtti aktivitáscsökkenés legvalószínűbb magyarázata – inkább sújtja a férfiakat, mint a nőket. Másrészt, a nők között az életkor gazdasági aktivitásra gyakorolt hatása a vizsgált időszakban a legfiatalabbak és a legidősebbek esetében növekedett: mind a tizenévesek, mind a 40 éven felüli korcsoportok együttthatóinak abszolút értéke 1994 után magasabb, mint korábban.

A férfiakra kapott becslési eredmények (lásd a 6. táblát) életkor és gazdasági aktivitás között nagyjából ugyanolyan összefüggést mutatnak, mint a nyers aktivitási ráták.⁷ A tizenévesek aktivitása igen alacsony, és a 20–24 éveseké is szignifikánsan kisebb, mint a viszonyítási csoportot alkotó 30–39 éveseké. A 25–30 éves korcsoport együttthatói a vizsgált hét év közül háromban nem szignifikánsak, azaz e korcsoport gazdasági aktivitási valószínűsége nem tért el a 30–39 évesekétől. Négy évre (1994–1995 és 1997–1998) viszont szignifikáns pozitív együttthatókat kaptunk. Ezekben az években az azonos tulajdonságokkal rendelkező 25–29 éves férfiak aktivitási valószínűsége 5–12 százalékkal meghaladta a 30–39 évesekét. A korcsoportos aktivitási rátákban ugyanakkor legfeljebb 1 százalékos az eltérés. A különbség oka itt is feltehetőleg összetételhatás: a 25–29 éve-

⁵ Az alkalmazott logit függvényben a marginális hatás – p -vel a vizsgált esemény bekövetkezésének valószínűségét, β -val a becslést együtttható jelölve $-p*(1-p)*\beta$, aminek értéke 50 százalékos valószínűség mellett az együtttható egynegyede.

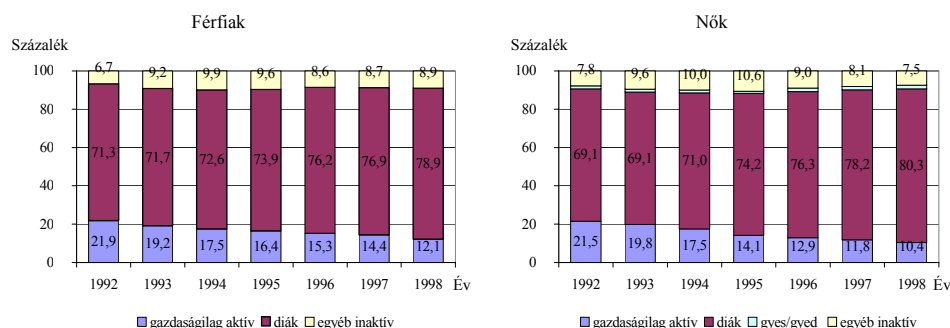
⁶ Az arányok a második negyedévre vonatkoznak. A hat éven aluli gyermekek átlagos száma ugyanekkor a 30–39 évesek körében 0,74, a 40–49 éveseknél 0,31, az 50–54 éves korcsoportban 0,04 volt.

⁷ A többváltozós becslések eredményei alapján adódó „tisztá” életkor szerinti valószínűségkülönbségek nem csak ezekben az esetekben térnek el a nyers aktivitási ráták különbségeitől. A szövegben csak azokat az eseteket emeltem ki, ahol a többváltozós becslésből jelentős mértékben eltérő eredmények adódtak.

sek között jóval magasabb az egyedül állók⁸ aránya, mint a 30–39 évesek között, s ez a változó negatívan befolyásolja az aktivitási valószínűséget.

A gazdaságilag aktívak mellett három inaktív csoportot: a nappali tagozaton tanulókat, a gyermekgondozási támogatást igénybe vevőket és az egyéb inaktívakat különböztetve meg, vegyük részletesebben is szemügyre a munkaerő-piaci részvétel 1992 és 1998 közötti változását. A 3. ábra azt mutatja be külön a nőkre, külön a férfiakra, hogyan változott a gazdaságilag aktívak és e három inaktív csoport aránya a 15–19 évesek körében.⁹

3. ábra. A 15–19 évesek gazdasági aktivitása

Forrás: a KSH munkaerő-felmérései.

E korcsoport csökkenő gazdasági aktivitása láthatólag mindkét nemnél szorosan összefügg a nappali tagozaton tanulók arányának növekedésével. A nőknél az aktivitás 11 százalékpontos visszaesését a tanulók arányának ugyanilyen mértékű emelkedése kísérte, a tizenéves férfiak aktivitása pedig úgy csökkent 9,8 százalékponttal, hogy közben a tanulók aránya 7,6 százalékponttal emelkedett. Vagyis a nők között egyáltalán nem, a férfiak között pedig mindössze 2,2 százalékponttal emelkedett az olyan inaktívak aránya, akik nem tanulnak nappali tagozaton. A tizenévesek aktivitásának csökkenése tehát csaknem teljes egészében azzal magyarázható, hogy egyre többen vesznek részt középfokú (és jóval kisebb létszámban felsőfokú) képzésben.

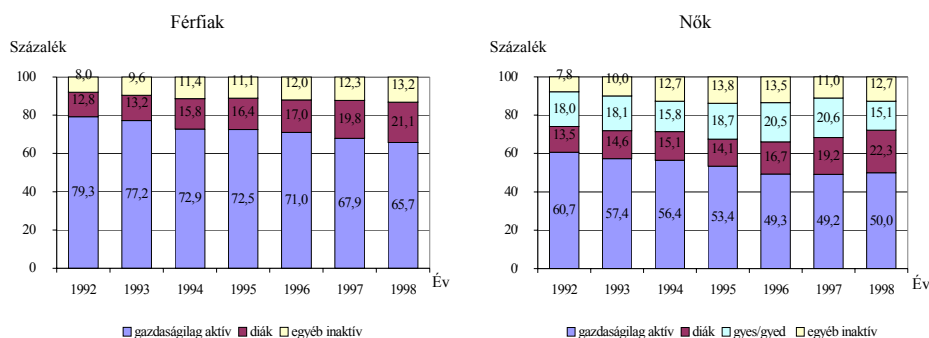
Hasonló, bár valamivel gyengébb összefüggés mutatkozik a gazdasági aktivitás és az iskolai részvételi arány alakulása között a 20–24 éves korcsoportban. (Lásd a 4. ábrát.) A nők gazdasági aktivitása 1992 és 1998 között 10,7 százalékponttal csökkent, mialatt a nappali képzésben részt vevők aránya 8,8 százalékponttal emelkedett, a férfiak 13,6 százalékpontos aktivitáscsökkenése pedig az oktatási részvétel 8,3 százalékpontos emelkedésével párosult. A 20–24 éves nők körében két százalékpontot meghaladóan emelkedett, majd – nyilván a gyermekgondozási ellátásokat is érintő költségvetési megszorítások hatására – 1998-ra lényegesen csökkent a gyesen és gyeden levők

⁸ Egyedül állónak azokat tekintetem, akiknek nincs házastársa vagy élettársa, a 25–29 évesek 33, a 30–39 évesek 20 százaléka volt egyedül álló 1997 első negyedében.

⁹ Az ábrán látható aktivitási ráták a férfiak esetében nem egyeznek meg a 3. tábla adataival. Ennek oka, hogy míg a 3. tábla forrásául szolgáló KSH-adatközlés, a sorkatonákat a gazdaságilag aktívokhoz sorolja, az ábrához felhasznált adatállományokban nem szerepelnek a sorkatonák.

aránya. A felsőfokú oktatásban való részvétel a 25–29 éves korcsoportban is számottevően bővült. Míg 1992-ben a munkaerő-felmérés adatai szerint az ilyen korú férfiak 1,3 százaléka és a nők 0,4 százaléka volt nappali hallgató, 1998-ra az arányok 2,9 és 2,1 százalékra emelkedtek.

4. ábra. A 20–24 évesek gazdasági aktivitása

Forrás: a KSH munkaerő-felmérései.

Adataink alapján nyilvánvaló, hogy a fiatal korosztályok gazdasági aktivitásának 90-es évekbeli visszaesésében meghatározó szerepet játszott az oktatás kiterjedése. A megváltozott munkaerő-piaci körülmények arra ösztönözték a fiatalokat, hogy egyre nagyobb arányban szerezzenek közép- és felsőfokú képzettséget, javítva későbbi foglalkoztatási esélyeiket és béreiket. A magasabb iskolai végzettség ugyanis – mint később kitérünk rá – lényegesen csökkenti a munkanélküliség kockázatát, és az iskolai végzettség szerinti bérkülönbségek is jelentősen növekedtek a gazdasági átmenet időszakában.¹⁰ Mint láttuk, az iskolai részvétel valamivel nagyobb mértékben emelkedett a nők, mint a férfiak között.

Bár iskolába fiatalok járnak, az oktatás bővülésének számszerű hatása egyáltalán nem elhanyagolható a teljes munkaképes korú népesség gazdasági aktivitásának alakulása szempontjából sem. 1992 és 1998 között a 15–54 éves nők gazdasági aktivitása 8,4 százalékponttal mérséklődött, miközben a nappali oktatásban részt vevők aránya a teljes korcsoporton belül 2,6 százalékponttal növekedett, a 15–59 éves férfiak 7,8 százalékpontos aktivitáscsökkenése pedig a nappali tagozaton tanulók arányának 2,1 százalékpontos emelkedése mellett zajlott le. A munkaképes korúak 1992 és 1998 közötti aktivitáscsökkenésének tehát jó negyede mindkét nem esetében az oktatási részvétel növekedésével hozható összefüggésbe.

Iskolázottság

Mind a gazdasági aktivitási adatokból (lásd az 7. táblát), mind a gazdasági aktivitás valószínűségére vonatkozó többváltozós becslések iskolai végzettségre vonatkozó

¹⁰ Az általános iskolai végzettségű fizikai dolgozókhöz képest a középiskolát végzett szellemi foglalkozásúak bérelőnye 1986 és 1995 között mintegy 15, a beosztott diplomásoké 30, a diplomás vezetőké pedig 40 százalékkal növekedett (Kertesi G.–Köllő J, 1997).

együtthatóiból (lásd az 5. és a 6. táblát) azt látjuk, hogy az iskolázottság emelkedésével mind a férfiak, mind a nők gazdasági aktivitása számottevően növekszik. (Az 7. táblabeli aktivitási rátákat a 25 évesek és idősebbek adatai alapján számítottuk, mivel a 25 év alattiaknak még viszonylag nagy hányada jár iskolába.) E jelenség kézenfekvő közgazdasági magyarázata, hogy az iskolázottabbak több időt és pénzt áldoztak végzettségük megszerzésére, és annál inkább számíthatnak e ráfordításaik megtérülésére – a magasabb bérek révén –, minél hosszabb időt töltenek munkában.

7. tábla

A 24 évnél idősebb, nyugdíjkor alatti népesség gazdasági aktivitása iskolai végzettség szerint (százalék)

Iskolai végzettség	Férfiak		Nők	
	1992-ben	1998-ban	1992-ben	1998-ban
8 osztálynál kevesebb	51,8	33,9	45,6	20,0
8 osztály	75,6	62,1	69,2	56,2
Szakmunkásképző	90,7	84,1	78,2	67,7
Gimnázium	89,7	82,9	82,8	74,9
Szakközépiskola	92,3	86,9	84,0	77,3
Egyetem, főiskola	94,8	91,9	85,4	85,7

Forrás: a KSH munkaerő-felmérései.

A többváltozós becslésekből kapott együtthatók szerint az általános iskolai végzettségűekhez mint viszonyítási csoporthoz képest az általános iskolát el nem végzettek lényegesen kisebb valószínűséggel kívánnak munkát vállalni (együtthatójuk negatív). Különösen nagy az általános iskolát elvégzettek és el nem végzettek aktivitási valószínűsége közötti relatív különbség a nőknél: az általános iskolát el nem végzett nők együtthatója minden évben alacsonyabb (nagyobb abszolút értékű), mint a férfiaké. Megállapítható továbbá, hogy e relatív különbség a 90-es évek eleje és vége között mindkét nem esetében növekedett, de a nők körében nagyobb mértékben.

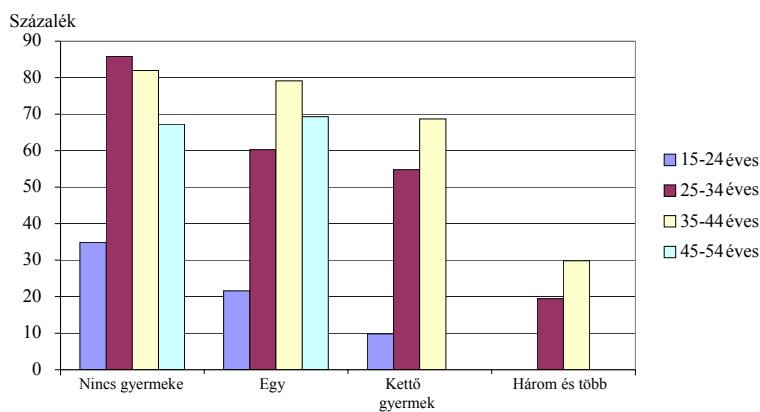
A különböző középfokú végzettségek is eltérő mértékben befolyásolják a férfiak és a nők gazdasági aktivitását. A férfiak között a gimnáziumi érettségi csak igen kis mértékben (4-6 százalékkal), a szakközépiskolai és a szakmunkás végzettség erősebben (az előbbi 22-25, az utóbbi 25-34 százalékkal) növeli az aktivitási valószínűséget, bár a szakmunkás végzettség aktivitásnövelő hatása 1997–1998-ban csökkent. A nők aktivitási valószínűségét a gimnáziumi érettségi a férfiakénál jobban (14-20 százalékkal) növeli, de kevésbé, mint a szakképzést nyújtó középfokú végzettségek. 1992 és 1996 között a szakmunkásképző és a szakközépiskola aktivitásbefolyásoló hatása között nem volt jelentős különbség – mindkettő az általános iskolai végzettségénél 30-38 százalékkal nagyobb aktivitási valószínűséget eredményezett –, majd 1997–1998-ban a szakmunkás végzettség hatása valamelyest mérséklődött (körülbelül 25 százalékra).

Várakozásainknak megfelelően a felsőfokú végzettség növeli leginkább a gazdasági aktivitást. Az egyetemi vagy főiskolai végzettségűek mintegy 40-50 százalékkal nagyobb valószínűséggel kívánnak munkát vállalni, mint az egyéb általános iskolát végzettek. E tekintetben nincs említésre méltó különbség nők és férfiak között.

Háztartási jellemzők

Ezúttal két háztartási jellemzőnek: a gyermeknevelésnek, majd a házastárssal vagy élettárrsal való együttélésnek a gazdasági aktivitásra gyakorolt hatását vesszük szemügyre. Az eltartásra–gondozásra szoruló gyermekek jelenléte a családban egyrészt növeli a háztartás jövedelemigényét s ezáltal a szülők munkavállalási hajlandóságát, másrészt növeli az otthoni munka értékét – a gyermekgondozás sok időt igényel –, ami viszont csökkenti a munkakínálatot. A nemek közötti hagyományos szerepmegosztás és a férfiak által elérhető magasabb bérek alapján arra számíthatunk, hogy az első hatás inkább a férfiak, a második inkább a nők esetében érvényesül.

5. ábra. A nők gazdasági aktivitása korcsoport és gyermekszám szerint 1998-ban

Forrás: a KSH munkaerő-felmérései.

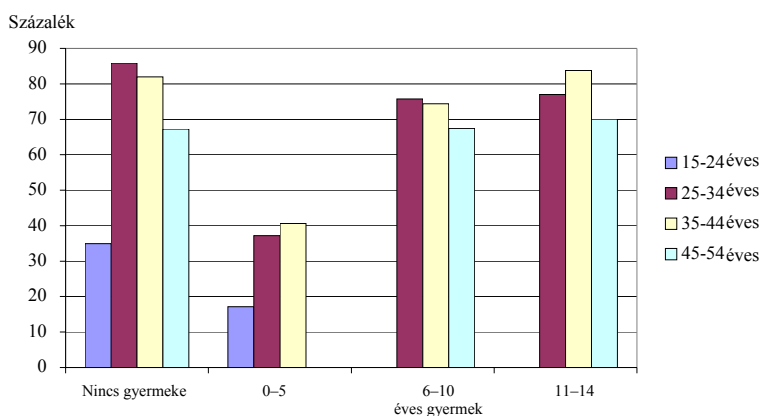
Az 5. ábra 1998. évi adatok felhasználásával mutatja be, milyen különbségek vannak a kiskorú (15 év alatti) gyermekek száma szerint a nők egyes korcsoportjainak gazdasági aktivitásában. Az egyazon korcsoportba tartozó nők aktivitása a gyermekszám növekedésével általában csökken, de ez az összefüggés nem minden esetben érvényesül, illetőleg nem mindig erős. Például az egy kiskorú gyermeket nevelő 45–54 éves nők aktivitása kissé még magasabb is, mint akiknek nincsen ilyen korú gyermekük (69 és 67 százalék). A 35–44 éves korosztályban pedig alig van különbség a két csoport aktivitása között (az egy gyermeket nevelőké 79, a gyermekteleneké 82 százalék), s viszonylag csekély a különbség az egy és a két gyermeket nevelő 25–34 évesek aktivitása között is (60 és 55 százalék). Jól láthatóan éles határvonal húzódik az egy vagy két és a három vagy több gyermeket nevelők között: a három vagy több gyermek radikálisan csökkenti mind a 25–34, mind a 35–44 éves nők gazdasági aktivitását.

A 6. ábra szerint a nők gazdasági aktivitását legalább annyira befolyásolja a nevelt gyermekek életkora, mint a száma. Akik legfeljebb öt éves gyermeket nevelnek, azok gazdasági aktivitása mindegyik korcsoportban sokkal kisebb mind a gyermektelen, mind a nagyobb gyermeket nevelő nőknél. A gyermektelenek és a kisgyermekesek aktivitása közötti különbség a legfiatalabbak (15–24 évesek) között a legkisebb, nyilván mert e

korcsoportból a gyermektelenek nagy arányban járnak még iskolába. A 25–34 éves korcsoportban a 6–10 éves és a 11–14 éves legkisebb gyermeket nevelők aktivitása egyaránt kisebb a gyermektelenekénél. A 35–44 évesek között is elmarad ugyan a legalább 6–10 éves gyermeket nevelők aktivitása a gyermektelenekétől, de akiknek már 11–14 éves a legkisebb gyermeke, a gyermekteleneknél nagyobb arányban kívánnak munkát vállalni. (A 45 év feletti kisgyermekes nők túl kevesen vannak a mintában ahhoz, hogy aktivitásukat megbecsüljük, a hatéves vagy idősebb gyermekek nevelése pedig e korcsoportban nem tart vissza a munkavállalástól.)

6. ábra. A nők gazdasági aktivitása korcsoport és a legfiatalabb gyermek életkora szerint 1998-ban

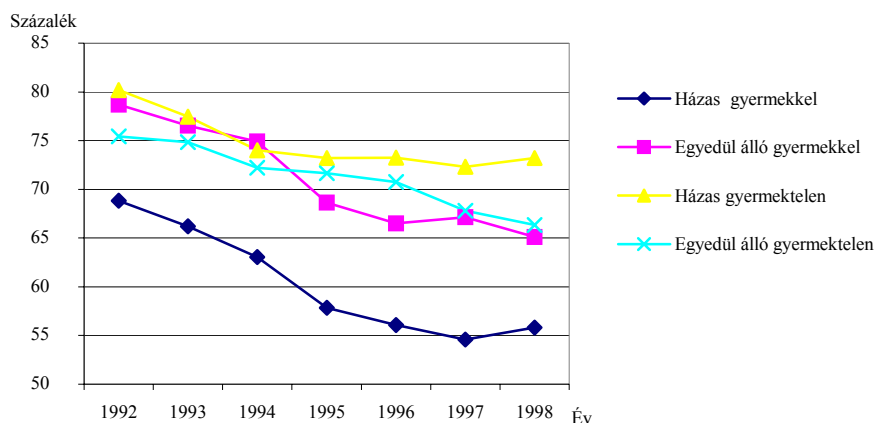
Forrás: a KSH munkaerő-felmérései.

Kérdés, hogyan befolyásolja a munkakinálatot, ha valaki egyedül álló, vagy ha házastársal-élettársal él. A házastársi-élettársi közösség eltérő hatással lehet a férfiak és a nők gazdasági aktivitására is attól függően, van-e gyermekük. Növelheti ugyanis az aktivitás valószínűségét, ha a házastárs eltartásra szorul, és csökkentheti, ha dolgozik. A házasság (élettársi együttélés) aktivitást növelő hatása valószínűleg a férfiak esetében erősebb, aktivitást csökkentő hatása pedig inkább a nőknél érvényesül. A gyermeket nevelő nők esetében arra lehet számítani, hogy a házastársal élők aktivitása alacsonyabb lesz, mint az egyedül élőké (akik nem támaszkodhatnak házastársuk jövedelmére).

A 7. ábrán a nők gyermeknevelés és házasság szerint képzett négy csoportjának 1992-1998 közötti gazdasági aktivitási rátáit tüntetik fel. A gyermeküket egyedül nevelők aktivitása mindvégig lényegesen – mintegy 10 százalékponttal – magasabb volt, mint a házasságban élő gyermekeseké. A gyermektelenek között viszont fordított összefüggés érvényesül: az egyedül állók aktivitása valamelyest (2-7 százalékponttal) elmarad a házasságban élőkétől.

A többváltozós modellek az 5. és a 6. táblában közölt eredményei alapján áttekinthetőbb képet alkothatunk arról, hogy a gyermekszám, a gyermekek életkora és a családi állapot miként hat más változóktól – például az iskolai végzettségtől és az életkortól – függetlenül a nők és a férfiak gazdasági aktivitására.

7. ábra. A 20–54 éves nők gazdasági aktivitása gyermeknevelés és családi állapot szerint

Megjegyzés. A „házas” csoport az élettársi kapcsolatban élőket is magában foglalja.
Forrás: a KSH második negyedévi munkaerő-felmérései.

A nők modelljeiben a gyermekek számát négy életkorcsoportra – 0–2, 3–5, 6–10 és 11–14 éves – külön-külön szerepeltettük, hogy különbséget lehessen tenni a fiatalabb és az idősebb gyermekek gazdasági aktivitásra kifejtett hatása között. A férfiak modelljeiben, mivel az ő gazdasági aktivitásukban nem találtunk különbséget a gyermekek kora szerint, a gyermekszámot egy változó képviseli. Mint feltételezni lehet, és a 7. ábrán is láttuk, a családi állapot eltérően befolyásolhatja az aktivitási valószínűséget attól függően, van-e valakinek gyermeke vagy nincs. Ennek kimutatására képeztünk olyan ún. interakciós változókat, amelyek értéke a (különböző korú) gyermekek számának és a családi állapot egyedül állókra 1, házásokra 0 értékének szorzata, vagyis házások esetében 0, egyedül állók esetében pedig egyenlő a gyermekszámmal. Így a gyermekszámra kapott együttható a házások, a gyermekszámra és a megfelelő interakciós változóra kapott együttható összege pedig az egyedül állók esetében mutatja a gyermekszám gazdasági aktivitásra gyakorolt hatását.¹¹ Ezenkívül bevezettünk egy olyan változót is, amelynek egyedül álló gyermektelenek esetében 1, egyébként 0 az értéke, s amelynek együtthatója a házas gyermektelenekéhez képest mutatja az egyedül álló gyermektelenek aktivitási valószínűségét.

A 10 éves vagy fiatalabb gyermeket nevelő nők aktivitása mindegyik vizsgált évben szignifikánsan alacsonyabb, mint a gyermekteleneké. A gyermek életkorának növekedésével párhuzamosan csökken az együtthatók értéke, jelezve, hogy az idősebb gyermeket nevelő nők inkább vállalnak munkát, mint a kisgyermekesek. Mint várható volt, kiugróan erős negatív aktivitási hatást gyakorol a 0–2 éves gyermekek száma, de a 3–5 éveseknek is jelentős a hatása: eggyel több ilyen korú gyermek átlagosan mintegy 25–30 százalékkal csökkenti az aktivitási valószínűséget. Eggyel több 6–10 éves gyermek már jóval kisebb,

¹¹ Például az 5. tábla 5. oszlopában a 3–5 éves gyermekek száma változóhoz tartozó együttható értéke -1,12, ami azt mutatja, hogy a házas nők esetében eggyel több 3–5 éves gyermek mintegy 28 százalékkal csökkenti az aktivitási valószínűséget. Az egyedül állók esetében a becsült együttható viszont -0,58, amit úgy kapunk meg, hogy az interakciós változóra becsült 0,54 nagyságú együtthatót hozzáadjuk az eredeti együtthatóhoz. Azaz egyedül állók esetében egy 3–5 éves gyermek jóval kisebb mértékben, csak mintegy 14–15 százalékkal csökkenti a vizsgált valószínűséget.

6–12 százalékos valószínűségcsökkenést eredményez. A 11–14 éves gyermek nevelése pedig az évek többségében egyáltalán nem csökkenti a nők gazdasági aktivitását: csak 1995-re kaptunk szignifikáns együtthatót. A férfiak esetében ellentétes irányú az összefüggés: minél több gyermekük van, annál valószínűbb, hogy fizetett munkát kívánnak vállalni. A vizsgált hét év közül ötben statisztikailag szignifikáns a gyermekszám hatása. Ugyanakkor nem túl erős e kapcsolat: eggyel több gyermek csupán 2-5 százalékkal növeli a férfiak aktivitási valószínűségét.

A nők körében megfigyelhető, hogy az egyedül álló szülő – nyilván a jövedelemszerzési kényszer miatt – inkább kíván munkát vállalni, mint aki ugyanannyi gyermeket párkapcsolatban nevel. A *gyermekszám · egyedül álló* interakciós változók szignifikáns pozitív együtthatói mutatják, hogy a 6 éven aluli gyermeket egyedül nevelő nők 1992 és 1996 között mindvégig nagyobb valószínűséggel voltak aktívak, mint az ugyanannyi gyermekről gondoskodó házasok. 1997-ben és 1998-ban viszont nem találtunk szignifikáns különbséget a két csoport között. A 6–10 éves gyermekek aktivitáscsökkentő hatása 1992 és 1995 között volt kisebb az egyedül állók, mint a házasok körében. A férfiak között e tekintetben is más a helyzet: az interakciós változók együtthatóinak előjele negatív, és abszolút értékük – amikor szignifikánsak – nagyobb, mint az interakció nélküli gyermekszámváltozók együtthatóié. Eszerint az egyedül álló férfiak körében a gyermekszám emelkedésével nem növekszik, hanem csökken az aktivitási valószínűség.

A gyermektelen egyedül állók minden évben kisebb valószínűséggel kívántak fizetett munkát vállalni, mint a gyermektelen házasok – ezt mutatják az *egyedül álló és nincs gyermeke* változók szignifikáns együtthatói. Ebben valószínűleg az játszik szerepet, hogy a gyermektelen házasok jövedelemigénye nagyobb, mert a gyermektelen egyedül állóknál nagyobb arányban szakadtak ki a szülői háztartásból. Az összefüggés a nők és a férfiak körében egyaránt érvényes, de a nők esetében a hatás gyengébb – körülbelül fele akora –, mint a férfiak esetében.

A gazdasági aktivitás nemek szerinti alakulását áttekintve azt láttuk, hogy a gazdasági átmenet időszakában a nők aktivitása nagyobb mértékben esett vissza, mint a férfiaké, s így a 90-es években tágult a nemek közötti aktivitási rés. Ennek a munkaerő-kereslet csökkenésén kívül kínálati okai is lehettek.

A nemek közötti aktivitási rés tágulásához kismértékben hozzájárult, hogy a nyugdíjkor alatti nők nappali oktatásban való részvétele jobban bővült, mint a férfiaké. Ennél feltehetőleg nagyobb jelentőségű kínálati tényező lehetett, hogy a csökkenő reálbérek mellett a nőknek egyre kevésbé volt érdemes fizetett munkát vállalniuk. A nők bére ugyanis lényegesen – noha a 90-es években csökkenő mértékben – elmarad a férfiakétól (Galasi; 2000), ugyanakkor a háztartásban végzett munkájuk a férfiakénál értékesebbnek számít.

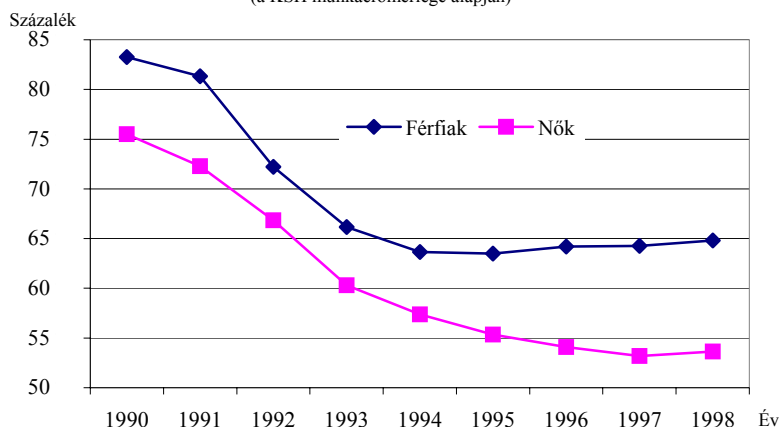
Mint láttuk, a nők gazdasági aktivitásának fontos befolyásoló tényezője a gyermeknevelés. Míg a férfiak körében a gyermeknevelés, lényegében függetlenül a gyermek korától, valamelyest növeli a munkavállalás valószínűségét, az iskoláskor alatti vagy kisiskolás korú (6–10 éves) gyermeket nevelő nők aktivitása lényegesen alacsonyabb, mint az azonos tulajdonságokkal rendelkező gyermektelen vagy idősebb gyermeket nevelő nőké, s a gyermeknevelés aktivitáscsökkentő hatása annál nagyobb, minél kisebb a gyermek. A gyermektelen egyedül állók – férfiak és nők egyaránt – kevésbé aktívak, mint a házastárral vagy élettárral együtt élők. A gyermeküket egyedül nevelő nők viszont inkább

kívánnak munkát vállalni, mint az azonos tulajdonságokkal rendelkező s ugyanannyi és ugyanolyan korú gyermeket nevelő, de párkapcsolatban élő nőtársaik.

A FOGLALKOZTATOTTSÁG ALAKULÁSA ÉS JELLEMZŐI A 90-ES ÉVEKBEN

Akárcsak a gazdasági aktivitás, a 90-es években a foglalkoztatottság is nagyobb mértékben csökkent a nők körében, mint a férfiak között. A 8. ábra a munkaerőmérleg adatai alapján mutatja a nyugdíjkor alatti népesség foglalkoztatottsági rátáit 1990 és 1998 között. Az időszak elején mindkét nem foglalkoztatottsága gyorsan zsugorodott, majd 1993–1994-től a nők foglalkoztatottsága, bár lassuló ütemben, tovább csökkent, a férfiaké viszont már alig változott. Végeredményképpen 1998 elején a nyugdíjkor alatti férfiak foglalkoztatottsága 18,5, a nőké 21,8 százalékponttal volt alacsonyabb, mint 1990 elején.

8. ábra. A nyugdíjkor alattiak foglalkoztatottsága nemek szerint
1990. január 1. és 1998. január 1. között
(a KSH munkaerőmérlege alapján)

A gazdasági aktivitáshoz hasonlóan a foglalkoztatottságról is csak 1992-től, a munkero-felmérés indulása óta rendelkezünk részletes adatokkal. A 8. táblából látható, hogy a két adatforrás alapján számított foglalkoztatottsági ráták hasonlóan változtak, és 1994-től már csak kevéssé térnek el egymástól.¹²

A foglalkoztatás jellemzői közül a részidős munkavégzésben és a foglalkoztatás típusában fellelhető nemek szerinti különbségeket vizsgálom. A 9. táblában részidőben dolgozóknak azokat tekintettük, akiknek a heti szokásos munkaideje nem éri el a 40 órát, kivéve ha valamilyen munkaidő-kedvezmény miatt rövidebb 40 óránál. (1993-ra és 1994-re nem állnak rendelkezésre a részidős foglalkoztatásról adatok.)

¹² Az foglalkoztatottsági ráták 1992-es és 1993-as eltérése is részben azzal magyarázható, hogy a munkaerőmérleg adatai január 1-jére vonatkoznak, a munkaerő-felmérésből származók pedig éves átlagok. Ezért az adott évben lezajló változások – esetünkben a foglalkoztatottság csökkenése az adott években – a munkaerő-felmérésből számított rátákban már éreztetik hatáukat, a munkaerőmérlegből számítottakban még nem.

8. tábla

A 15–59 éves férfiak és a 15–54 éves nők foglalkoztatottsági rátái
(százalék)

Év	Férfiak száma		Nők száma	
	munkaerőmérleg szerint	munkaerő-felmérés szerint	munkaerőmérleg szerint	munkaerő-felmérés szerint
1990	83,3	..	75,5	..
1991	81,3	..	72,3	..
1992	72,2	67,9	66,8	60,8
1993	66,1	63,8	60,3	57,7
1994	63,7	63,5	57,4	56,1
1995	63,5	63,3	55,4	53,8
1996	64,2	63,6	54,1	53,0
1997	64,3	63,6	53,2	52,8
1998	64,8	63,7	53,7	55,1

Megjegyzés. A munkaerőmérleg adatai minden évben január 1-jére vonatkoznak, a munkaerő-felmérés adatai éves átlagok.
Forrás: a KSH munkaerőmérlegei és munkaerő-felmérései.

9. tábla

A részidős foglalkoztatás jellemzői a nyugdíjkor alatti népességben
(százalék)

Jellemzők	1992.	1995.	1996.	1997.	1998.
	évben				
	Férfiak				
A foglalkoztatottak létszáma (Index: 1992. év=100)	100,0	93,4	93,9	94,7	95,3
A részidőben dolgozók létszáma (Index: 1992. év=100)	100,0	35,7	37,9	37,6	47,1
A részidőben dolgozók aránya a foglalkoztatottak között	3,5	1,3	1,4	1,4	1,7
Az önként részidőben dolgozók aránya a részidősök között		59,8	60,6	61,7	63,3
	Nők				
A foglalkoztatottak létszáma (Index: 1992. év=100)	100,0	89,2	88,1	87,7	91,2
A részidőben dolgozók létszáma (Index: 1992. év=100)	100,0	49,0	50,5	55,5	58,0
A részidőben dolgozók aránya a foglalkoztatottak között	6,3	3,5	3,6	4,0	4,0
Az önként részidőben dolgozók aránya a részidősök között		59,2	61,5	63,4	64,0

Forrás: a KSH munkaerő-felmérései.

A 9. tábla férfiakra vonatkozó felső és a nők adatait tartalmazó alsó blokkjának első sora a foglalkoztatottak, a második a részmunkaidőben foglalkoztatottak létszámának időbeli alakulásáról tájékoztat. 1992 és 1995 között a részidős foglalkoztatás láthatólag sokkal nagyobb mértékben szorult vissza, mint az összfoglalkoztatás: a részidőben dolgozók létszáma a férfiak között csaknem harmadára, a nők között felére esett vissza, miközben a nyugdíjkor alatti foglalkoztatottak száma a férfiaknál csak 6,6, a nőknél 10,8 százalékkal zsugorodott. 1995 után ugyan növekedni kezdett a részidőben dolgozók létszáma, de még 1998-ban is kevesebb mint feleannyi férfi és kevesebb mint kétharmadnyi nő dolgozott részmunkaidőben, mint 1992-ben. E jelentős visszaesés pontos okait nem ismerjük. Lehetséges, hogy a munkaerőhiány megszűnése és a foglalkoztatás viszonylag

magas járulékos költségei miatt csökkent a munkaadók érdekeltsége a részmunkaidős foglalkoztatásban. Ugyanakkor kínálati okok is szóba jöhetnek: a csökkenő reálbérek mellett a munkavállalóknak is egyre kevésbé érte meg részidőben dolgozni, hiszen a munkavállalás fajlagos költségei magasabbak, illetve a tényleges órakeresetek alacsonyabbak részidős munka esetén.

Fontos hangsúlyozni, hogy a részidős foglalkoztatás aránya Magyarországon nemzetközi összehasonlításban igen csekély. Az Európai Unió országaiban 1990-ben átlagosan 27, 1998-ban 28 százalék volt a részidőben dolgozó nők aránya (*Employment Outlook*; 1999). Ehhez képest még az 1992. évi 6 százalékos magyarországi arány is kirívóan alacsony. Az összehasonlítás eredményét érdemben nem befolyásolja, hogy az Európai Unió óra vonatkozó mutatóiban a heti 30 óránál rövidebb munkaidőben dolgozókat sorolják a részidősök közé, mégpedig akkor is, ha munkaidő-kedvezmény miatt dolgoznak 30 óránál kevesebbet. Hasonló módon számolva Magyarországra 1998-ban a nők körében 5 százalékos részidős arány adódik, csupán egy százalékponttal magasabb a 9. táblában közölt adatnál.

A részmunkaidőben dolgozók között megkülönböztetjük a részmunkaidőt önként választókat azoktól, akik azért nem dolgoznak teljes időben, mert nem találtak ilyen munkát. A 9. tábla férfiakra és nőkre vonatkozó blokkjainak utolsó sorában az önként részidőben dolgozók arányát tüntettük fel. Arányuk 1998-ban mindkét nem körében szűk kétharmad, és 1995 óta (amikortól rendelkezésre állnak adatok a munkaerő-felmérésekből) valamelyest – 4-5 százalékponttal – emelkedett.

10. tábla

A foglalkoztatottak megoszlása a foglalkoztatás típusa szerint
(százalék)

A foglalkoztatás típusa	1992.	1993.	1994.	1995.	1996.	1997.	1998.
	évben						
	Férfiak						
Alkalmazott	76,3	77,9	78,3	77,9	77,3	78,3	79,7
Szövetkezeti tag	7,2	4,6	3,6	2,9	2,8	2,4	1,9
Önfoglalkoztató	15,8	16,3	16,8	17,8	18,3	17,7	16,8
Alkalmi munkás, segítő családtag	0,7	1,2	1,3	1,4	1,6	1,6	1,6
<i>Együtt</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>
	Nők						
Alkalmazott	84,2	86,5	87,1	87,2	87,4	87,8	88,6
Szövetkezeti tag	3,8	2,5	2,0	1,6	1,5	1,3	1,0
Önfoglalkoztató	10,5	9,4	9,3	9,6	9,3	9,0	9,1
Alkalmi munkás, segítő családtag	1,5	1,6	1,6	1,6	1,8	1,9	1,3
<i>Együtt</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

Forrás: a KSH munkaerő-felmérései.

Jelentős különbségek mutatkoznak a két nem között a foglalkoztatás típusa szerint. Mint a 10. táblából látható, a nők között magasabb az alkalmazottak aránya, a férfiak vi-

szont gyakrabban dolgoznak önfoglalkoztatóként vagy szövetkezeti tagként. (Az egyéni vállalkozókat és a társas vállalkozások dolgozó tulajdonosait egyaránt önfoglalkoztatónak soroltuk be.)

IRODALOM

- Employment outlook* (1999): OECD, Párizs.
- GALASI P. (2000): *Női-férfi kereseti különbségek Magyarországon, 1986–1996*. Országos Munkaügyi Kutató és Módszertani Központ, Budapest.
- KERTESI G. – KÖLLŐ J. (1997): Reálbérek és kereseti egyenlőtlenségek, 1986–1996. A bérszerkezet átalakulása Magyarországon, I. *Közgazdasági Szemle*, 44. évf. 7–8. sz. 612–634. old.
- A munkaerő-felmérés idősorai, 1999*. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
- A munkaerő-felmérés módszertana* (1998). Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
- A nemzetgazdaság munkaerőmérlege, 1999. január 1.* (1999). Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
- NAGY GY. (2000): *A nők munkaerő-piaci helyzete Magyarországon*. Országos Munkaügyi Kutató- és Módszertani Központ, Budapest.

SUMMARY

The paper analyses women's labour market participation in Hungary in the 1990s using microdata from several waves of the Hungarian Labour Force Survey between 1992 and 1998 and the Labour Account of the Hungarian Central Statistical Office.

Female labour market participation in Hungary was higher than in Western Europe during the 1980s. By 1997, as a result of the transition shock, women's labour market participation in Hungary fell below the average of Western European countries. Between 1992 and 1997 participation decreased mostly in the younger generations, for both sexes. It also fell considerably among child-bearing age women, and men just below retirement age. Overall, the gender gap in participation rates has increased considerably. Most of the decline in the participation of young people can be explained by the expansion of education. Decreasing real wages may in part explain the widening of the gender gap in employment. Child care is an important factor in female participation. Having children increases the participation rates for men, while having small children (below 10) considerably reduces women's likelihood of economic activity. Unmarried persons with no children are less likely to be economically active, whether male or female. Single mothers however, are more likely to be seeking employment than married or cohabiting women who have the same number of children and of the same age.

VISSZATÉRÉS A MUNKAERŐPIACRA A GYERMEKGONDOZÁSI IDŐ UTÁN

LAKATOS JUDIT

Magyarországon az 1990-es években a munkavállalási korú női népesség 9-10 százaléka volt gyermekgondozási ellátás igénybevétele miatt távol a munkaerőpiactól. A helyzetüket nyomon követő eddigi három KSH-felvétel azt jelzi, hogy újbóli foglalkoztatottá válásuk egyre nehezebb, a gyermekgondozási időszak után a fiatal nők növekvő hányada válik eltartottá. 1999-ben a gyermekgondozási ellátást igénybe vevő és korábban dolgozó nőknek már csak 58 százaléka vélte úgy, hogy munkáltatója újból alkalmazná őt, de csak 46 százalék kívánt is élni ezzel a lehetőséggel. A munkavállalás iránti igény a gyermekek számával szoros korrelációt mutat. A megkérdezett nők többsége mint munkavállaló hátránnyként éli meg a gyermekvállalást, de családalapítási elképzelésüket a szakmai karrier (vagy ennek elmulasztása) ennek ellenére sem befolyásolja.

TÁRGYSZÓ: Női foglalkoztatás. Munkaerő-piaci helyzet. Gyermekgondozási ellátás.

A gyermekgondozási ellátás igénybevétele a nők munkaerő-piaci távollétének hagyományosan fontos magyarázó tényezője, tekintettel arra, hogy az 1967-ben bevezetett gyermekgondozási segínyt az arra jogosult nők döntő többsége annak teljes időtartamára igénybe vette, illetve veszi. A gyermekgondozási ellátás az 1980-as évek közepétől új elemmel, a jövedelemfüggő gyermekgondozási díjjal (gyed) bővült, mely a gyermek 24 hetes korától két éves koráig járt a biztosítási jogviszonnnyal rendelkező nőknek, mértéke pedig a korábbi átlagkereset 75 százaléka, (illetve 65 százaléka) volt. A munkanélküliség csúcspontját jelentő 1993-ban elfogadott szociális törvény teremtette meg a három- és többgyermekes anyák számára azt a lehetőséget, hogy alacsony összegű, de biztos jövedelem mellett legkisebb gyermekük 8 éves koráig otthon maradjanak. A gyermeknevelési támogatás (gyet) intézménye összhangban volt azzal a rendszerváltozást követően megfogalmazott új ideológiával, mely a nők anyai szerepének fontosságát hangsúlyozta a munkavállalással szemben (és egyben a munkaerő-piaci feszültségek levezetését is szolgálta). A gyermeknevelési ellátások esetében a „Bokros-csomag” részét képező 1996. évi változások is végső soron kiterjesztő hatásúnak minősíthetők az igénybevételi lehetőségek tekintetében. Jóllehet a gyed (azaz a korábbi kereset alapján megállapított díjazás) megszüntetése a magasabb keresetű nők számára anyagilag hátrányos volt, ezért egy szűk réteget kereső tevékenysége folytatására ösztönzött, az igénybe vevők számára ennél sokkal erőteljesebben hatott az a tény, hogy a gyermekgondozási segélynek 1996-tól nem

előfeltétele a korábbi munka- (biztosított) viszony megléte. Ebből következik az is, hogy a gyed 2000. évi újbóli bevezetésétől (amelynek maximális összege azonban az 1996 előttinél alacsonyabb – a minimálbér kétszerese – volt) sem várható az anyasági ellátást igénybe vevők létszámának lényeges növekedése. A gyermekgondozási ellátási formáknál is gyökeresen megváltozott a kisgyermekes nők munkaerő-piaci helyzete az utóbbi évtizedben. Az 1980-as évek végéig jellemző (látszólagos) teljes foglalkoztatás körülményei között nem volt gond az ellátási idő utáni újbóli elhelyezkedés, ami általában a korábbi munkáltatóhoz való visszatérést jelentette. Így lényegében valóban csak az igénybe vevő, a kisgyermekes nő szubjektív döntésétől függött, hogy a jogszabály adta lehetőségek határán belül mennyi ideig maradt otthon gyermekével.

1. tábla

A női munkaerőforrás és -felhasználás alakulása

Év	Női munkaerőforrás			Foglalkoztatott nők összesen	Gyesen, gyeden levők	Gyedet igénybevevők	Gyermekgondozási ellátást igénybe vevők** a munkavállalási korú nők százalékában
	összesen	ebből:					
		munkavállalási korú* női népesség	munkavállalási koron túl foglalkoztatottak				
január 1-jén (ezer fő)							
1980	3249,0	2947,9	301,0	2443,0	263,9	–	8,9
1981	3236,7	2927,7	309,0	2441,9	254,1	–	8,6
1982	3206,7	2908,2	298,5	2439,0	241,5	–	8,3
1983	3186,2	2896,4	289,8	2439,3	233,0	–	8,0
1984	3185,3	2887,9	297,4	2454,2	223,5	–	7,7
1985	3178,7	2882,2	296,5	2460,6	217,2	–	7,5
1986	3166,9	2866,2	300,7	2475,4	219,2	–	7,6
1987	3147,1	2852,4	294,7	2466,9	223,9	–	7,8
1988	3141,1	2851,0	290,1	2417,6	229,7	–	8,1
1989	3120,8	2839,4	281,4	2405,0	239,8	–	8,4
1990	3115,4	2849,6	265,8	2338,9	243,5	–	8,6
1991	3118,7	2872,0	246,7	2281,0	250,3	–	8,7
1992	3077,6	2889,7	187,8	2076,5	260,3	–	9,0
1993	3051,0	2903,9	147,1	1908,1	260,4	..	9,0
1994	3030,0	2912,3	117,7	1791,2	252,4	24,1	9,1
1995	3020,5	2918,5	102,0	1717,6	246,8	33,0	9,3
1996	2999,9	2916,1	83,8	1661,3	226,0	44,6	9,0
1997	3045,1	2977,3	67,8	1651,4	245,1	48,1	9,6
1998	3034,2	2970,7	63,5	1657,4	238,0	52,0	9,6
1999	2998,4	2957,1	41,3	1690,5	243,0	55,9	9,9

* 1996-ig 15–54 évesek, 1997-től 15–55 évesek.

** Gyed, gyese, gyet együtt.

Forrás: *A nemzetgazdaság munkaerőmérlege 1999. január 1.* (1999). Központi Statisztikai Hivatal. Budapest.

Az 1990-es évek elején Magyarországon vállalatok sokasága szűnt meg, s ezzel sok, éppen gyermekgondozási ellátást igénybe vevő nő is automatikusan elvesztette munkahelyét. A munkaerőpiac erőteljes szűkülése ráadásul a bizonyos szempontból nehéz helyzetűnek minősíthető rétegek számára tette leginkább bizonytalanná az újbóli foglalkoz

tatottá válást. Ilyennek tekinthetők nemcsak az alacsony iskolai végzettségűek, az idősek, a cigányok, de a kisgyermekes nők is, akik esetében a munkáltatók többnyire joggal tételezik fel az átlagosnál hosszabb, alapvetően a gyermekápolás címén igénybe vett betegállományt, valamint azt, hogy ők családi teendőik miatt kevésbé rugalmasan alkalmazkodnak a termelés esetleges változásához, s az átlagosnál kevésbé képesek a túlmunka vállalására. Emellett a kisgyermekes nőket alacsonyabb életkorukból következően a kevesebb munkatapasztalat, s a rövidebb szolgálati életpálya miatti kisebb munkahelyi kötődés is jellemzi, ami utóbbi a gyermekgondozási időszak viszonylagos hossza miatt ráadásul még tovább lazul. Mindezekből következik, hogy az 1990-es években a gyermekgondozási időszak utáni munkaerő-piaci visszatérés jelentősen megnehezült, vagy éppen lehetetlenné vált számos fiatal anya számára.

Kisebb részben tehát a különböző ellátási formák igénybevételi lehetőségeinek változása, döntő részben azonban a munkaerő-piaci helyzet kedvezőtlen alakulása magyarázza azt, hogy miközben a születések száma erőteljesen csökkent (az 1990-es évek elején még évente mintegy 120 ezer gyermek született, szemben az évtized végét jellemző 100 ezer alatti számmal), a női nyugdíjkorhatár pedig nőtt, az anyasági ellátást igénybe vevő nőknek a munkaképes korú női népességhez viszonyított hányada az 1990-es években folyamatosan emelkedett, s az évtized végére ilyen címen a munkavállalóként szóba jövő nőknek már közel 10 százaléka volt távol a munkaerőpiactól.

A gyeseen, gyeten levő nők visszatérési lehetőségei

A téma fontosságát felismerve a Központi Statisztikai Hivatal a negyedéves munkaerő-felméréshez kapcsolódva eddig három alkalommal – 1993-ban, 1995-ben és legutóbb 1999 IV. negyedévében – hajtott végre a gyermekgondozási ellátást igénybe vevő nők munkaerő-piaci helyzetére vonatkozó külön vizsgálatot. A felvételek adatai önmagukban is, de időbeli összehasonlításában is több figyelemre méltó következtetés levonását teszik lehetővé.

Az 1993. és az 1999. évi felvétel között eltelt időben a leglényegesebb változást az jelentette, hogy jelenleg a gyermekgondozási ellátás valamely formáját igénybe vevők között lényegesen nagyobb azon nők aránya, akik az igénybevételt közvetlenül megelőzően nem dolgoztak, mint korábban. Ehhez a munkaerőpiac átrendeződése mellett jelentősen hozzájárult az is, hogy 1996 óta a gyermekgondozási segély alanyi jogon jár. Így 1999-ben a megkérdezett 2305 – összesen mintegy 300 ezer főt reprezentáló – 15–49 éves, a felvétel vonatkozási időpontjában szülési szabadságon levő, gyedet vagy gyetet igénybe vevő nőknek 74 százaléka állt korábban alkalmazásban, további 1 százaléuk saját vagy családja vállalkozásában dolgozott, míg egynegyedük inaktív vagy munkanélküli volt. Az ellátás igénybevételét megelőzően foglalkoztatottnak nem minősülő összes nőnek 17 százaléka nappali tagozaton tanult, többségük azonban „klasszikus” háztartásbelinek minősült.

A foglalkoztatottak esetében a gyermeknevelés miatti hosszú távollét a munkáltató és a munkavállaló közötti kapcsolatot igen erősen fellazíthatja, esetleg teljesen formálissá teheti. Ez is hozzájárult ahhoz, hogy 1999-ben a korábban alkalmazásban álló nőknek csak 46,4 százaléka vélte úgy, hogy szeretne és tudna is az ellátási idő letelte után visszatérni korábbi munkáltatójához. A kérdezettek 10 százaléka objektív okból, a munkál-

tató megszűnése miatt, 32,4 százaléka pedig a munkáltatóra visszavezethető okból nem számíthatott a visszatérés lehetőségére, míg 11,2 százalékuk maga szeretne változtatni. A visszatérni nem tudók, illetve nem szándékozók aránya 1993-hoz képest nőtt, míg azoké, akik munkahelyük megszűnése miatt kényszerülnek váltásra, lényegében változatlan maradt (enyhén nőtt), dacára annak, hogy 1993-hoz képest a szervezeti struktúra már többé-kevésbé stabilizálódott. Ez egyben azt is jelzi, hogy a gyermekgondozási ellátást igénybe vevők esetében a be- és kilépés dinamikája egyaránt csökkent, kevesebb a szülés, így kevesebben vannak az új igénybe vevők, viszont az előbbieket, esetében növekszik az átlagos igénybevételi idő. Az 1999 IV. negyedévében a gyetet vagy gyest igénybe vevő mintegy 290 ezer nő 9,3 százaléka legalább 8 éve, 14,5 százalékuk pedig 4-7 éve volt már távol munkahelyétől, ami magyarázza a munkahely-megszűnések által érintettek nagy (és növekvő) arányát.

A visszatérni tudók és akarók arányának csökkenése a 2. táblában kimutatottnál valószínűleg nagyobb, mivel az 1999. évi adatokban – ellentétben a korábbi évekkkel – szerepelnek a munkáltatójukhoz viszonylag még szorosan kötődő szülési szabadságon levők is.

2. tábla

A gyesen, gyeden levők megoszlása visszatérési lehetőségük szerint

A visszatérés lehetősége	1993.	1995.	1999.*
	évben (százalék)		
A munkáltató megszűnt	8,6	9,2	10,0
Munkáltatója létezik, de nem kívánja őt alkalmazni	34,3	29,8	32,4
Munkáltatója alkalmazná, de nem akar oda visszatérni	6,7	8,7	11,2
Munkáltatója alkalmazná és vissza is akar oda térni	50,4	52,3	46,4
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

* Szülési szabadságon levőkkel együtt.

Megjegyzés. Az adatok a gyermekgondozási ellátás igénybevétele előtt alkalmazásban állókra vonatkoznak.

3. tábla

A gyermekgondozási ellátást igénybe vevő összes nő megoszlása jövőre vonatkozó elképzeléseik és gyermekeik száma szerint 1999-ben
(százalék)

Elképzelés	Egy	Kettő	Három és több	Összesen
	gyermeket nevelők			
Visszamegy korábbi munkahelyére	48,7	38,7	16,9	36,2
(Más) munkahelyet keres	26,1	31,2	19,1	25,6
Vállalkozásba kezd, vagy abban vesz részt	3,4	3,2	1,1	3,0
Várhatóan munkanélküli ellátás igénybevételeire kényszerül	5,0	7,5	9,0	6,6
Újabb gyermekgondozási ellátást (gyetet) igényel	5,9	6,5	25,8	11,6
Otthon marad háztartásbeliként	10,9	12,9	28,1	17,0
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

Még jelentősebb változás játszódott le a korábban dolgozó, de munkahelyükre visszatérni nem tudó vagy nem akaró nők jövőre vonatkozó elképzeléseinek tekintetében. Míg 1993-ban, de 1995-ben is csak jelentéktelen arányt képviseltek az ellátási idő lejártá után a háztartásban maradni szándékozók, de mindenekelőtt a korábban munkaviszonyban álló nők körében, addig 1999-ben az utóbbiakból a munkahelyükre visszatérni nem tudók vagy nem akarók közel 23 százaléka már ebbe a csoportba tartozott.

1999-ben a gyermekgondozási ellátást igénybe vevő nőknek (a szülési szabadságukat töltőkkel együtt) 65 százaléka tervezte azt, illetve bízott abban, hogy visszatér(het) a munkaerőpiacra a gyermekgondozási idő letelte után, míg a következő legnépesebb csoportot 17 százalékos arányukkal a legalábbis átmenetileg otthon maradni szándékozók tették ki. (Lásd a 3. táblát.) A nők munkába állási szándéka az eltartott gyermekek számának növekedésével egyenes arányban csökken, a három- és többgyermekes nőknek csak 37 százaléka számolt a foglalkoztatottá válás lehetőségével, szemben az egy gyermeket nevelő nők 78 százalékaival.

Az adatok azt jelentik, hogy a fiatalabb korosztályból a háztartásbeli nők (egyéb eltartottak) rétege a jövőben is folyamatosan utánpótlást kap, hiszen a gyermekgondozási ellátást jelenleg igénybe vevő három nőből legalább egy vélhetően nem válik az ellátási idő letelte után azonnal foglalkoztatottá. Számolni kell azzal is, hogy a háztartásbeliként eltöltött idővel is megnövelt gyermekgondozási ellátás miatti távollét nagymértékben megnehezíti a későbbi munkaerő-piaci beilleszkedést. Ráadásul Magyarországon nem terjedtek el azok az átmeneti foglalkoztatási formák – részidős foglalkoztatás, hétféligi, alkalmi, távmunka –, amelyek később megkönnyítenék számukra a rendszeres munkavállalást.

Az 1993 óta eltelt időszak adatait elemezve úgy tűnik, a gyermeknevelés miatt tartósan otthon maradó fiatal női réteg létszáma folyamatosan nő, ezért számítani lehet arra, hogy jövőjükkel, újbóli munkába állásuk megkönnyítésével előbb-utóbb valamilyen szervezett formában is foglalkozni kell.

A családtámogatások szerepe a háztartások megélhetésében

Mind 1995-ben, mind 1999-ben megkérdezték, hogy a családi pótlék és a gyermekgondozási ellátás együttesen mekkora részét jelenti a családok havi jövedelmének. Jóllehet az e kérdésre adott válasz még a többinél is jelentősen megbízhatatlanabb, a változás iránya azért szintén fontos információ. A változás e téren jelentős volt, nagyobb, mint amit a gyed megszüntetése indokolna. (Igaz viszont, hogy 1999-ben a gyermekek után már adókedvezmény járt, mellyel azonban a háztartások jövedelmeként nem számolnak, s ez szintén módosítja a kapott képet.)

Gyermekszámától függetlenül jelentősen nőtt azoknak a családoknak az aránya, amelyeknél a családtámogatási jövedelmek nem érik el a teljes bevétel egynegyedét sem. Míg 1995-ben a gyermekgondozási ellátás és a családi pótlék együttes összege csak a családok 19,5 százalékánál volt a háztartások jövedelmének kevesebb mint negyede, 1999-ben viszont e háztartások aránya már közel 40 százalékra emelkedett. Ez azt jelzi, hogy a fiatal családok között is mind több olyan van, ahol a férj, az apa keresete önmagában is képes biztosítani a család megélhetését, és anyagilag lehetővé teszi azt, hogy az anya a gyermekgondozási idő letelte után háztartásbeli maradjon.

4. tábla

*A gyermekgondozási ellátásból és a családi pótlékból származó jövedelem aránya
a háztartás összes jövedelméből a gyermekek száma szerint
(százalék)*

A juttatások aránya	Egy	Kettő	Három	Négy és több	Összesen
	gyermeke van				
	1995-ben				
A háztartás teljes havi jövedelmének kevesebb mint negyede	25,3	16,0	16,3	8,2	19,5
fele–negyede	59,8	64,9	48,5	28,8	58,5
több mint fele	14,9	19,1	35,2	63,0	22,0
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>
	1999-ben				
A háztartás havi jövedelmének kevesebb mint negyede	48,6	42,4	27,8	16,7	39,8
fele–negyede	39,8	44,6	43,0	29,2	41,2
több mint fele	11,6	13,0	29,2	54,1	19,0
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

A családi pótlék és az anyasági ellátás együttes összege a három- és többgyermekeseknél teszi ki a háztartás jövedelméből a legnagyobb hányadot. Ez azonban nem azt jelzi, hogy a családi pótlék a többgyermekeseknél a gyermeknevelés költségének lényegesen nagyobb hányadát fedezi, hanem azt, hogy a jövedelmi szegénység és a gyermekszám között igen erős pozitív korreláció van.

Munkaerő-piaci pozíció és a gyermekvállalás

Fontos kérdés, hogy az érintettek hogyan vélekednek a gyermekvállalás és a munkaerő-piaci pozíció összefüggéseiről. A mintában szereplő több mint 10 ezer 15–49 éves jelenleg alkalmazásban álló nő 34,7 százaléka vélte úgy, hogy az elhelyezkedésnél a gyermekvállalás erős hátrányt, 41 százaléka szerint némi hátrányt jelent, míg nincs hatása, vagy csak rövid távú hatása van a megkérdezett nők 18,6 százaléka szerint. (Lásd az 5. táblát.) A felsőfokú végzettségű nők némileg kevésbé pesszimistán ítélik meg a gyermekvállalásnak az elhelyezkedésre gyakorolt hatását, mint az alacsonyabb végzettségűek, s az átlagosnál nagyobb arányban is volt véleményük erről a kérdéstről. Úgy látszik tehát, hogy a magasabb iskolai végzettség jobban kiegyenlíti az elhelyezkedésnél azt a hátrányt, amit az alkalmazók szempontjából a kisgyermek és az ezzel járó fokozott kööttség jelent.

A szakmai előmenetel és főleg az elérhető kereset esetében a gyermekvállalást már sokkal kevésbé kritikusan ítélték meg a nők. Az előbbi esetben a nők közel 29, míg az utóbbiban több mint 40 százaléka nem tulajdonított különösebb hátrányt a gyermekvállalásnak.

A munkaerő-piaci pozíció és főleg az elhelyezkedés esélyéről kapott vélemények azonban összességében így is meglehetősen borúlátásra adnak okot, hiszen a gyermekvállalás ténylegesen megtapasztalt vagy feltételezett hátrányai kihatnak, illetve részben magyarázatul szolgálnak a jelenlegi rendkívül kedvezőtlen születési arányszámra.

*Az alkalmazásban álló 15–49 éves nők véleménye
a gyermekvállalásnak a munkaerő-piaci pozícióra gyakorolt hatásáról 1999-ben
(százalék)*

Gyermekvállalás	Legmagasabb befejezett iskolai végzettség				Összesen
	8 általános vagy kevesebb	szakmunkás-képző, szakiskola	középiskolai érettségi	főiskola, egyetem	
A nők elhelyezkedési lehetőségeire nincs hatása	5,0	5,3	4,8	7,2	5,4
csak rövid távú hatása van	9,5	12,2	13,5	17,6	13,2
némi hátrányt jelent	39,8	40,8	41,3	41,9	41,0
erős hátrányt jelent	37,6	36,2	34,8	29,7	34,7
nincs véleménye	8,1	5,6	5,6	3,6	5,7
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>
A nők szakmai előmenetelére nincs hatása	11,3	12,8	11,7	12,6	12,1
csak rövid távú hatása van	11,3	15,8	16,9	21,6	16,5
némi hátrányt jelent	38,5	41,1	42,3	40,1	40,9
erős hátrányt jelent	24,9	22,1	23,1	21,2	22,8
nincs véleménye	14,0	8,2	6,0	4,5	7,7
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>
A nők keresetére nincs hatása	23,1	23,9	24,4	28,4	24,8
csak rövid távú hatása van	10,4	14,7	16,9	18,9	15,5
némi hátrányt jelent	33,9	34,8	34,2	32,9	34,1
erős hátrányt jelent	22,2	19,7	18,2	15,3	18,8
nincs véleménye	10,4	6,9	6,3	4,5	6,8
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

Tény azonban az is, hogy amikor a (további) gyermekvállalásról kell dönteni, valamilyen megkérdezett 15–49 éves nő kevesebb mint negyede említette meg a mérlegelési szempontok között a munkahelyi előmenetelt (igaz e korcsoportba tartozók fele tanulás, gyermekgondozás vagy egyéb ok miatt nem is volt alkalmazásban álló a felvétel időpontjában). A legerősebb befolyásoló tényező – a nők 67 százaléka szerint – a háztartás anyagi helyzete, fontosabb mint az 53 százalékuk esetében mérlegelési szempontot jelentő életkor. A családtámogatási rendszerrel kapcsolatos döntések súlyát emeli ki az a tény, hogy a gyermekgondozási segélyrendszert a 15–49 éves nők 44 százaléka, a családi pótlék mértékét pedig közel 49 százaléka tartotta gyermekvállalási elképzelését befolyásoló tényezőnek.

Az említetteket és egyéb tényezőket is mérlegelve a 15–49 éves (még) gyermektelen nők 44 százaléka volt biztos abban, hogy szeretne gyermeket, 14 százalék pedig nem zárkózott el ettől, míg 42 százalékuk a gyermekvállalást tudakoló kérdésre egyértelműen elutasító választ adott. Az egygyermekesek 20,5 százaléka biztosan, 16 százaléka esetleg szeretne még gyermeket. A kétgyermekesek esetében e két csoport együttes aránya már nem érte el a 14 százalékot. A gyermekvállalási kedv a nők életkorának növekedésével értelem szerűen csökken, ami természetes is, hiszen a nők többsége 30–35 éves koráig

már megszüli a kívánt gyermekeket. Így míg a 15–24 évesek 14 százaléka zárkózott el a (további) gyermekvállalástól, a 25–29 éveseknek már 36 százaléka, a 30–34 éveseknek 67 százaléka, míg az ennél idősebb nők gyermekvállalási hajlandósága már teljes mértékben elhanyagolható.

SUMMARY

In the nineties, about 9-10 percent of the women in Hungary were away from the labour-market because of utilisation of child-care assistance. The three HCSO surveys that kept track of them show that their re-employment is getting more and more difficult, a growing share of young women become dependant after the child-care time period. In 1999, only 58 percent of those women who took use of the child-care assistance and previously had a job earlier thought that their employer would employ them again; but only 46 percent wished to grasp the opportunity. The need for employment shows a close positive correlation with the number of children. The majority of the surveyed women feels that as being an employee, having a child (or children) is a disadvantage, but even being so, professional career (or the missing of it) is not a factor that would influence their conception about founding a family.

A FOGLALKOZTATOTTSÁG NÖVELÉSE ÉS A MUNKANÉLKÜLISÉG CSÖKKENTÉSE

KONCZ KATALIN

Az Európai Unióban az elmúlt három évtizedben kibontakozó és nehezen kezelhető gazdasági folyamatok következményeként a foglalkoztatottság mutatói a fő versenytársakénál (Egyesült Államok és Japán) kedvezőtlenebbek. A foglalkoztatottság lassan és visszaesésekkel javult. A munkaerőpiac szerkezete átalakult, a foglalkoztatási biztonság mérséklődött. Ezt jelzi, hogy a részmunkaidőben dolgozók száma a teljes munkaidősökénél gyorsabban emelkedett, az ideiglenes vagy időszakos munkavállalási formákban dolgozók aránya bővült. A munkaerő-kínálat szempontjából kedvezőtlen munkaerő-piaci viszonyok jutnak kifejezésre a kényszerű részmunkaidősök nagy és növekvő számában. A foglalkoztatás bővítésének potenciális forrásai a nők, a fiatalok és az idősek.

A munkanélküliség tartósan magas szintje az Európai Unió egyik legfontosabb társadalmi-foglalkoztatási problémája. Ezért a munkanélküliség elleni küzdelem egyik célkitűzése a tartós munkanélküliség megakadályozása lett. Ennek legfőbb eszköze a piacképes képzettség megszerzése és az elhelyezkedést segítő információs és segítő hálózat megerősítése.

A nők gazdasági aktivitása az elmúlt évtizedben jelentősen emelkedett, a férfiakhoz viszonyított különbség csökkent. A lényeges előrelépés ellenére a női foglalkoztatási szint a versenytársak mutatói alatt maradt. Az Unió esélyegyenlőség iránti elkötelezettségét, ennek politikai rangját jelzi annak az igénynek a megfogalmazása, hogy az esélyegyenlőséget a politikai döntéshozatal minden szintjén a döntések szerves részévé kívánja tenni és megerősíteni a megvalósítás társadalmi, gazdasági feltételeit.

TÁRGYSZÓ: Európai Unió. Női foglalkoztatottság. Esélyegyenlőség.

A foglalkoztatás bővítése egyike azoknak a kérdéseknek, amelyeket napjainkban az Európai Unió prioritásként kezel. Ez kifejezésre jut az „Új Foglalkoztatási Stratégia” kialakításában, amely a foglalkoztatási kérdéseket szoros összhangban kívánja kezelni a gazdaság és a társadalom minden más területére megfogalmazott politikáival. A stratégia a foglalkoztatás bővítését tűzi ki célul és a tagállamok foglalkoztatáspolitikája koordinálásának szükségességére hívja fel a figyelmet.

A fő versenytársakénál (Egyesült Államok és Japán) alacsonyabb foglalkoztatási szintet a gazdasági krízisjelenségek hatékony kezelésének hiányosságaival és a munkaerőpiac rugalmatlanságával magyarázzák az elemzők. 30 évvel ezelőtt a foglalkoztatottság szintje az Európai Unióban és az Egyesült Államokban megegyezett. A világgazdaság kihívásaira az Unió országainak többsége nem reagált kellő rugalmassággal, a szük

séges strukturális átrendeződés hiányában a gazdaság nem volt képes felszívni a leépülő ágazatokban munkájukat elvesztő embereket. A munkaerőpiac nem csupán a kereslet oldaláról nem reagált a kívánatos mértékben a változások követelményeire, a kínálati oldal ösztönzése sem volt elégséges: a versenypozíció javításában döntő szerepet játszó szakképzett, motivált és rugalmas munkaerő-állomány fejlesztése is akadozott. Mindezen hiányosságok a gazdaságfejlesztés felülvizsgálatát, a prioritások átrendezését indokolták, amely a foglalkoztatási egyensúlyt középpontba állító „foglalkoztatásbarát környezet megteremtését” és „foglalkoztatásbarát munkaerőpiacot” kíván (*European Communities*; 1999b. 3., 5. old.).

Három éve fogalmazta meg az Európai Unió az Új Foglalkoztatási Stratégiát,¹ amelyet 1997-ben Amsterdamban fogadtak el a tagországok kormányfői és a novemberi Luxemburgi Csúcs határozta meg a feladatokat. Ekkor fogalmazták meg a foglalkoztatási stratégia négy alappillérét és az 1998-ra tervezett foglalkoztatási irányelveket, melyeket a Tanács 1997 decemberében fogadott el (*European Communities*; 1998. 5. old.). A foglalkoztatási irányelvek a következő években sem változtak; 1998 decemberében a Bécsi Csúcson a korábban megfogalmazott foglalkoztatáspolitikát folytatása mellett voksoltak az állam- és kormányfők. A foglalkoztatáspolitikát fő célkitűzése továbbra is a foglalkoztatás bővítése és a munkanélküliség csökkentése, ami a leghatékonyabb eszköz a szegénység és a társadalmi ellehetetlenülés elleni küzdelemben is.

A hangsúlyok azonban folyamatosan változtak. 1998-ban az esélyegyenlőségi követelmények célcsoportjaként az egészségkárosodottak és a rokkantak kerültek az intézkedések középpontjába. 1999-re erőteljesebben hangsúlyozták a nemek közötti esélyegyenlőség igényét, és javasolták a tagállamok számára, hogy akcióprogramjukban érvényesítsék azt a foglalkoztatáspolitikát mind a négy pillért. Hangsúlyt kapott a „családbarát” társadalmpolitika, amely a gyermek- és idősgondozás fejlesztését szorgalmazta. A nemek mellett kiszélesítették a foglalkoztatási esélyegyenlőség követelménye által érintettek körét, a „mindenki előtt nyitott munkaerőpiac” elvét fogalmazták meg (*European Commission*; 1998. 8. old.). Az adózási rendszer és a szociális kiadások olyan irányú fejlesztését tűzték ki célul, amely ösztönzi a munkát keresők elhelyezkedését és új szakma, új képzettség megszerzését. Az időskorúak foglalkoztatási esélyeinek javítása céljából a korai nyugdíjba vonulás rendszerének felülvizsgálatát javasolták (*European Communities*; 1999g.).² A 2000-re elfogadott foglalkoztatási irányelveket egészségesebb munkaerőpiac célkitűzéseként értelmezték „...több és jobb munkahellyel mindazok számára, akik kereső munkát akarnak végezni” (*European Communities*; 1999h. 3. old.).

Az Új Foglalkoztatási Stratégia jótékony hatása már érezhető és mérhető a foglalkoztatás kiterjesztésében és a munkanélküliség folyamatos csökkenésében. Ennek ellenére további erőfeszítésekre van szükség a gazdaságfejlesztés és a foglalkoztatás hatékonyságának javítására. A kölni Európai Tanács olyan Európai Foglalkoztatási Szerződés kidolgozására hívta fel a figyelmet, amely „...szinergiát teremthet a növekedésre és stabilitásra alapozott makrogazdasági politika, a munkaerőpiac hatékonyságának javítását célzó foglalkoztatási stratégia, valamint az áru-, szolgáltatások és tőkepiac strukturális reformja között”. Ismét

¹ Amsterdami Egyezmény, 1997. július.

² Az Európai Unió 1999. évi foglalkoztatási irányelveit magyarul lásd *Laky Teréz* (1999): *A munkaerőpiac keresletét és kínálatát alakító folyamatok*. Munkaügyi Kutatóintézet, A Közösen a Jövő Munkahelyeiért Alapítvány kiadványa. Budapest, 147–157. old.

telten hangsúlyozta a szociális partnerekkel folytatott párbeszéd fontosságát, és felszólította a tagállamokat, hogy határozottabban érvényesítsék a foglalkoztatási irányelveket Nemzeti Akcióprogramjukban (*European Communities*; 1999h. 3. old.).

A foglalkoztatási stratégia négy alappillére

1. A foglalkoztatási esélyek (foglalkoztathatóság) növelése azoknak a feltételeknek a megteremtését célozza, amelyekkel a munkát keresők munkaerő-piaci pozíciói javíthatók. Megkülönböztetett hangsúlyt kap a fiatalok és a tartósan munkanélküliek támogatása, ennek főbb eszközei az iskolarendszertől a munkahelyekre történő belépés könnyítése, az aktív munkaerő-piaci politika előtérbe helyezése és hatékonyságának növelése, az együttműködés erősítése a szociális partnerekkel. Mindezek háttérében a foglalkoztatási esélyek javításának fő eszköze, a képzés áll, amely kiterjed az iskolarendszerben tartózkodó fiatalokra, a már foglalkoztatottakra és a munkanélküliekre egyaránt.

– A fiatalok munkaerő-piaci integrációs esélyét a munkaerő-piaci szükségleteknek megfelelő és a változásokhoz igazodó szakképzéssel kívánják javítani.

– A foglalkoztatottakat ösztönző élethosszig tartó, permanens képzéssel a változó feltételekhez történő rugalmas alkalmazkodás feltételeit kívánják megteremteni, amivel a munkahely megtartásának esélyét kívánják növelni.

– A munkanélküliek képzési, át- és továbbképzési rendszerének fejlesztésével munkaerő-piaci versenyképességük fokozását, könnyebb munkaerő-piaci reintegrálódásuk segítését célozzák meg (*European Communities*; 1999b. 3–4. old.).

2. A vállalkozások fejlesztése a gazdasági növekedés és a foglalkoztatás bővítése szempontjából is döntő jelentőségű. A vállalkozásbarát környezet megteremtése, a makrogazdasági feltételek bizonytalanságainak mérsékelése a fejlesztés fontos eleme. Az adminisztratív terhek csökkentése, a szabályozás egyszerűsítése, a munkahelyteremtés segítése, ösztönzése, foglalkoztatásbarát adórendszer kialakítása, az önfoglalkoztatás feltételeinek javítása képezik a program gerincét. A vállalkozásfejlesztés területén is fontos szerepet szánunk a képzésnek. Javasolják, hogy a vállalkozási készségek oktatása minden szinten legyen a képzési program része. A folyamat kedvező alakításában nagy szerepet szánunk a szociális partnereknek is (*European Communities*; 1999b. 4. old.).

3. A gazdálkodó szervezetek versenyképességének, hatékonyságának javítása a rugalmasság és az adaptációs készség fejlesztését igényli, ami a munkaszervezetek korszerűsítését, a rugalmas munkaidő-rendszerek kiszélesítését feltételezi. A rugalmas foglalkoztatási formák szélesebb körű elterjesztésével, azaz a részmunkaidős foglalkoztatás, az időszakos munka és a távmunka kiterjesztésével számolnak a jövőben is. A vállalatok-intézmények adaptációs készségének fejlesztése az emberierőforrás-beruházások bővítését igényli, amely erről az oldalról teszi hangsúlyosabbá a szervezett oktatás és az önképzés szerepét. Az emberi erőforrás hangsúlyozott fejlesztése a szociális partnerek szerepét növeli, szoros együttműködést feltételez velük.

4. A nők és férfiak közötti foglalkoztatási esélykülönbségek csökkentése a program negyedik pillére. A nők hátrányos helyzete a gazdaságban és a társadalomban az Európai Unió tagállamaiban is tetten érhető. Mivel a nők foglalkoztatását családi körülményeik döntően meghatározzák, ezért az esélyegyenlőség megteremtése a munkaerőpiac keresleti és kínálati oldalán egyaránt sajátos feltételeket diktál. A munkaerő-piaci kereslet

élenkítésére a gazdasági növekedés gyorsítását, a szolgáltatászféra fejlesztését, a rugalmas foglalkoztatási formák további terjesztését javasolják. A női munkaerő-kínálatot a foglalkoztatásukat segítő infrastruktúra fejlesztésével, a kereső munka és a háztartási-gyermekgondozási feladatok összehangolásának megteremtésével – elsősorban a gyermekintézményi hálózat fejlesztése útján –, a munkaerő-piaci reintegráció feltételeinek javításával kívánják segíteni (*European Communities*; 1999b. 7. old.). Az esélyegyenlőség megteremtését szolgálja az ún. „gender mainstreaming” politika, amely azt az igényt fogalmazza meg, hogy a nemek esélyegyenlősége a politikai döntéshozó szervek politikai döntéseinek, akcióinak szerves részévé váljék.³

Az Unió által megfogalmazott foglalkoztatási stratégia alapján kialakították azokat a szervezeti mechanizmusokat, amelyek segítik a stratégia megvalósítását és az elért eredmények mérését. Az egyes országok konkretizálták saját célkitűzéseiket és cselekvési programjaikat (National Action Plans). 5000 helyi munkaerő-piaci intézmény koordinálása vár a tagállamokra (*European Communities*; 1999e. 4. old.). Az Európai Szociális Alap (European Social Fund) pénzügyi támogatással segíti a célok megvalósítását.⁴

*Foglalkoztatottság az Európai Unióban 1997–1998-ban*⁵

A foglalkoztatottságot döntően meghatározó gazdasági növekedés üteme az 1994 és 1998 közötti időszakban némi ingadozással emelkedett, az 1996. évi (1,8%) szintet lényegesen meghaladta 1997-ben (2,7%), amely a vártnál (2,9%) kedvezőtlenebb volt és amelyet csak 1998-ban teljesített a Közösség gazdasága. A világgazdaság 1998-ban kibontakozott kedvezőtlen tendenciája mérsékelte a 1999-re tervezett növekedés léptékét (2,1%). Ennek emelkedését várják 2000-ben (2,7%) (*European Communities*; 1999h. 3. old.). A némileg ingadozó, de elfogadható és fenntartható növekedés kedvezően hatott a foglalkoztatási feltételekre: a foglalkoztatási ráta emelkedett, a munkanélküliek száma és aránya csökkent az elmúlt években. Bár az Új Foglalkoztatási Stratégia hatása megnyilvánul a biztató változásokban, a foglalkoztatási mutatók lényegesen rosszabbak a fő versenytársak, az Egyesült Államok és Japán hasonló adatainál. (Lásd az 1. táblát.)

Az Európai Unió országaiban lassan és visszaesésekkel javultak a foglalkoztatás feltételei az elmúlt évtizedben. A foglalkoztatottak száma 1997-ben 800 ezer fővel nőtt, meghaladva az előző évi növekményt (600 ezer fő), de nem érve el az 1995-ös bővülést (1 millió főt). 1998-ban látványos a foglalkoztatottak 1,8 millió fős (1,2 százalékos) növekedése, ezzel a foglalkoztatottak száma 1998-ban 151 millió főre emelkedett, ami négy millióval haladta meg az 1994-es mélypontot, de 600 ezer fővel még mindig az 1991-es szint alatt maradt. A döntéshozók a kedvező tendencia ellenére elégedetlenek a folyamatok alakulásával, mert az 1998. évi foglalkoztatási ráta – amely 1990 óta a legmagasabb – csak alig haladja meg az 1980-ban jellemző szintet és alacsonyabb a hetvenes évek közepén elért 64 százaléknál, valamint a 90-es évek elejére jellemző 63 százaléknál. A 1994 és 1998 közötti 4 évben lezajlott foglalkozási növekedés még nem ellensúlyozta a 1991 és 1994 közötti 4,9 millió fős foglalkoztatás csökkenését (*European Communities*;

³ Részletesebben lásd *Koncz* (1999).

⁴ A Bizottság 275 billió ecut javasol a 2000–2006 közötti időszakra a strukturapolitika megvalósítására (*European Commission*; 1998. 14. old.).

⁵ 1999-re még csak szórványosan vannak összehasonlítható, uniós szintű összegzett adatok.

1999h. 3. old.). A foglalkoztatás alakulása jól tükrözi a gazdaság talpraállásának lassú és visszaesésekkel terhelt folyamatát.

1. tábla

A foglalkoztatottság alakulása az Európai Unióban és versenytársainál, 1997–1998
(százalék)

Foglalkoztatási jellemző	EU-átlag	Legalacsonyabb	Legmagasabb	Egyesült Államok	Japán
		foglalkoztatottságú EU-tagország			
Gazdasági aktivitási ráta, 1997	67,8	58,4	82,3	77,2	77,2
Foglalkoztatási ráta					
1997-ben	60,5	48,6	77,5	73,4	74,6
1998-ban	61,0	42,5	76,5	74,9	74,4
Részmunkaidőben dolgozók aránya, 1997	16,9	4,6	37,9	.	.
Időszakosan foglalkoztatottak aránya, 1997	12,5*	2,1	33,6	.	.
Heti 45 vagy ennél több órában foglalkoztatottak aránya**	12,5	1,3	28,3	.	.

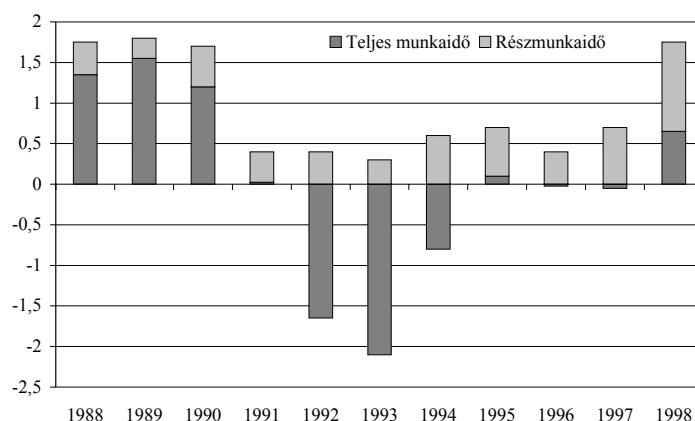
* 1998.

** Az iparban és a szolgáltatásokban.

Forrás: *European Communities*; 1999b. 9. old., 1999h. 3. old.

A gazdaságok eszmélésének négyéves periódusában (az 1994 és 1998 közötti időszakban) a munkaerő-piaci biztonság mérséklődése volt jellemző (lásd az 1. ábrát), amely a férfiak esetében az időszakos munka terjedésében, a nőknél a részmunkaidős foglalkoztatás túlsúlyában jutott kifejezésre. A foglalkoztatási növekmény több mint a fele (56%) időszakos munka volt ebben a periódusban, amely elsősorban a férfiak között dominál, arányuk több mint négyötöd (86%). A 4 milliós foglalkoztatási növekményből több mint 3 millió részmunkaidős munkakör volt, ami a nőket érintette nagyobb mértékben.

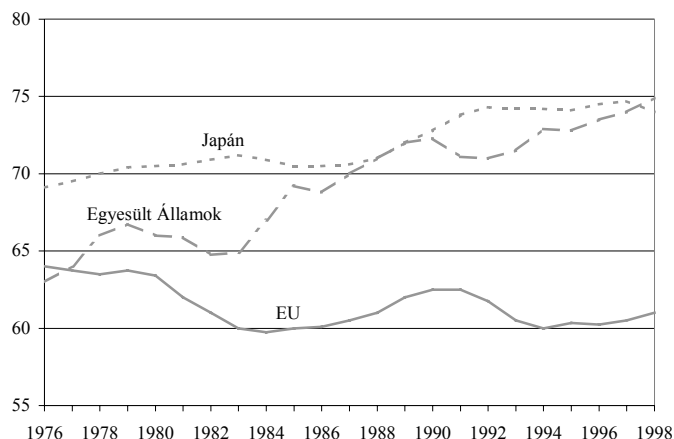
1. ábra. A teljes munkaidős és a részmunkaidős foglalkoztatás változása 1988 és 1998 között
(az előző évi összes foglalkoztatott százalékában)

Forrás: *European Communities*; 1999h. 4. old.

Az 1998-ra jellemző munkaerő-piaci folyamatok eltérnek a korábbi évekre jellemző tendenciától: a férfiak folyamatosan csökkenő foglalkoztatottsága megállt, a foglalkoztatási növekmény 49 százalékát a férfiak teljesítették. Az állandó (határozatlan idejű munkaszerződéssel) foglalkoztatottak aránya ezúttal meghaladta az időszakos (határozott idejű munkaszerződéssel) foglalkoztatottak 40 százalékos arányát, ami az összes foglalkoztatottak 12,5 százalékát tette ki (*European Communities*; 1999h. 3. old.). 1998-ban a nők és a férfiak azonos arányban osztoztak a határozott idejű munkaszerződéssel foglalkoztatottak között. 1998 volt az első év 1991 óta, amikor a teljes munkaidős foglalkoztatás jelentős mértékben emelkedett, a foglalkoztatási növekmény felét a teljes munkaidős foglalkoztatottak alkották. Ennek ellenére a nők továbbra is felülreprezentáltak a rész-munkaidős foglalkoztatás bővülésében: foglalkoztatási növekményük közel háromnegyede (70%), a férfiakénak növekvő hányada, több mint negyede (28%) volt rész-munkaidős foglalkoztatásban (*European Communities*; 1999h. 4. old.).

A foglalkoztatás bővítésének potenciális forrásai a nők, az idősek és a fiatalok, akik körében a munkanélküliség az elsődleges munkaerő-forrásként számon tartott 25–49 éves férfiakét meghaladja. A nők foglalkoztatottsága az elmúlt fél évtizedben a férfiakénál jobban nőtt, a bővülés mértéke 1994 óta a férfiakénál négyszer nagyobb. Az újonnan munkába állók 62 százaléka 1997-ben és 51 százaléka 1998-ban nő volt, 1994 és 1998 között a növekmény kétharmada a nők foglalkoztatásának bővüléséből eredt. Ennek hatására a nők aránya a foglalkoztatottak között 42 százalékra nőtt, foglalkoztatási rátájuk 1998-ban 51 százalék volt. A nemek közötti eltérés 20 százalékpontra mérséklődött, szemben az 1990-ben érvényes 26 százalékpontos különbséggel (*European Communities*; 1999b. 12. old.).

2. ábra. A foglalkoztatási ráta alakulása az Európai Unióban, az Egyesült Államokban és Japánban 1976 és 1998 között (százalék)

Forrás: *European Communities*; 1999h. 4. old.

A három gazdasági csoport között jelentős különbségek voltak a foglalkoztatási trendekben az 1976 és 1998 közötti időszakban. (Lásd a 2. ábrát.) Az Egyesült Államokban a foglalkoztatottak száma dinamikusan nőtt, átmeneti ingadozásokkal 63,0-ról 74,9 százalékra

emelkedett. Japánban kisebb visszaesésekkel és stagnálással 69,1 százalékról nőtt a foglalkoztatottság 1997-ig, majd 1998-ban némileg csökkent – az 1974-es első olajválság óta először – 74,4 százalékra. Az Európai Unióban a vizsgált időszakban az Egyesült Államoknál jobb pozícióból indulva jelentős visszaesésekkel 65,5 százalékról (1973) csökkent a foglalkoztatottak aránya az 1998. évi 61,0 százalékra (*European Communities*; 1999b. 9–10. old., 1999h. 4. old.). A foglalkoztatás lényeges esése nemcsak a munkanélküliség növekedése miatt következett be, hanem az inaktívok számának és arányának jelentős emelkedése miatt is. 1998-ban az eltartottak aránya már 23 százalék volt. Számítások szerint, ha a jelenlegi munkanélküliek fele munkába állna, a foglalkoztatási ráta akkor is csak 64 százalék, míg ha a munkanélküliek egészét felszívna a gazdaság, a foglalkoztatási ráta 67 százalék lenne, alacsonyabb az Egyesült Államok és Japán mutatóinál (*European Communities*; 1999c. 9. old., 1999f. 9. old.). Elemzők szerint az Unió és az Egyesült Államok közötti eltérés nem magyarázható csupán kulturális különbségekkel, mivel a Közösségen belül vannak országok, amelyekben a foglalkoztatás lényegesen meghaladja az átlagot. (Lásd a 2. táblát.)

Az átlagok természetesen nem mutatják pontosan, hogyan szóródott az egyes országok foglalkoztatottsága, s a magas foglalkoztatottság–alacsony munkanélküliség modellje csak elvétve (Ausztria, Dánia) jellemző. A legmagasabb (70 százalék és feletti) a foglalkoztatottság szintje Dániában, az Egyesült Királyságban, Ausztriában és Svédországban. A legalacsonyabb (5,5 százalék alatti) a munkanélküliség Luxemburgban, Ausztriában és Hollandiában. A legdinamikusabb a foglalkoztatás bővülése Írországban és Finnországban.

2. tábla

A foglalkoztatottság és a munkanélküliség alakulása az Európai Unió tagállamaiban
(százalék)

Ország	Foglalkoztatási ráta		Munkanélküliségi ráta, 1997	Országok sorrendje, 1997		Foglalkoztatottság növekedése, 1997/1996
	1985	1997		Foglalkoztatott*	Munkanélküli**	
Ausztria	67,3	70,0	4,4	(3)	(2)	0,24
Belgium	53,1	57,3	9,2	(12)	(7)	1,24
Dánia	77,4	77,5	5,5	(1)	(4)	2,56
Egyesült Királyság	66,2	70,8	7,0	(2)	(6)	1,66
Finnország	74,3	63,9	13,1	(7)	(14)	3,98
Franciaország	62,0	60,1	12,4	(9)	(13)	0,09
Görögország	57,3	56,8	9,6	(13)	(8)	-0,39
Hollandia	57,7	66,7	5,2	(6)	(3)	2,79
Írország	51,4	57,9	10,1	(11)	(11)	4,97
Luxemburg	59,0	58,8	2,6	(10)	(1)	.
Németország	63,4	61,8	10,0	(8)	(10)	-1,56
Olaszország	53,1	51,3	12,1	(14)	(12)	0,03
Portugália	63,5	67,6	6,8	(5)	(5)	1,92
Spanyolország	44,1	48,6	20,8	(15)	(15)	2,98
Svédország	80,1	69,5	9,9	(4)	(9)	-1,04
<i>Európai Unió</i>	<i>60,0</i>	<i>60,5</i>	<i>10,7</i>		.	

* Csökkenő sorrendben.

** Növekvő sorrendben.

Forrás: *European Communities*; 1999c. 11. old., *European Communities*; 1999e. 30–44. old.

A népesség foglalkoztatottsága különbözik korcsoportok szerint és az Európai Unió elmaradása versenytársai mögött korcsoportonként eltérő képet mutat. (Lásd a 3. táblát.) Nagyobb lemaradás a két szélső póluson: a fiatalok és az időskorúak körében jellemző. Ez is magyarázza a fiatalok foglalkoztatásának bővítését és a korai nyugdíjazás felülvizsgálatát.

3. tábla

A korcsoportok szerinti foglalkoztatási ráták az iparilag fejlett országokban
(százalék)

Korcsoport (éves)	EU 15		Egyesült Államok		Japán	
	1985	1997	1985	1997	1985	1997
15–24	44,3	35,9	53,4	52,0	40,8	45,1
25–54	71,1	73,2	77,5	80,9	76,9	79,6
55–64	38,0	35,9	58,0	57,2	60,4	63,6
<i>Együtt</i>	<i>60,0</i>	<i>60,5</i>	<i>69,2</i>	<i>74,0</i>	<i>70,5</i>	<i>74,7</i>

Forrás: European Communities; 1999c. 11. old.

A foglalkoztatottság szerkezete egyúttal a lehetséges munkaerő-tartalékra is utal, amelynek három fő rétege a nők, a fiatalok és az időskorúak. A fiatalokra jellemző munkaerő-tartalékok nagyságrendje jelentős a nemzetközi összehasonlítás tükrében. 1985 és 1997 között az Európai Unióban évi 2 százalékkal csökkent a 15–24 éves férfi és női népesség foglalkoztatottsága. Ebben az iskolázottság növekvő súlya játszik döntő szerepet, a fiatalok lényegesen hosszabb ideig tartózkodnak az iskolarendszerben, mint korábban. Az egyes országok mutatóiban igen nagy a különbség: a korosztály foglalkoztatottsága a francia 24,4 százalék és a dán 69,4 százalék között szóródik. A fiatalok foglalkoztatását a tanulás és a részmunkaidős foglalkoztatás kombinálásával vélik bővíteni az Unióban (*European Communities; 1999c. 12. old.*).

Az elsődleges munkaerőforrás korcsoportjaiban (25–54 évesek) a nők foglalkoztatási rátája 1997-ben messze az egyesült államokbeli szint alatt maradt (11,7 százalékponttal). Különösen nagy volt a különbség az 55–64 éves nők foglalkoztatottságában az Európai Unió hátrányára (23,6 százalékpont). Ugyanezen korcsoportban a férfiak foglalkoztatottságában kisebb volt az eltérés: az EU-ban 84,5, az Egyesült Államokban 88,4 százalék (*European Communities; 1999c. 10. old.*).

4. tábla

A nők korcsoportok szerinti foglalkoztatási rátáinak alakulása, 1997-ben
(százalék)

Korcsoport (éves)	EU 15	Egyesült Államok	Japán
15–24	32,4	50,1	44,4
25–54	61,9	73,6	63,7
55–64	25,9	49,5	47,7
<i>Együtt</i>	<i>50,5</i>	<i>67,5</i>	<i>60,7</i>

Megjegyzés. 1998-ban a nők foglalkoztatási rátája az Európai Unióban 51 százalékra emelkedett.
Forrás: European Communities; 1999c. 11. old.

Az 55 éven felüliek foglalkoztatásában rejlő lehetőségeket az Európai Unió a jövőben jobban ki kívánja aknázni. Számítások szerint, ha a jelenlegi foglalkoztatási színtről a korcsoport foglalkoztatását a jelenlegi három legmagasabb foglalkoztatási mutatóval rendelkező ország szintjére emelnék (50%), akkor a foglalkoztatási ráta 2,5 százalékponttal lehetne magasabb (*European Communities*; 1999c. 12. old.). Az Egyesült Államokkal szembeni különbség két legfontosabb oka az 55 éven felüli nők tradicionálisan alacsonyabb foglalkoztatottsága és a férfiak növekvő arányú korai nyugdíjazása. Az elmúlt évtizedben a mezőgazdaságból és a hagyományos iparágakból tömegesen felszabadult (elbocsátott) 50–55 éves férfiak nem tudtak elhelyezkedni, ezért inkább az előrehozott nyugdíjazás lehetőségével éltek. A Közösség országaiban a nyugdíjba vonulás átlagos időpontja 5 évvel a hivatalos nyugdíjkorhatár alatt van (*European Communities*; 1999h. 10. old.). A népesség öregedésének foglalkoztatási és szociálpolitikai hatásai az egyik legnehezebben kezelhető probléma a fejlett világban. Az Európai Unióban 1998-ban a népesség 16 százaléka volt 65 éven felüli. Az időskorú népesség számának és arányának emelkedése a második világháborút követő „baby-boom” korosztály nyugdíjkorba lépésével az elkövetkező 10–15 évben felgyorsul. Az elmúlt években a társadalombiztosítási kiadások mérséklésére a nyugdíjba vonulást megszorító intézkedéseket tett az Unió legmagasabb inaktivitási rátával rendelkező 9 tagállama. Lehetséges alternatívaként felmerül a nyugdíjkorhatárhoz közel álló munkaerő-állomány részmunkaidős foglalkoztatása, amiben nagy tartalékok rejlenek, hiszen az 55–59 éves férfiak 6 százaléka, a 60–64 évesek 12 százaléka dolgozik csupán részmunkaidőben (*European Communities*; 1999h. 11. old.).

A munkaerőpiac szerkezetének jelentős változására utal, hogy a részmunkaidőben dolgozók száma már 1992-től gyorsabban emelkedett, mint a teljes munkaidősöké. 1994 és 1997 között a részmunkaidőben foglalkoztatottak száma több mint 10 százalékkal, csaknem 2,4 millió fővel nőtt, miközben a teljes munkaidőben dolgozóké 125 ezer fővel csökkent. 1994 és 1998 között a 4 milliós foglalkoztatási növekményből több mint 3 millió részmunkaidős foglalkoztatott volt. Elsősorban azokban az országokban nőtt a részmunkaidősök száma és aránya, ahol a korlátozott munkahelyteremtés miatt a munkanélküliség a jelzett időszakban tovább emelkedett, vagy csak lényegtelen mértékben csökkent (Ausztria, Franciaország, Németország, Olaszország, Portugália). 1998 volt az első év, amikor a teljes munkaidőben foglalkoztatottak a növekmény felét tették ki (lásd az 1. ábrát). A női foglalkoztatási növekmény csaknem háromnegyede (70%), a férfiakénak több mint egynegyede (28%) részmunkaidős foglalkoztatás volt. A kedvezőtlen munkaerő-piaci viszonyok jutnak kifejezésre a kényszerű részmunkaidősök nagy és növekvő számában: a munkanélküliek egy része (a férfiak 14 százaléka, a nők 40 százaléka) csak részmunkaidős munkakörben tudott elhelyezkedni (*European Communities*; 1999b. 16. old.).

Bővült az ideiglenes vagy időszakos munkavállalási formákban dolgozók aránya. 1998-ban a foglalkoztatási növekmény 41,5 százaléka volt határozott idejű munkaviszony, a foglalkoztatottak 12,5 százaléka (15,6 millió fő) dolgozott ebben a formában. 1994 és 1997 között a férfiak foglalkoztatási növekményének 86 százaléka, a nőkének 40 százaléka alkalmi munka volt (*European Communities*; 1999h. 4. old.). A munkanélküliek többsége csak határozott idejű munkaszerződéssel tudott munkát vállalni. Míg 1994-ben a munkanélküliek felének, 1997-ben már 56 százalékának volt határozott idejű mun

kaszerződése. Jóllehet, ennek bizonyos (ismeretlen) hányada a próbaidő leteltével határozatlan idejű szerződéssé válik, az elemzők szerint ez a jelenség a munkaerőpiac természetének átalakulását jelzi (*European Communities*; 1999f. 16. old., 1999h. 6. old.). A globalizáció nyomán átrendeződő munkaerő-piaci viszonyokat a bizonytalan és nem védett állások nagy és növekvő súlya, a munkavállalók fokozódó kiszolgáltatottsága jellemzi. A férfiakat a határozott idejű munkaszerződések, a nőket a részmunkaidős foglalkoztatás kedvezőtlenebb feltételei sújtják. Ezeket a tendenciákat egyre erősödő bíráló értelemként a szakszervezetek és a civil szervezetek részéről (*Brinkmann-Ludwig*; 2000).

A verseny éleződése miatt a fogyasztói igényekhez történő alkalmazkodás jeleként a kereskedelemben nőtt a nap 24 órájában, a hét minden napján nyitva tartó üzletek aránya, átrendezve a munkaidőrendet és növelve az igényeket a rugalmas és részmunkaidős foglalkoztatás iránt. Az esélyegyenlőség szellemében fogant és a rugalmasabb foglalkoztatási formák védelmét szolgálja a különböző munkaszerződések egyenrangúságának biztosítása, amely a szociális partnerek érdekegyeztető és érdekvédelmi szerepét növeli.

Munkanélküliség az Európai Unióban 1997–1998-ban⁶

A munkanélküliség tartósan magas szintje az Európai Unió egyik legfontosabb társadalmi–foglalkoztatási problémája. Az Egyesült Államokban a munkanélküliségi ráta az Unió átlagának fele, Japánban a harmada (lásd az 5. táblát). A munkanélkülivé válás szempontjából a legveszélyeztetettebb rétegek az iskolai tanulmányaikat befejező, az iskolarendszert szakképzettség nélkül elhagyó fiatalok és az alacsony képzettségű foglalkoztatottak. 1997-ben a 25 éven felüli munkanélküli férfiak és nők közel fele (47%) az alapiskolázottságon felül nem rendelkezett semmilyen végzettséggel, szakképzettséggel.

5. tábla

Munkanélküliségi jellemzők az Európai Unióban, az Egyesült Államokban és Japánban 1997-ben
(százalék)

Munkanélküliségi jellemzők	EU-átlag	Legalacsonyabb	Legmagasabb	Egyesült Államok	Japán
		foglalkoztatottságú EU-tagország			
Munkanélküliségi ráta	10,6*	2,6	20,8	4,9	3,4
Fiatalok munkanélküliségi rátája	21,0	6,7	38,8	11,3	6,7
Tartós munkanélküliségi ráta	5,2	0,6	10,8	0,4	0,7

* A munkanélküliségi ráta 1998-ban 10,0, 1999. első hónapjaiban 9,6 százalék volt az Európai Unióban.
Forrás: European Communities; 1999b. 9. old.; 1999h. 4. old.

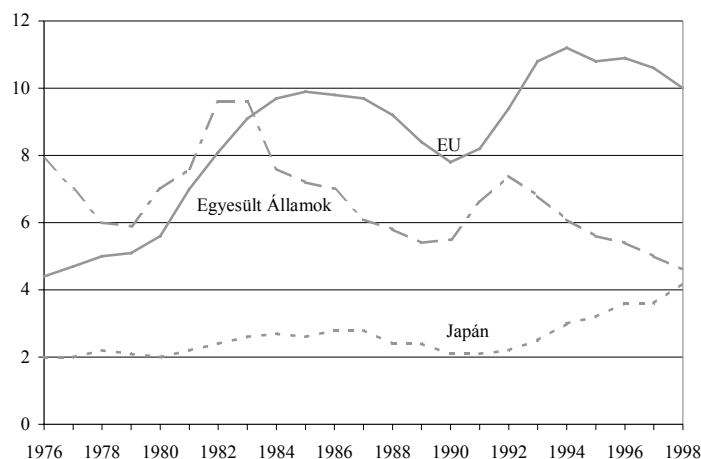
A munkanélküliség trendje is lényegesen különbözik a három gazdasági csoportosulásban. (Lásd a 3. ábrát.) Japánban⁷ az 1975-re jellemző 2 százalékról kezdett a ráta lassan emelkedni 1989-ig 2,9 százalékra. Ezt követően 1992-ig csökkent, majd 1992-től folyamatosan emelkedett az 1997. évi 3,4 százalékos szintig. A kedvezőtlen tendencia

⁶ Az 1998-as adatokat még nem publikálták.

⁷ Mindenki előtt ismertek a japán foglalkoztatási viszonyok sajátosságai, amelyek lényegesen különböznek a fejlett piacgazdaság más országainak foglalkoztatási jellemzőitől. Ez azonban nem akadályozta annak, hogy ezeket az Európai Unió viszonyítási alapként kezelje, mert a sajátos foglalkoztatási viszonyok Japán versenyelőnyének elemei.

folytatódott 1998-ban is, az emelkedés a korábbiaknál nagyobb mértéket öltött, a ráta 4,2 százalékra nőtt. A munkanélküliség emelkedése és a foglalkoztatottság 1998. évi csökkenése arra utal, hogy a japán foglalkoztatáspolitikája saját korlátaiba ütközik, úgy tűnik az alacsonyan tartott munkanélküliség tartalékai kimerültek. Az Egyesült Államokban a munkanélküliség alakulása nagy kilengéseket mutatott a vizsgált időszakban. 1975 és 1979 között csökkent a mutató (8,3 százalékról 5,9 százalékra). Ezt követően 1989-ig meredeken emelkedett (9,5%) és egyéves stagnálást követően folyamatosan esett az 1989-es mélypontig (5,5%). Az 1993-as újbóli csúcsot (7,3%) követően mérséklődött az 1997. évi szintre (4,9%). A kedvező tendencia folytatódott és 1998-ban 30 év óta nem tapasztalt alacsony szintre esett vissza a munkanélküliségi ráta (4,5%) (*European Communities*; 1999b. 10–11. old.).

3. ábra. A munkanélküliségi ráta alakulása az Európai Unióban, az Egyesült Államokban és Japánban 1976 és 1998 között (százalék)

Forrás: *European Communities*; 1999h. 5. old.

A fejlett piacgazdaság országcsoportjai között a legkedvezőtlenebbül az Európai Unióban alakult a munkanélküliség az elmúlt 15 évben. A kezdeti alacsony szintről folyamatos emelkedéssel érte el az 1986-os csúcspontját (10,0%). Ezt követően 1990-ig 8 százalék alá csökkent, majd az újabb 1994-es csúcs (11,2%) után esett az 1998. évi szintre (10,0%). Az 1998. évi csökkenés több mint egy millió munkanélküli felszívását jelentette. A tendencia 1999-ben is folytatódott, az első hónapokban a ráta 9,5 százalékra esett, amely 1993 óta a legalacsonyabb szint. A becslések szerint a kedvező tendencia folytatása várható.

A munkanélküliek kritikus rétegei a fiatalok és a tartósan kívül rekedtek. Kimagasló a 25 éven aluliak munkanélkülisége (19,9%), a ráta az idősebbekének (8,7%) több mint kétszerese volt 1998. júliusban (*European Communities*; 1999b. 12. old., 1999h. 5. old.). A fiatalok munkanélküliségi rátája az Egyesült Államokra jellemző érték duplája, a japán szint háromszorosa. A munkanélküliek korszerkezetében végbemenő változásokra jellemző, hogy a 25 év alatti munkanélküliek aránya az 1980-as évek közepén jellemző 45

százalékról 25 százalékra csökkent (lásd a 6. táblát), munkanélküliségi rátájuk 1994 óta 4 százalékponttal esett, a férfiaké (5 százalékponttal) a nőkénél jobban. A kedvező trendben a népesség korszerkezetének változása (a fiatalok népesség számának csökkenése) mellett az iskolázottság kiterjesztése és a fiatalok munkanélküliségét csökkentő intézkedések játszottak közre. 1998-ban is folytatódott a 25 éven aluliak munkanélküliségének mérséklődése: a korcsoportra jellemző ráta 2 százalékponttal csökkent, miközben a náluk idősebbeké csupán 0,5 százalékponttal.

6. tábla

A munkanélküliek számának megoszlása az Európai Unióban
(százalék)

Korcsoport (éves)	1986.	1997.
	évben	
20 és fiatalabb	23	7
20–24	22	18
25–49	45	60
50 és idősebb	10	15
<i>Összesen</i>	<i>100</i>	<i>100</i>

Forrás: European Communities; 1999b. 11. old.

A legjelentősebb változás a 20 év alatti munkanélküliek körében zajlott, főként az iskolázottság kiterjesztésének hatására arányuk lényegesen esett az elmúlt évtizedben. Míg 1986-ban 22 százalék felett volt a 20 év alatti munkanélküliek aránya, 1997-ben már csak 7 százalék. Alig csökkent a 20–24 éves korosztály aránya (22 százalékról 18 százalékra) és emelkedett a munkaképes kor gerincét képező és az 50 éven felüliek aránya a munkanélküliek táborában. (Lásd a 6. táblát.)

Napjainkban nagy a valószínűsége annak, ha valaki munkanélkülivé válik az Európai Unióban, akkor nem talál rövid idő alatt munkát, s így a tartós munkanélküliek számát szaporítja. A tartós munkanélküliségi ráta 1997-ben 5,2, 1998-ban 4,9 százalék volt (*European Communities; 1999b. 14. old., 1999h. 3. old.*), amely a versenytársak munkanélküliségi mutatójának a többszöröse, tizenháromszor magasabb, mint az Egyesült Államokban és hétszer nagyobb, mint Japánban. Minél hosszabb ideje munkanélküli valaki, annál kisebb a munkaerő-piaci reintegráció esélye. 1994 óta a foglalkoztatási növekmény 60 százaléka az új belépésekből, s nem a munkanélküliek felszívásából származik. 1998-ban a férfiak több mint kétharmada (69%), a nők háromnegyede (74%) 12 hónapon túl volt munka nélkül. A tartós munkanélküliek 62 százaléka – 5,2 millió fő – a két éven túli munkanélküliek csoportjába tartozik (*European Communities; 1999h. 3–4. old.*). A számadatok nagyságrendje arra mutat, hogy a munkanélküliség elleni küzdelem egyik sarkalatos pontja a tartós munkanélküliség állapotának mérséklése, és majdani megszüntetése lett a tartós munkanélkülivé válás megakadályozásával. Ennek legfőbb eszköze a piacképes képzettség megszerzése és az elhelyezkedést segítő információs és segítő hálózat megerősítése.

A munkanélküliség csökkentését célzó intézkedések középpontjában a képzés áll, amely átfogja a munkaerőpiacon megjelenő és mozgó munkaerő minden csoportját.

Az intézkedések különösen nagy hangsúlyt helyeznek:

- a fiatalok szakképzettségének javítására és adaptációs készségének fejlesztésére;
- a munkaerőpiacon tartózkodók képzettségének javítására, az életre szóló képzés általánossá tételére;
- a munkanélküliek, elsősorban a tartós munkanélküliek munkaerő-piaci reintegrációját elősegítő képzésre.

A kis- és középvállalkozások fejlesztésének követelménye

Az Európai Unió foglalkoztatási stratégiája döntő szerepet szán a kis- és középvállalkozásoknak, támogatásuk és fejlesztésük politikai prioritássá vált az elmúlt években. A megkülönböztetett támogatást az indokolja, hogy a kis- és középvállalkozások szerepe és súlya a gazdasági növekedésben, a korszerűsítésekben és a foglalkoztatásban igen jelentős. Az Európai Unióban az összforgalom 65 százalékát a kis- és középvállalkozások adják, az alkalmazottak kétharmadát ők foglalkoztatják. Az Unió sürgeti a kisvállalkozások fejlődését elősegítő társadalmi–gazdasági környezet kialakítását, és a globalizáció vérkeringésébe történő bekapcsolódásuk felgyorsítását.

A foglalkoztatáspolitikai prioritások között szerepel a vállalkozások működtetéséhez szükséges kedvező gazdasági–társadalmi feltételek megteremtése. A kis- és középvállalkozások fejlesztését segítő Harmadik többéves programban (1997–2000) elsőbbséget élvező célkitűzések:

- stratégiájuk Európa-konformmá tétele és tevékenységük nemzetközi kiterjesztésének segítése, ehhez kiterjedt információs szolgáltatás nyújtása;
- adminisztratív és jogszabályi környezetük egyszerűsítése és javítása, pénzügyi feltételeik kedvezőbbé tétele;
- versenyképességük növelése a technikai fejlesztés és a képzés igénybevételének segítségével;
- a vállalkozói szellem ösztönzése és célcsoportok (nők, etnikai csoportok) támogatása (*Európai Közösség Bizottsága*; 1998. 16. old.).

A versenyképesség és a munkahelyteremtés megőrzéséhez szükséges adaptációs készség, a gazdálkodási és a vezetői készségek fejlesztése sürgető feladat. Ezeket hangsúlyozták az OECD képviselői (*Papanek*; 1998), az Európai Bizottság és a Budapesten 1998-ban rendezett konferencia több résztvevője (*Európai Kisvállalati Társaság*; 1998. 6. old.). A Harmadik többéves program külön hangsúlyt ad a képzés ösztönzésének. A program támogatja a jövő követelményeit teljesítő, az innováció kibontakozását célzó képzési formákat. Kiemelt célcsoportként kezeli a fiatalokat, a nőket és a kisebbségi népcsoportokhoz tartozó vállalkozókat. Ezek a megkülönböztetett figyelmet igénylő csoportok társadalmilag hátrányos helyzetüknél fogva kiemelt támogatást igényelnek. Megoldást keresnek az induló fiatal szakemberek segítségére, valamint a nők és a kisebbségi csoportok vállalkozásalapításának ösztönzésére, kisvállalataik irányítása során felmerülő sajátos problémáik megoldására (*Európai Közösség Bizottsága*; 1998. 34. old.).

Az esélyegyenlőség követelményének gyakorlati megvalósítása

Az Unió esélyegyenlőség iránti elkötelezettségét, annak politikai rangját jelzi, hogy a főáram (mainstreaming) gondolatot az integrációs stratégia részévé emelte. A szándéknyilatkozatot 1996. februárban a tagállamok aláírták. Az 1997-ben megrendezett Amsz

terdami Csúcs napirendjén szerepelt az esélyegyenlőség kérdése és a nők emberi jogainak védelme bekerült a Hágai Nyilatkozatba.⁸

Az esélyegyenlőségre vonatkoztatott főáram-stratégia azt az igényt fogalmazza meg, hogy az esélyegyenlőséget – közöttük a nemek esélyegyenlőségét is – a politikai döntéshozatali szervek minden politikai döntésük, akciójuk szerves részévé tegyék. A stratégia olyan szemléleti alapállást tükröz, amelyben kifejezésre jut, hogy minden politikai döntésnek van nemekre vonatkozó (gender – társadalmi nem)⁹ vetülete, ezért egyetlen politikai döntés sem hozható anélkül, hogy annak hatását a nemek esélyegyenlőségére ne kellene vizsgálni. A Közösség országaiban a kormányok, a szociális partnerek, a nőszervezetek is elkötelezettek e stratégia gyakorlati megvalósítása mellett. Az uniós szinten megfogalmazott követelményeket a harmonizáció igénye váltja ki, mivel az esélyegyenlőségpolitika tartalma és intézményrendszere a Közösség országain belül is eltérő. A tagországok politikájának jövőbeni összehangolása és fejlesztése a jelenleginél nagyobb tudatosságot igényel. Ezt a tudatosságot jeleníti meg az uniós szinten megfogalmazott és elfogadott politikai irányvonal (stratégia), amely a nemek helyzetét érintő intézkedések alapjául szolgál.

A főáram-politika a társadalom jelenlegi szerkezetének, működési mechanizmusainak és normarendszerének az átalakítását szorgalmazza, mivel mindezek együttesen a források és a hatalom jelenlegi egyenlőtlen elosztásához, a nemek szegregációjához vezetnek. Az esélyegyenlőséget integráló stratégia olyan következetes és folyamatos tevékenység alapjait kívánja lerakni, amely elemzéssel, értékeléssel és ellenőrzéssel felszínre hozza a nemek közötti egyenlőtlenségeket és hatékony intézkedéseivel mozgásba lendíti az ellene ható erőket.

A főáram-politika gyakorlati megvalósításának számos társadalmi feltétele van. Megkülönböztetett szerephez jut a törvénykezési szint, amely részben a diszkrimináció tilalmával, részben a pozitív akciók megfogalmazásával segíti a jelenlegi gyakorlat megváltoztatását. A törvénykezés során megteremtett jogositványokat csak egy hatékonyan működő intézményrendszer (national machineries) képes átültetni a gyakorlatba, amely megfelelő hatalommal és hatáskörrel rendelkezik a döntéshozatali folyamatok színterén. A szakértők szükségesnek tartják azoknak a mérési, ellenőrzési módszereknek a kidolgozását, amelyek nyomon követik az esélyegyenlőség érdekében hozott intézkedéseket a gyakorlatban (*European Commission*; 1998. 36. old.). Egyre inkább hangsúlyozzák a naprakész statisztikai információs rendszer kiépítésének szükségességét, hiszen megfelelő statisztikai adatok hiányában megoldhatatlan a nemek eltérő társadalmi helyzetének mélyreható elemzése és a hátrányos helyzet okainak feltárása. Még a fejlett piacgazdaságokban is szűk körűek a nemek szerint bontott statisztikai adatok, például az EUROSTAT foglalkoztatási adatainak nagy része sincs meg nemek szerinti bontásban.¹⁰ Az országok közötti összehasonlíthatóság a statisztikai adatok eltérő tartalma miatt pedig újabb nehézséget jelent.

⁸ Ministerial conference under the presidency of the European Union. The Hague, 24–26 April, 1997. (In: *European Commission*; 1998. 31. old.)

⁹ A gender a hazai szakirodalomban is elterjedt kifejezés. A biológiai nemtől eltérően a társadalmi nemet jelöli, a nőket és a férfiakat a szocializáció során kialakult és rögzült szerepeivel jellemzi. Bővebben lásd (*Konecz*; 1996).

¹⁰ A statisztikai információs rendszer korszerűsítésében is vannak kedvező tapasztalatok a tagországokban. Izland széles körű statisztikai tájékoztatási rendszert tett közzé a nemek helyzetéről. Belgiumban értékelték a jelenlegi állapotot és felmérték, hogy milyen információgyűjtéssel egészítsék ki a tájékoztatási rendszert. Az Egyesült Királyságban az állampolgárok számára is érthető statisztikai kiadványt szerkesztettek (Separate Tables) a nők és férfiak iskolázottságáról, szakképzéséről és foglalkoztatásáról (*European Commission*; 1998. 36–38. old.).

A főáram-stratégia gyakorlati megvalósítása olyan kulturális környezetet igényel, amelyben a közvélemény elfogadja és támogatja az egyenlő esélyek igényét.¹¹ Az EU-országok esélyegyenlőségi törekvéseit a közvélemény támogatja. Egy 15 országra kiterjedő felmérés adatai szerint¹² a nemek esélyegyenlőségét a megkérdezettek többsége kedvezően ítéli meg. Több mint 40 százalékuk teljes mértékben, további 40 százalékuk egyetért azokkal az állításokkal, amelyek szerint a nemek közötti esélyegyenlőség erősíti a demokráciát, a személyes fejlődést, és javítja az emberi kapcsolatokat. A vélemények nemek szerinti különbözőségei nem túlzottan számottevők, de tetten érhetők: a nők nagyobb mértékben értettek egyet ezekkel a véleményekkel, mint a férfiak. Mindkét nem a családon belüli demokratikus munkamegosztás fejlesztését tekinti a nők hátrányos helyzetének mérséklését célzó legfontosabb feltételnek (*European Commission*; 1998. 39. old.).

A főáram-politika már kifejezésre jut a különböző egyezményekben és intézkedésekben, amelyekre a legjobb gyakorlati példát az Amszterdami Egyezmény és az Új Foglalkoztatási Stratégia kínálja. Az 1997-ben megfogalmazott és 1998-ban ratifikált Amszterdami Egyezmény leszögezi, hogy az esélyegyenlőséget az integrációs folyamat szerves részeként kell kezelni. A 13. cikkely megfogalmazza a mindenfajta diszkrimináció tilalmát, legyen annak alapja kor, nem, faji vagy etnikai hovatartozás, vallási vagy más meggyőződés, szexuális érdeklődés jellege. Az Egyezmény megkülönböztetett szerepet szán a munkaerő-piaci lehetőségek és a munka egyenlő elbírálásának. (137. cikkely), az egyenlő munkáért vagy egyenlő értékű munkáért fizetett azonos bérnek (141. cikkely), az alulreprezentált nem (legyen az nő vagy férfi) felzárkóztatását célzó szakképzésnek, az előmenetelt gátló korlátok lebontásának, diszkrimináció esetén a megfelelő kompenzációnak. Az Egyezmény a képzési politikát helyezi középpontba. A képzési politika feladata egyrészt, hogy beillessze a gender-szemléletet az oktatási rendszerbe és az intézmények tanterveibe, másrészt hogy létrehozza azt a nőszakértői szellemi bázist, amelynek segítségével a politika különböző területeinek gender szempontját folyamatosan számonkéri és értékeli mind a törvénykezés, mind a végrehajtás szintjén.

A nők foglalkoztatottsága az Európai Unióban

A nők gazdasági aktivitása az elmúlt évtizedben jelentősen emelkedett, a férfiakhoz viszonyított különbség csökkent. (Lásd a 7. táblát.) A foglalkoztatottak 42 százaléka volt nő 1998-ban. Az elmúlt két évtizedben a foglalkoztatási növekmény egésze, 1984 és 1998 között kétharmada a női foglalkoztatás bővítéséből származott (*European Communities*; 1998. 55. old., 1999h. 4. old.).

A lényeges előrelépés ellenére a női foglalkoztatási szint a versenytársak mutatói alatt marad: 1998-ban az uniós női foglalkoztatási ráta (51%) az Egyesült Államokénak (67,5%) csupán háromnegyede (*European Communities*; 1999h. 7. old.). Különösen nagyok a foglalkoztatási különbségek a munkaképes kor két szélső határán: a 25 éven aluli nők foglalkoztatottsága az Egyesült Államokénak kétharmada, az 59 év feletti nők esetében a fele. (Lásd a 4. táblát.)

¹¹ Többször idéztem már munkáimban, hogy Norvégiában az impozáns eredményeket a norvég társadalom „nőbarát” szemléletével (is) magyarázzák.

¹² Eurobaromètre 44.3, Européennes – Européens: À Chances Égales, Brussels, 1997. In: *European Commission*; 1998. 38. old.

A jelentős különbségek felszámolására az Európai Unió a női foglalkoztatás további emelkedésével, a nők és a férfiak foglalkoztatottsága közötti rés csökkenésével számol. Az előrejelzésekben a férfiak foglalkoztatottsága az 1975. évi 90 millió főről 1985-re 82 millió fős szintre esett, s ez a létszám a becslések szerint 2015-ig stagnálni fog. A nők foglalkoztatottsága 48 millió főről 2015-ig vélhetően 78 millió főre emelkedik. Ezzel a nők foglalkoztatottsága 54 százalékról a férfiakat közelítő 89 százalékra emelkedik (*ESF*; 1999c. 7. old.).

7. tábla

*A 15–64 éves nők és férfiak gazdasági aktivitási rátáinak alakulása
az Európai Unió átlagában**
(százalék)

Év	Nők	Férfiak
1991	55,8	79,8
1992	55,7	78,7
1993	55,9	78,1
1994	56,4	77,9
1995	56,7	77,4
1996	57,2	77,5

* A legfrissebb kiadványokban az 1997-re és az 1998-ra közzétett adatok nem hasonlíthatók össze az 1991–1996 közötti időszakokra számított adatokkal, ezért nem idézem azokat. Lásd például *European Communities*; 1999a. 17–18. old.
Forrás: European Communities; 1998. 108–110. old.

Az Európai Unióban a részmunkaidőben foglalkoztatott nők aránya az elmúlt évtizedekben folyamatosan emelkedett a jelenlegi közel egyharmados szintre. A részmunkaidős foglalkoztatás a munkaerő-piaci szegregáció legfontosabb vetületévé vált. 1995-ben a tagállamokban 24 millió ember dolgozott részmunkaidőben, ezek negyötöde nő volt.

8. tábla

*A részmunkaidőben dolgozó nők aránya
az Európai Unió átlagában**
(százalék)

Év	Az összes foglalkoztatott nő	A részmunkaidőben foglalkoztatott nők
	százalékában	
1991	27,7	82,7
1992	28,9	82,5
1993	29,6	82,3
1994	30,5	81,7
1995	31,2	80,9
1996	31,5	80,5

* A legfrissebb kiadványokban az 1997-re és az 1998-ra közzétett adatok nem hasonlíthatók össze az 1991–1996 közötti időszakokra számított adatokkal, ezért nem idézem azokat. Lásd például *European Communities*; 1999a. 17–18. old.
Forrás: European Communities; 1998. 120–121. old.

Az újonnan teremtett munkahelyek többsége az elmúlt években részmunkaidős munkakör volt: a nők 81 százaléka, a férfiak 71 százaléka részmunkaidős munkakört kapott. A férfiak számára teremtett részmunkaidős foglalkoztatási lehetőségek ellenére ez a foglalkoztatási forma továbbra is a nők privilégiuma maradt, a férfiak 5 százaléka dolgozott csupán részmunkaidőben 1996-ban (*European Commission*; 1998. 67. old.).

A női vállalkozók aránya az Európai Unióban nem éri el a nők foglalkoztatottak közötti arányát. A tagállamok 16 millió kis- és középvállalkozásai között a nők által működtetett vállalkozások aránya 20–30, a nők által létrehozott vállalkozások között 25–35 százalék. Ha figyelembe vesszük, hogy az újonnan teremtett munkahelyek 70 százalékát a kis- és középvállalkozások hozták létre az Unióban, akkor becslés szerint a nők a munkahelyek 21 százalékát teremtették meg (*European Communities*; 1998. 75. old.).

Az Európai Unióban a női munkanélküliség mutatói is kedvezőtlenebbek, mint a versenyársaké. Az Unió átlagában és a tagországok többségében a női munkanélküliség kiterjedtebb, mint a férfiaké. Kedvező fejlemény, hogy az évtized elejére jellemző emelkedő munkanélküliségi rátát az évtized közepére stagnálás váltotta fel (lásd a 9 táblát).

9. tábla

A nők és férfiak munkanélkülisége az Európai Unióban
(százalék)

Év	Nők	Férfiak
1991	10,3	7,0
1992	10,9	7,9
1993	12,0	9,6
1994	12,8	10,3
1995	12,5	9,6
1996	12,5	9,9
1997	12,0	8,7

Megjegyzés. 1999-ben a munkanélküliségi ráta 9,5 százalékra esett, a férfiak és a nők közötti különbség 3 százalékpont volt.

Forrás: *European Communities*; 1998. 108–110. old.; 1999h. 4. old.

Az Európai Unióra nemzetközi összehasonlításban jellemző kedvezőtlen munkaerőpiaci tendenciák a nőkre méginkább jellemzők, a foglalkoztatási stratégia célkitűzései a nőkre hangsúlyozottan érvényesek. A foglalkoztatás bővítésére, a munkanélküliség csökkentésére, a vállalkozások fejlesztésére, az esélyegyenlőség javítására irányuló döntéshozói szándék gyakorlati megvalósításának lehetőségei és korlátai határozzák meg a jövőben a nők várható esélyeit az Európai Unió munkaerő-piacán.

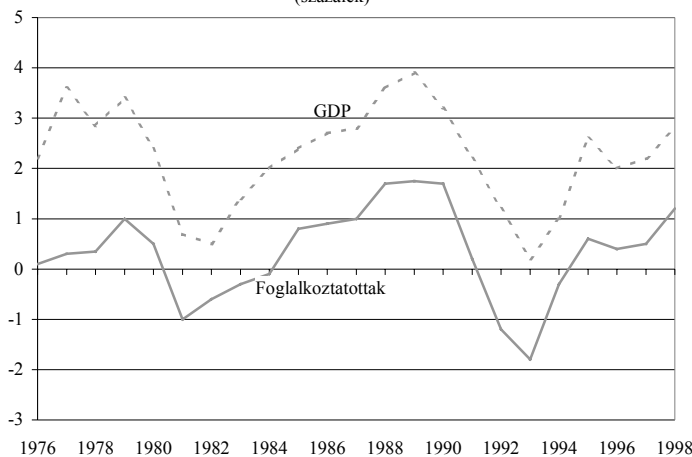
A foglalkoztatás bővítésének feltételrendszere

A kedvezőtlen foglalkoztatási tendenciák miatt a foglalkoztatás az uniós intézkedések kiemelten fontos adatai közé került. Az elmozdulás feltételeinek és lehetőségeinek megjelölésekor a munkaerő-kereslet és a munkaerő-kínálat felől ható folyamatokat egyaránt szükséges figyelembe venni. A kereslet oldaláról jelentős a gazdasági növekedés szerepe: uniós szinten 1975 és 1997 között mindvégig szoros együttmozgás jellemző a GDP és a

foglalkoztatás színvonala között. (Lásd a 4. ábrát.)¹³ Számítások szerint a GDP legalább évi 2 százalékos növekedése szükséges ahhoz, hogy a foglalkoztatás emelkedjék (*European Communities*; 1999c. 13. old.). A foglalkoztatás jövőbeni bővítéséhez tehát a gazdasági növekedés ütemének fenntartása és növelése indokolt. A gazdasági növekedés azonban szükséges, de nem elégséges feltétel a foglalkoztatás bővülésére, a termelékenység nagysága és növekedése üteme, valamint a foglalkoztatás szerkezete döntően befolyásolja a foglalkoztatás változását. Ez a magyarázata annak, hogy miközben az 1 főre jutó GDP alakulásában az elmúlt 15–20 évben jelentős közeledés következett be a tagországok között, a foglalkoztatásban lényeges a szóródás (*European Communities*; 1999h. 7. old.). 1998-ban az Európai Unióban a termelékenység növekedése (1,8%) meghaladta az Egyesült Államokra jellemző értékét (1%) (*European Communities*; 1999h. 6. old.), amely azonos növekedési feltételek mellett lassúbb foglalkoztatásemelkedést eredményez. Számolni kell azonban azzal, hogy a globalizáció körülményei közepette a nehezen előre látható világgazdasági folyamatok lényegesen befolyásolják, módosíthatják az elképzeléseket, mint ahogy arra az 1998. év jó példával szolgál.

4. ábra. A foglalkoztatottság és a GDP évi növekedése az Európai Unióban
(százalék)

Forrás: *European Communities*; 1999h. 6. old.

A szolgáltató szféra magas létszámigénye miatt jelentős munkaerő-felszívó kapacitással rendelkezik és elsősorban a nők foglalkoztatása iránt támaszt nagy keresletet. A Közösségben a foglalkoztatott nők közel négyötöde dolgozik a szolgáltató szektorban, erőteljesen elnőiesedett az oktatás (a foglalkoztatottak kétharmada nő), az egészségügy és a szociális munka (76%), valamint a személyi szolgáltatások szektora (90%) (*European Commission*; 1998. 9. old.). Az Európai Unió és az Egyesült Államok közötti foglalkoztatási szintkülönbség döntő része a szolgáltatások területén foglalkoztatottak arányának különbségeivel magyarázható (lásd a 10. táblát). A strukturális igazodás kritikájaként a szolgáltatások nem kielégítő fejlődése kapott hangot az Unióban. A szolgáltatások ará

¹³ A foglalkoztatás változása a GDP változását mintegy 6 hónapos késéssel követi (*European Communities*; 1999h. 6. old.).

nyában kifejeződő olló a Közösség és az Egyesült Államok között tovább nőtt: az elmúlt tíz évben a szolgáltató szférában foglalkoztatottak aránya közötti különbség 12,1 százalékponttól 15,0 százalékpontra emelkedett. A foglalkoztatás bővítésének fő eszköze a jövőben a szolgáltató szféra bővítése, a tercier szektorral szembeni minőségi elvárások ki-elégítése, amely lényeges létszámigényt támaszt.

10. tábla

A munkaképes korú* foglalkoztatottak megoszlása gazdasági szektorok szerint az Európai Unióban, az Egyesült Államokban és Japánban (százalék)

Szektorok	EU 15	Egyesült Államok	Japán
1986-ban			
Mezőgazdaság	5,0	2,1	6,2
Ipar	20,5	18,9	24,7
Szolgáltatások	34,3	46,4	39,6
<i>Együtt</i>	<i>59,8</i>	<i>67,4</i>	<i>70,5</i>
1997-ben			
Mezőgazdaság	3,1	2,0	4,1
Ipar	18,2	17,7	24,9
Szolgáltatások	39,2	54,2	45,4
<i>Együtt</i>	<i>60,5</i>	<i>73,9</i>	<i>74,4</i>

* 15–64 éves népesség.

Forrás: *European Communities*; 1999c. 15. old.

A munkaerő-kínálat oldaláról a foglalkoztatás iránti igény a javuló iskolázottsági szint miatt fokozódik. Az elemzések rámutatnak azonban arra, hogy a létszám-bővülés mértéke az alacsonyabb iskolázottsági szinteken az elmúlt évtizedben lényegesen alacsonyabb volt az Európai Unióban, mint az Egyesült Államokban, a foglalkoztatás növelésének tartalékai ezeken a szinteken jelentősek. Tágabb értelemben hat a foglalkoztatást elősegítő adózási és javadalmazási rendszer, a közkiadások alakulása, a munkaerő-piaci szabályzórendszer. A munkanélküliek reintegrációját az aktív és passzív munkaerő-piaci intézkedések segítik. A női foglalkoztatást főként a gyermekintézményi hálózat, a szolgáltatások fejlettsége és a foglalkoztatás rugalmassága befolyásolja. Az Európai Unió foglalkoztatási irányelvei mindezekkel a módszerekkel számolnak, hogy az Unió a célkitűzésekben megfogalmazott foglalkoztatásbővítést elérje.

IRODALOM

- BRINKMANN, M. – LUDWIG, C. (2000): *Shadow economy and trade unions*. DGB Bildungswerk e.V., Düsseldorf.
- ESF Info Review (1999a): *Newsletter of employment and the European Social Fund*. 7. sz.
- ESF Info Review (1999b): *Newsletter of employment and the European Social Fund*. 8. sz.
- ESF Info Review (1999c): *Newsletter of employment and the European Social Fund*. 9. sz.
- Employment 2002: The future for women*. A documentation of the EU-Conference September 3–4, 1998. Ars Electronica Center Linz.
- EURÓPAI KISVÁLLALATI TÁRSASÁG (1998): *Kis- és középvállalkozói fórum és konferencia: A KKV és a KKV politika a közép- és kelet-európai országokban*. Magyar Kisvállalati Társaság. Budapest. április 2–4.

- EURÓPAI KÖZÖSSÉG BIZOTTSÁGA (1995): *A kis- és középvállalkozások mint a foglalkoztatás, a növekedés és a versenyképesség dinamikus forrásainak szerepe az Európai Unióban.* (1995) Jelentés a Madridi Európai Tanácsnak, CSE (95) 2087.
- EURÓPAI KÖZÖSSÉG BIZOTTSÁGA (1998): *Az Európai Tanács határozati javaslata az Európai Unió kis- és középvállalkozások többéves, harmadik programjáról.*
- EUROPEAN COMMISSION (1998) *Equal Opportunities Magazine*, 6. sz. Employment and Social Affairs.
- EUROPEAN COMMUNITIES (1998): *Equal Opportunities for women and men in the European Union.* Annual Report 1998. Directorate-General for Employment, Industrial Relations and Social Affairs, Manuscript completed in March 1998. Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg.
- EUROPEAN COMMUNITIES (1999a): *Equal opportunities for women and men in the European Union.* Annual Report 1998. Directorate-General for Employment, Industrial Relations and Social Affairs, Manuscript completed in March 1999. Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg.
- EUROPEAN COMMUNITIES (1999b): *Employment in Europe 1998.* Jobs for people – people for jobs: turning policy guideline into action. Directorate-General for Employment, Industrial Relations and Social Affairs, Manuscript completed in 1998. Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg.
- EUROPEAN COMMUNITIES (1999c): *Employment performance in the Member States.* Employment rates report 1998. Directorate-General for Employment, Industrial Relations and Social Affairs, Manuscript completed in 1998. Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg.
- EUROPEAN COMMUNITIES (1999d): *The European employment strategy and the ESF in 1998.* Directorate-General for Employment, Industrial Relations and Social Affairs, Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg.
- EUROPEAN COMMUNITIES (1999e): *The European employment strategy.* Investing in people. Directorate-General for Employment, Industrial Relations and Social Affairs, Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg.
- EUROPEAN COMMUNITIES (1999f): *The future European labour supply.* Directorate-General for Employment, Industrial Relations and Social Affairs, Manuscript completed in 1998. Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg.
- EUROPEAN COMMUNITIES (1999g): *The 1999 employment guidelines.* Council resolution of 22 February 1999. Directorate-General for Employment, Industrial Relations and Social Affairs, Manuscript completed in February 1999. Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg.
- EUROPEAN COMMUNITIES (1999h): *Employment in Europe 1999.* Jobs in Europe: confidence amidst uncertainty. Directorate-General for Employment, Industrial Relations and Social Affairs, Manuscript completed in 1998. Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg.
- KONCZ K. (1996): Nőszemközt. Feminizmus magyar módra. *Társadalmi Szemle*, 51. évf. 8–9. sz. 128–132. old.
- KONCZ K. (1999): Esélyegyenlőség az Európai Unió prioritásai között. *Munkaügyi Szemle*, 48. évf. 5. sz. 24–29. old.
- PAPANEK G. (1998): *Gazdaságpolitika és a kis-középvállalatok támogatása Magyarországon.* Kis- és középvállalkozói fórum és konferencia.

SUMMARY

As a consequence of the depressed economic conditions took that place over the last three decades in the European Union the employment rates were below the level of the main trade competitors (US and Japan). Because of these non-desirable tendencies the European Union gives priority to increasing employment and reducing unemployment taking into consideration factors affecting employment rates both from the demand and supply sides. The „New Employment Strategy” (1997) and the employment guidelines reflect these requirements. The employment guidelines are based on four pillars which provide the framework for the necessary actions: improving employability, encouraging entrepreneurship, increasing adaptability and promoting equal opportunities for women and men.

In the last decades the employment has increased slowly in the European Union, the structure of labour market has changed, the employment security became worse. The number of part-time workers continued to rise, there was a decline in the number full-time of employed the net have also been predominantly temporary rather permanent ones. The disadvantageous labour market situation appears in the high and increasing number of reluctant part-timers. The most important potential employment reserves are women, young people and old people.

The high unemployment level is one of the most important social problems of the European Union. The gap in unemployment between the European Union and US as well as between Japan remained significant in the last 15 years. The critical elements of unemployment situation are the persistently high young unemployment rates and the high proportion of long-term unemployed. That is why the EU urges the reintegration of the unemployed and tries to prevent them becoming long-term unemployed by having access to the skills needed to get into, or back to the labour market, by development of services and information system.

SZEMLE

A KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL KÖZÉPTÁVÚ FEJLESZTÉSI STRATÉGIÁJA*

A Központi Statisztikai Hivatal (KSH) alkalmazkodóképességét története során ritkán tették annyira próbára a társadalmi, gazdasági, környezeti és nemzetközi körülmények változásai, mint a XX. és a XXI. század fordulójának éveiben. A kihívások sokasága és bonyolultsága miatt szükségessé vált a Hivatal középtávú fejlesztési stratégiájának kidolgozása és írásba foglalása. A stratégia öt-hat éves távlatban határozza meg a KSH és közvetve a magyar statisztikai szolgálat céljait és rögzíti a célokkal összefüggő legfontosabb teendőket. A Hivatal e stratégiára alapozva kívánja kidolgozni fejlesztési terveit, munkaprogramjait, éves munkaterveit, és ezzel elő kívánja segíteni, hogy a személyi állományának a napi munkában is meglegyen a középtávú előrelátása.

A KSH küldetése, általános céljai

A KSH feladata a megalapozott, hiteles, a differenciált felhasználói igényekkel és a nemzetközi követelményekkel összhangban álló statisztikai szolgáltatások nyújtása

- az államhatalom és a végrehajtó hatalom intézményeinek, a közigazgatás szerveinek;
- a társadalmi szervezeteknek;
- a tudományos intézményeknek, a kutatóknak és elemzőknek;
- a gazdasági alanyoknak, a vállalkozói szférának;
- a nyomtatott, a sugárzott és az elektronikus sajtó orgánáinak;
- a nemzetközi szervezeteknek, a külföldi adatfelhasználóknak;
- az állampolgároknak.

A KSH legáltalánosabb célja, hogy a felsoroltaknak nyújtott statisztikai információk hitelesek, szakszerűek és objektívek, tudományosan és módszertanilag megalapozottak legyenek, s tegyék

* A Vezetői Kollégium 2000. árpilis 11-i ülésén megvitattott munkaanyag véglegesített és 2000 júliusában a KSH elnöke által jóváhagyott változata alapján.

lehetővé az időbeli és térbeli összehasonlíthatóságot; nyújtsanak sokoldalú képet a társadalom, a gazdaság és a környezet állapotáról, a bekövetkezett változásokról, miközben a Hivatal szigorúan ragaszkodik a statisztikai jogszabályok betűihez és szelleméhez, a statisztikai etika normáihoz; szakszerűen koordinálja a hivatalos statisztikai szolgálat statisztikai tevékenységét; az adatszolgáltatók terheinek és a statisztika költségeinek a minimalizálására törekszik és megbecsüli elkötelezett munkatársait.

A KSH erősségei és gyenge pontjai

A KSH – és vele a teljes statisztikai szolgálat – az 1990-es években, egy átmeneti válságperiódus után, statisztikatörténeti jelentőségű átalakuláson ment keresztül. Az átalakulás kisebb-nagyobb mértékben kiterjedt a statisztika tartalmára, módszertanára, a statisztikai szabványokra, a statisztikai folyamatok szervezésére, az információ-technológiára, a statisztikai tevékenység jogi szabályozására. Ez idő alatt a személyi állományban is lezajlott egy generációváltás. Az átalakulás az évtized második felére alapjaiban lezárult és a KSH alkalmassá vált a hazai társadalmi-gazdasági és környezeti jelenségek statisztikai bemutatására. E folyamat során éppúgy kirajolódtak a Hivatal erősségei, mint a gyenge pontjai.

A KSH erősségeit a következőkben foglalhatjuk össze.

– Az 1993. évi statisztikai törvény megalkotásával és a közelmúltban történt módosulásával létrejött és stabilizálódott a statisztikai szolgálat működését korszerűen szabályzó jogi környezet.

– Kialakult a KSH-ban egy szűk létszámú, de széles látókörrel rendelkező, statisztikailag és informatikailag művelt és tapasztalt, nemzetközi porondon is tárgyalóképes, elkötelezett intellektuális mag, amely a Hivatal motorjának a szerepét tölti be.

– A KSH adatait széles körben használják, a sajtóban terjesztik, hivatkoznak rájuk, viszonyítási alapul

szolgálnak, vagyis adatainkat (időközönkénti kivételekkel) hitelesnek ítélik meg. A Hivatal területi igazgatóságain keresztül aktívan jelen van a társadalom helyi közösségeiben is. Ezt a társadalmi elfogadottságot természetesen újra és újra ki kell vívni.

– A Hivatal félévenként nyilvánosságra hozza tájékoztatási naptárát, amelyet – ritka kivételektől eltekintve – be is tart. Ez a szervezetségről tanúskodó körülmény is hozzájárul a Hivatal elfogadottságához.

– Kialakult és széles körben rutinszerűen működik az az adatkezelési technológia, amely szerint a Hivatal az adatokat fogadja, ellenőrzi, javítja, pótolja, teljeskörűsíti, aggregálja. Az illetékes szervezeti egységek, köztük a területi igazgatóságok kitartó aktivitása nyomán az adatszolgáltatók együttműködési készsége sokat javult.

– Stabilizálódott és szerkezetileg, formailag, nyelviileg összehangoltá vált a Hivatal adatközlési rendszere.

– A KSH beágyazódott a statisztikai hivatalok széles körű nemzetközi együttműködésébe.

– A Hivatalnak folyamatosan fejlődő, nemzetközi összehasonlításban is korszerűnek minősülő, felhasználóbarát informatikai rendszere van.

– A Hivatal mint szervezet – 130 éves hagyományaira építve – a közigazgatásnak a kilencvenes években lezajlott átalakítási hullámai közepette megtartotta integritását, szakmai önállóságát, reagálóképességét, szervezeti fegyelmét.

– A KSH szellemi bázisát kiegészíti egy országos gyűjtőkörű és hírvé, nagyrészt könyvtár, statisztikai levéltár, valamint két önállóan működő kutatóintézet is (a Népeségtudományi Kutató Intézet és a Gazdaságelemző és Informatikai Intézet ECOSTAT).

A KSH feltárt gyengeségei közül a következők említhetők meg.

– A Hivatal szellemi potenciálja nagyságában és teljesítőképességében elmarad a követelményektől. Nem kielégítő az utánpótlás, az erősségként leírt intellektuális mag túlterhelt és erodálódik. Hiányoznak (nyugállományba vonultak, elhaláloztak) a nemzetközi hírnevű „tudós statisztikusok”. Gyakran nincs elegendő szellemi erőforrás fontos fejlesztésekre, nem mindig tudunk lépést tartani a felhasználói igényekkel sem.

– A KSH költségvetési erőforrásai egészükben ugyan fedezetet nyújtanak az aktuális fejlesztésekhez és a folyamatos működéshez, de nem kielégítő az erőforrások megosztása a szervezeti egységek, az egyes szakstatisztikák között. Ezért gyakoriak a feszültségek, nem ritka a kapkodás, nincs idő (erőforrás) az aktuális fejlesztések alapos végiggondolására, szakmai megalapozására, s emiatt gyakran kell újra napirendre tűzni már eldöntöttnek vélt kérdése-

ket. Egyes szakterületeken állandó a túlterheltség. A munkatorlódások egy része gyakran az igazgatóságokon csapódik le.

– A pontosság, a gyorsaság és a költségek hármas összefüggésében a feszültségek esetenként a pontosság rovására „oldódnak meg”. A problémák megoldásához olykor csak akkor kezdünk hozzá, amikor az adatfelhasználók felhívják a figyelmünket (esetenként akkor sem).

– Nem ismerjük pontosan a munkák költségeit (kivéve az olyan terjedelmes programokat, mint a népszámlálás, a mezőgazdasági összeírás stb.). Nincsenek olyan nyilvántartások, amelyekből kalkulálni lehetne az egyes szakstatisztikák vagy akár adatgyűjtések költségeit.

– A munkatervezésben hiányzik a középtávú előrelátás, nem rendszeres a szükségletek (követelmények) és a kapacitások összevetése.

– A munkakultúra színvonala elmarad a kívánatostól. A szervezeti egységek közötti együttműködés esetenként akadozik, időnként vitatottak a koordináció céljai, szintjei és eszközei.

– Nem kellően kiérlelték a döntéshozatali módjai és eszközei. Gyakran kisebb jelentőségű döntések is magas szintre tolnak.

– A hivatalos statisztikai szolgálat kötelékébe tartozó több minisztériumnál nincs, vagy csak nyomokban van szervezett statisztikai tevékenység, egyre kevesebb a statisztikus szakember, hiányzik a statisztikai kultúra. A minisztériumok által gyűjtött adatok gyakran hiányosak és megbízhatóságukhoz is kétség fér. A KSH-koordináció is hiányos, nem eléggé szervezett. Az együttműködést a munkamegosztásról szóló terméketlen viták is zavarják (például külkereskedelmi statisztika).

A jövőkép

Az elképzelések szerint az évtized közepére, 2005–2006-ban a KSH-ban a következő állapot elérésére, illetve stabilizálására törekszünk.

A KSH – a statisztikai jogszabályok keretei között – mindennemű politikai befolyástól mentesen működik. A Hivaltat mint nemzeti intézményt közbizalom övezi.

Képesek vagyunk a társadalmi–gazdasági és környezeti változások minden lényeges mozzanatát megragadni és azokról lényegi képet alkotni. Adataink fontosságuk, megbízhatóságuk és időszersőségük miatt igényelt és megbecsült eszközei a kormányzati, az önkormányzati és a parlamenti munkának, a tudományos elemzéseknek.

Módszereink és adataink EU-konformak. Az EU-együttműködésben korrekt partneri szerepet

töltünk be. A kevésbé fejlett EU-n kívüli országokban donor szerepet töltünk be.

A KSH által kibocsátott statisztikai információk megfelelnek a statisztikai pontosság és megbízhatóság követelményeinek. Rendszeressé, folyamatossá válik az adatok minőségének belső kontrollja.

Adatgyűjtéseinket – ahol lehet – adatszolgáltató-barát, integrált megszemélyesített kérdőívekkel bonyolítjuk le. A kérdezési programok viszonylag egyszerűek, a vállalkozások nyilvántartásaira épülnek és széles körben lehetőséget nyújtunk az elektronikus adatszolgáltatásra, elsősorban a gazdaságstatisztikában.

A rutinszerű munkafolyamatok magas fokon fejlesztettek. Az adatfeldolgozás és a kiadványkészítés zárt technológiai rendszert alkot, az algoritmizált folyamatokat kézi beavatkozás nem szakítja meg.

Az adatfelhasználók igényeinek kielégítését korszerű, felhasználó-barát adatbázis-rendszer támogatja.

Szakmai felkészültsége, korszerű technikai háttere és adatvagyonra alapján a KSH jelentős befolyást gyakorol a statisztikai szolgálat többi intézményére, és törvényes felhatalmazása alapján következetesen betölti koordinációs szerepkörét.

Kiforrott belső képzési és továbbképzési rendszerünk van, magas színvonalú oktatói gárdával és technikai háttérrel. Az igazgatósági munkatársak képzését helyi szinten is támogatjuk.

A KSH érdemi munkakörei magas presztízstűnek, a pályakezdekők számára vonzóak. Szélesedik a folyamatos megújulásra képes, elkötelezett, saját nevelésű szakemberek köre.

A több területet érintő, bonyolult, új feladatokat projekt-szervezésben valósítjuk meg. A szervezeti egységek közötti együttműködést, a munkatársak tájékozottságát korszerű belső informatikai hálózat segíti.

Számítani kell arra is, hogy bizonyos nehézségekkel, problémákkal tartósan együtt kell élnünk. Ilyenek: a szellemi erőforrásaink mennyiségének bővülésében és minőségi fejlődésében a hivatali stratégia távlatában nem számíthatunk döntő fordulatra; szisztematikus erőfeszítéseink hatására folyamatos, de csak fokozatos javulásra rendezkedhetünk be. Az erőforrások jelentős részét – főként a gazdaságstatisztikában – továbbra is az EUROSTAT bővülő igényeivel való lépéstartás fogja lekötni, nem számíthatunk „lélegzetvételnymi” szünetekre. Az adatszolgáltatók magatartásában, együttműködési készségében javulásra igen, de áttörésszerű változásra nem számíthatunk.

A KSH stratégiai céljai

A KSH középtávú stratégiája ebben a fejezetben a középtávú célokat, a következő fejezetben a célok

elérésére alkalmas eszközöket vázolja fel. A célok hierarchikus rendjéből következően nézőpont kérdése, hogy ugyanaz a dolog cél-e vagy eszköz. A Hivatal legáltalánosabb céljai szempontjából például a módszertan fejlesztése eszköz, más szempontból viszont a legfontosabb célok közé tartozik. Az emberi erőforrások bővítése a módszertan fejlesztése szempontjából eszköz, de más nézőpontból fontos cél. A célok és eszközök között a stratégia úgy tesz különbséget, hogy a végső soron külső eredetű, a statisztika tágabb környezetéből származó követelményeket célként kezeli és ehhez képest különbözőteti meg az eszközöket.

Átfogó stratégiai célok. A stratégia időhorizontjában a KSH-ban a fejlesztések és törekvések főirányai a következők.

Belépés az Európai Unióba, s ezzel csatlakozásunk, szoros igazodásunk az EUROSTAT rendszeréhez. EU-tagként a statisztikai együttműködésben korrekt partneri szerepre törekszünk, a módszertani munkában, illetve adatszolgáltatóként a jó közepes színvonal elérése a reális cél.

A hazai (kormányzati, társadalmi, vállalati, tudományos stb.) felhasználói igények alaposabb megismerése, a kormányzati programok statisztikai megalapozása, a társadalmi, gazdasági és környezeti problémák feltárása, statisztikai információkkal történő ábrázolása.

Az információs társadalom, a globalizálódás kihívásaira adott válasz. Egyik válaszuk az információs társadalom hazai kialakulásának statisztikai bemutatása (információstatisztika). A globalizáción jelen stratégia elsősorban a statisztika nemzetközi harmonizációját érti, mely folyamathoz való kapcsolódásunkat az EU-csatlakozás fémjelzi (bekerülünk a statisztika nemzetközi fejlődésének fő sodrásába). Ami a statisztika tartalmát illeti, fontos cél a tulajdonosi struktúrák feltárása, a nemzetközi tőkeáramlások nyomon követése és a nemzetközi vándorlás statisztikai rendszerének a kidolgozása. Emellett, a különböző nemzetközi statisztikai programokhoz való csatlakozásunkkal lehetővé válik az ország helyzetének megítélése a világban. Ezért a jelentősebb statisztikai programjainkat (cenzusok, összeírások, lakossági felvételek stb.) lehetőleg összehasonlíthatóságot biztosító nemzetközi együttműködések keretei között kell végrehajtani.

Szellemi felkészülés az előttünk álló évtizedre, amely a folyamatos megújulás képességének a követelményét támasztja a KSH-val és munkatársai-val szemben. Ez egyebek között a módszertanoknak a változó körülményekben való folyamatos hozzáigazítását, a pontosság és a megbízhatóság követelményeivel történő állandó szembenézését, a statisztiz

tikai integráció és az azt szolgáló koordináció, a szervezethez folyamatos fejlesztését jelenti.

A fő célok és törekvések egymással egyenrangúak, nincs közöttük fontossági sorrend. Az EU-csatlakozás, bár mozgásterünket szűkíti, nem jelenti azt, hogy a hazai igények háttérbe szorulhatnak, s a magyar statisztika XIX. századba visszanyúló nemzeti tradícióit feladnánk.

Csatlakozás az Európai Unióhoz. A csatlakozás a KSH számára azt jelenti, hogy kivételek, átmeneti könnyítések nélkül beilleszkedünk az Unió statisztikai rendszerébe, vagyis a csatlakozásig – a kormányzati programok szerint 2002-re – átvesszük, alkalmazzuk, bevezetjük az EU teljes statisztikai joganyagát, kivéve természetesen azokat, amelyek bevezetését az Unió is későbbre tervezi. E feladat elvégzését bizonyos mértékig megkönnyíti, hogy már korábban átvettük és alkalmazzuk az EUROSTAT nagy osztályozási rendszereit (ágazati osztályozás, termékosztályozások stb.) s egyes fontos módszertani fejlesztéseken már túl vagyunk, és az EUROSTAT keretében részt veszünk a napirenden levő fejlesztések előkészítésében, s bár a döntéseket érdemben befolyásolni nem tudjuk, informáltságunk jobb, mint korábban. Az elvégzendő munkát nehezíti a statisztikai joganyag állandó bővülése, módosulása; láthatólag az EUROSTAT is a dinamikus változás (bővülés) időszakát éli; valamint az, hogy a 2000. és a 2002. évek között a munkák fölterelődnak, ezért az érdekelt szervezeti egységeknél a nagy terhelés és a feladatokhoz képest elégtelen erőforrások miatt nagy erőfeszítésekre van szükség.

A beilleszkedés főként módszertani és adatgyűjtési feladatokat jelent. Bár a belépésig valamennyi feladatot el kell végezni, jelentősége, munkaigényessége, a feladat nagysága és sürgőssége miatt ki kell emelni

- a nemzeti számlák rendszerének fejlesztését,
- a külkereskedelmi statisztikában az INTRASTAT kidolgozását és bevezetését,
- a mezőgazdasági statisztika átalakítását,
- a nemzetközi vándorlás statisztikai rendszerének kidolgozását.

A fejlesztések megvalósítása során lehetőleg meg kell őrizni értékes idősoraink folyamatosságát, összehasonlíthatóságát.

A statisztikával szembeni hazai igények. A KSH adatállományai, adatközlései, tájékoztatási műveletei teljes egészükben a hazai tájékoztatást szolgálják, függetlenül attól, hogy egy-egy időszakban mely témáknak van aktualitásuk. A hivatali stratégia időtávlátában prioritást a következő témák élveznek:

- népesedési folyamatok, egészségi állapot, a társadalom polarizálódása. (Módszertan, lakossági felvételek sorozata, adatközlés, komplex elemzések.)

- konjunktúra, gazdasági növekedés, gazdasági egyensúly. (Módszertan, adatközlés, elemzés.)

- regionalizálás, kistérségek, települések. (Célzott adatgyűjtések, speciális minták, adatok csoportosítása, adatközlés, elemzés.)

- információs társadalom. (Információ-statisztika kidolgozása, fejlesztése.)

- a társadalmi, gazdasági, környezeti folyamatok komplexitására törekvő elemzése. (Módszertan, elemzés.)

A módszertan fejlesztése. A módszertan fejlesztésének a fő célja – az EU-csatlakozás mellett – a magyar statisztika minél teljesebb belső integrálódása. Ez egyrészt azt a követelményt támasztja, hogy a statisztika három nagy ágán (gazdasági-, társadalom- és környezeti statisztika) belül erősödjön az integráció, másrészt meg kell teremteni a statisztikai alapokat a gazdasági-társadalmi, a környezeti és a területi jelenségek közötti összefüggések ábrázolásához.

A *gazdaságstatisztikában* a nemzeti számlák integráló-koordináló szerepének növelése érdekében folytatni és fejleszteni kell a termékáramlási rendszer beépítését a GDP- és ÁKM-számításokba; a szükséges erőforrások megerősítésével egyidejűleg pedig meg kell kezdeni a szatellit-számlák folyamatos, fokozatos kidolgozását. Meg kell kezdeni és végig kell vinni a pénzügystatisztika rendszerének modernizálását.

A *társadalomstatisztikában* meg kell alkotni az integrált társadalomstatisztikai rendszert abból a célból, hogy a társadalom szerkezetéről, működéséről, a társadalmi jelenségek közötti kapcsolatokról, valamint a társadalmi és gazdasági folyamatok közötti összefüggésekből konzisztens képet alakíthassunk ki.

A *környezeti statisztika* fejlesztésének főiránya a társadalmi-gazdasági, valamint a környezeti jelenségek és folyamatok közötti összefüggések feltárása és ábrázolása, környezeti szatellit-számlák kidolgozása.

A *területi statisztika* fejlesztése keretében a Gazdasági Szervezetek Regiszterében létre kell hozni a települési szintet, annak elősegítése érdekében, hogy a területi megfigyelések kiterjesztése révén a nemzetközi és hazai követelményeknek megfelelő regionális, megyei és települési adatállományokkal rendelkezünk.

A módszertanban a folyamatosság, illetve a fejlesztés egyik nélkülözhetetlen alapja a módszertanok dokumentálása és rendszeres aktualizálása. Szükség van az e fajta munkának a meg-(újra)indítására.

Adattárház felépítése és működtetése. A KSH adatvagyonát a belső felhasználók számára metaadatokkal dokumentált, konzisztens adatkörökkel tartalmazó adattárházban kell tárolni. Létre kell hozni egy hivatali szintű szerkesztőséget az adattárház építése során adódó tartalmi és módszertani kérdések eldöntése céljából.

A tájékoztatási rendszer fejlesztése. Időszerűvé vált egy új tájékoztatási koncepció kidolgozása és elfogadása. Ebben – egyebek között – elő kell irányozni: a felhasználói igények szisztematikus nyomon követését; a statikus STADAT-rendszer mellett az adatok dinamikus lekérdezhetőségét biztosító tájékoztatási adatbázis létrehozását; a KSH statisztikai elemző munkájának bővítését és fejlesztését előre meghatározott témakörökben és rendszerességben, prioritást adva a hazai igényeknek; a nemzetközi összehasonlítások rendszeresebbé tételét, főleg ott, ahol az alapfelvételek eleve nemzetközi együttműködésben készülnek; a tájékoztatási adatbázisban nemzetközi blokk megtervezését; az adatok elektronikus úton és eszközökkel történő terjesztésének bővítését.

Pontosság, megbízhatóság, minőség. Egy statisztikai program – a cél meghatározásától a végtermék kibocsátásáig – számos ellenőrzési fázist tartalmaz. Az ellenőrzések célja az adatok pontosságának biztosítása. A megbízhatóság mindemellett elsősorban azon múlik, hogy az egymással tartalmilag–logikailag összefüggő mutatószámok mennyiben feltételezik, igazolják vagy nem igazolják egymást. Ilyen felfogásban egyes mutatószámainkat esetenként a KSH-n kívül és belül egyaránt bírálják.

A legfontosabb, hogy a KSH tisztában legyen a helyzettel és a bírálatokat megelőzve, maga tárja fel ilyen természetű gyengeségeit. Erre irányuló vizsgálatokat évenként kell végezni.

Az egyes szakstatisztikák keretében kidolgozott és alkalmazott adatellenőrzési és -javítási folyamatok önmagukban rendszerint megfelelnek a céloknak, de nem alkotnak hivatali rendszert. A KSH-nak jelenleg nincs egységes adatminőség-biztosítási koncepciója, adatrevíziós politikája. A hivatali minőségbiztosítás rendszerének kialakítását a statisztikai pontosság definiálását is tartalmazó minőségügyi szemlélet, és az erre alapozott megvalósíthatósági tanulmány kidolgozásával kell kezdeni.

A regiszterkérdés megoldása. A Gazdasági Szervezetek Regiszterének (GSZR) pontossága a folyamatos statisztikai munka egyik alapfeltétele. Fejlesztésének főirányai a következők.

EU-követelmény alapján a telepí szint megteremtése (a telep fogalmának EU-konform meghatározása, a telepek azonosítása, adattartalom, adatforrás, aktualizálás stb.). Ugyancsak EU-igény az ún. jogi (tulajdonosi) egységek, és az ún. gazdasági (a tulajdon tárgyat képező) egységek különválasztása a Regiszterben. Ez utóbbi követelmény megvalósítása esetén lehetővé válik a tulajdonosi struktúrák, láncok, kereszttulajdonlások stb. feltérképezése.

A GSZR egyre kevésbé tud megfelelni a különböző közigazgatási funkcióknak (például a gazdasági

szervezet főtevékenységének „hivatalos” igazolása). A Regiszter fejlesztésének főiránya ezért a statisztikai funkciók erősítése a közigazgatási funkciók rovására, elsősorban a főtevékenység szerinti besorolás egyértelmű alárendelésével a statisztikai szempontoknak és lehetőségeknek. A GSZR-rel kapcsolatos KSH-szemlélet módosulásával összefüggésben változnia kell a napi gyakorlatnak is; a változás időzítését a partner szervezetekkel egyeztetni kell.

A hivatalos statisztikai szolgálat KSH-n kívüli szervezeteinek statisztikája. Az itt érdekelt minisztériumoknál – elsősorban azoknál, ahol a fő adatgyűjtő a minisztérium, és a KSH ez utóbbi adatgyűjtéseire támaszkodik – a statisztikai tevékenység színvonala az elmúlt években visszaesett és a KSH koordináló szerepe sem elég erős. E téren szükséges, hogy a KSH – az érintett minisztériumokkal együttműködve – tárja fel a minisztériumi statisztika helyzetét, fogalmazza meg a követelményeit, egyben ellenőrizze, hogy a statisztikai tevékenység a statisztikai jogszabályok előírásai szerint folyik-e; következtetéseit, követelményeit a Hivatal írásban rögzítse.

Szó lehet egyes minisztériumi statisztikák átvételéről. Ezt azonban – a külkereskedelmi statisztika napirenden levő átvételén túl – a Hivatal csak kivételesen tegye, akkor, ha az átvétel érezhetően nem terheli a KSH költségeit és szellemi erőforrásait.

Ha szükséges, nyújtson a KSH az érintett tárcaknak módszertani támogatást és gyakoroljon ilyen irányú felügyeletet.

A nemzetközi statisztikai kapcsolatok fejlesztése. A KSH nemzetközi kapcsolatainak intenzitása a kilencvenes években azelőtt soha nem tapasztalt mértékűvé vált. Mindez érezhetően hozzájárult a magyar statisztika elmúlt évtizedbeli fejlődéséhez, de mivel nem mindig volt befolyásunk a kapcsolatok tartalmára, formáira és időzítésére, a nemzetközi együttműködésben a ráfordítások és az eredmények nem mindig voltak egymással arányban. A kapcsolatokat a jövőben következetesebben kell alárendelni a KSH céljainak és érdekeinek.

A nemzetközi statisztikai szervezetek közül fő partnerünk továbbra is az EUROSTAT marad. Emellett időszerű a Hivatal aktivizálódása az ENSZ Statisztikai Bizottságában és szükséges a nagyobb szerepvállalásunk az ENSZ EGB Európai Statisztikusok Értekezlete fórumán is.

A kétoldalú kapcsolatokban a fejlett statisztikájú országokkal (például Kanadával) folytatott intenzív együttműködést ki kell terjeszteni a velünk körülbelül azonos szinten álló országok (például Spanyolország) statisztikai hivatalaira is. Középes intenzitású kapcsolatok ápolása szükséges egyebek között a Közép-Európai Statisztikai Együttműködés

(CESTAT) statisztikai hivatalaival. Indokolt a kétoldalú együttműködések módszereinek a kiszélesítése is (közös projektek, kétoldalú összehasonlítások, szakstatistikusok kölcsönös fogadása stb).

Az EUROSTAT koordinálása mellett érdeklünkben áll donor szerep vállalása egyes kevésbé fejlett átalakuló országokban.

Folytatni és fejleszteni kell a szomszédos országokkal az EU-régiós együttműködést, a regionális statisztikai kapcsolatok ápolását.

A stratégiai célok elérésének módjai és eszközei

A stratégiai célok elérésének legfontosabb feltétele a KSH szellemi potenciáljának bővítése és fejlesztése, a kulturált munkavégzés feltételeinek a javítása, vezetés- és szervezéstudományi módszerek meghonosítása, a statisztikai infrastruktúra, valamint az eszközökkel való gazdálkodás folyamatos fejlesztése, a statisztikai kultúra elmélyítése.

A szellemi erőforrások fejlesztése. A KSH szellemi potenciálja összességében elmarad a követelményektől, vonzereje – közigazgatási státusából következően – nem éri el a banki és a vállalkezési szféráét. A legjobb erők elkerülnek, illetve nem ritkán elhagyják a KSH-t. Ezért: el kell érni a személyi állomány, különösen a legjobb teljesítményt nyújtó munkatársak jelenleginél jobb, differenciáltabb anyagi és erkölcsi elismerését.

A jövőben a pályakezdekők számára vonzó karrierprogramokat kell kidolgozni, a munkába állókat meg kell ismertetni a Hivatal által nyújtott életpályát, a széles spektrumban végezhető értelmes munka lehetőségeivel. A pályakezdekőknek – önkéntes alapon – lehetővé kell tenni a főosztályok közötti rotációt.

A Hivatal munkatársai számára új, karrierépítésre orientált oktatási és továbbképzési programokat kell kidolgozni és bevezetni. Ebbe kell illeszkednie egy olyan informatikai továbbképzési rendszernek is, amely folyamatosan biztosítja a belső felhasználók számára a szükséges és megfelelő tudást a számítógépes rendszerek használatához.

A statisztikusi pályát a közgazdászok, szociológusok és demográfusok mellett célszerű mértékben meg kell nyitni a jogászok, a műszaki és agrárértelmiség, valamint a megfelelő alapképzettségű pedagógusok számára is.

A köztisztviselői státus esetleges módosítása kapcsán törekedni kell a KSH-nak magas szintű köztisztviselői szakszolgálatként való elismertetésére.

Az erőforrások arányosabb elosztása. A KSH költségvetési támogatásának a mértéke, az ezzel kapcsolatos mechanizmusok működése elegendő forrást biztosít a stratégiai célok eléréséhez. Arány-

talanságok mutatkoznak azonban az erőforrások elosztásában a Hivatal szervezeti egységei között. Ezért elengedhetetlen néhány szervezeti egység – az erőforrások és feladatok harmonizációján alapuló – jól érzékelhető megerősítése. Enélkül a fontos célok elérése lehetetlenné válik.

A Hivatal működésének fejlesztése. Fontos, hogy a Hivatal mint szervezet olajozottan, összehangoltan, középtávú előrelátással működjék, a szervezeti egységek a hivatali célok elérése és az aktuális munkaterv végrehajtása érdekében szervezeten együttműködjenek. Ezért a folyó adatgyűjtéseken kívüli statisztikai felvételekről (cenzusok, összeírások, többéves periódusú felvételek stb.) készüljenek két ötéves periódusra osztott tízéves programok. Az éves munkaterv kidolgozását előzze meg a prioritások egyértelmű meghatározása.

A feladatok egyre bővülő körét projektmenedzseléssel és -finanszírozással kell megoldani, a fokozatosság elvének betartásával.

Készüljön egy feltáró–elemző írásmű a KSH-n belüli koordináció céljairól, szintjeiről, eszközeiről és tapasztalatairól.

A rendszeresen ismétlődő, rutinszerűen végzendő műveletsorok végrehajtását hivatali szabályzatok szerint kell végezni. Ahol ilyen szabályzatok nincsenek, ott azokat ki kell dolgozni. A szabályzatok betartását rendszeresen ellenőrizni kell.

A Hivatal belső, Intranet hálózati szolgáltató rendszerét (KSHáló) a mindennapi hivatali munka részévé kell tenni a papírmunka csökkentése, a jobb tájékoztatás és a hatékonyabb koordináció érdekében.

Az erőforrások kihasználása, a velük való eredményes gazdálkodás érdekében meg kell akadályozni az erőforrások pazarlását. Ezért csak olyan adatgyűjtést szabad fenntartani és indítani, amely reális társadalmi (felhasználói) igényt elégít ki. Amennyiben ez a várakozás nem igazolható, az adatgyűjtést a következő tervezési ciklusban meg kell szüntetni. A követelmények módosulását követve, ahol lehet, mérsékelni kell az adatgyűjtések gyakoriságát (periodicitását). Nem szabad tervezni és bevezetni olyan adatgyűjtést, amelynek a feldolgozása – reális időn belül – nincs biztosítva.

Az informatikai rendszer fejlesztése. A számítástechnika jelenlegi rohamos fejlődése mellett középtávon arra kell berendezkedni, hogy anyagi erőforrásaink bizonyos hányadát folyamatosan a hardver- és szoftver eszközök beszerzésére, fejlesztésére kell fordítanunk. Emellett feltételezzük, hogy informatikai rendszerünk filozófiája, struktúrája öt-hat éves távlatban nem fog változni. Külön fontossága van a következőknek.

Meg kell erősíteni a Hivatal adatvagyonának centrális kezelését és védelmét. A KSH minden adatát és információállományát a központi védett számítástechnikai eszközökön kell tárolni. A tájékoztatásra szánt adatokat a belső védett hálózattól elkülönített számítástechnikai eszközökön kell tárolni és hozzáférhetővé tenni.

Az adatkezelési és feldolgozási munkák során a hálózati szolgáltatásokat kell előnyben részesíteni a lokális megoldásokkal szemben.

A technológiai alapú fejlesztéseket és a műszaki rendszerek üzemeltetését centrálisan kell elvégezni. Növelni kell a decentralizáltan (a szakfőosztályokon) végrehajtható alkalmazásfejlesztések és üzemeltetési alkalmazások arányát.

A tárgyidőszak végére el kell érni, hogy többségbe kerüljenek azok a felvételek, ahol a centralizált OCR-, illetve az elektronikus adatgyűjtési eljárások működnek.

A KSH gazdálkodása. Ezen a területen két cél kitűzése indokolt. Először is olyan korszerű nyilvántartási és kalkulációs rendszer kidolgozása és bevezetése, mely alkalmas arra, hogy meg tudjuk ítélni legalább a szakstatisztikák szintjén, mi mennyibe kerül és a ráfordítások időben miként változnak.

Másodsor a bevételsterzés fokozása az ún. „aktív marketing” révén. (Ne csak azt „adjuk el,” amink van, hanem szerezzük meg azokat az információkat is, amelyekre fizetőképes kereslet mutatkozik.) A regiszter-információk értékesítésében indokolt néhány kötöttség megszüntetése.

Szerepvállalás a statisztikai felsőoktatásban. A szerepvállalás általános célja a kölcsönösen előnyös együttműködés. Azaz a Hivatal feladatának tudja a felsőfokú statisztikai szakképzés sokoldalú támogatását és szükség szerinti koordinációját. A segítségnyújtás a statisztikai PhD-képzés beindítását, a képzés támogatását, szakkönyvek kiadását foglalja magában.

Mindezt kiegészíti a gyakorló statisztikusok esetleges részvétele az oktatásban, oktatók bevonása a módszertan fejlesztésébe. A tudományos szféra adatigényeinek alaposabb megismerése, ismerkedés a pályakezdőkkel. Az együttműködés konkrét céljait és módszereit szerződés(ek)ben célszerű rögzíteni.

Statisztikai etikai kódex kidolgozása. A gyakorló statisztikus a statisztikai jogszabályok és belső szabályzatok között esetenként olyan „senki földjére” kerül, ahol nincs érvényes írott szabály, a cselekvésre a statisztikai morál az irányadó. Az etikai kódex célja egyebek között ezekre az esetekre vonatkozóan mérvadó eligazítást adni.

*

A jelen hivatali stratégiában megfogalmazott célokat középtávú fejlesztési tervekben és végső soron az éves munkatervben kell konkrét feladatokká formálni. Ennek során mérlegelni kell a stratégiai cél jellegét, a célokból adódó feladatok logikáját (logikai sorrendjét) és a Hivatal erőforrásainak aktuális állapotát.

A stratégia által megfogalmazott célok fajtái az *időzítés* szempontjából a következők.

A célok megvalósítása már megkezdődött, illetve máris megkezdendő és egy bizonyos határidőn belül befejezendő. Ilyenek például az EU-belépéssel kapcsolatos célok. A célok elérését máris meg kell kezdeni, de a munka folyamatos, a stratégia egész időhorizontját kitölti, sőt túl is megy azon (például a hazai adatigények kielégítése, a tájékoztatási rendszer és a nemzetközi kapcsolatok fejlesztése terén).

A munka folyamatos ugyan, de a célként megfogalmazott feladatnak egy része csak akkor hajtható végre, ha a szükséges erőforrások rendelkezésre állnak (például a módszertan fejlesztése, az EU-feladatok egy része).

A cél megvalósítása egyszeri nagy munkával jár, azt követően már csak az elért állapotot kell fenntartani.

KONFERENCIA A STATISZTIKA MINŐSÉGÉRŐL

A Magyar Statisztikai Társaság 2000. szeptember 28-án, Gyöngyösön tartotta éves konferenciáját, amelyen korunk egyik alapvető kérdésével, a minőség, minőségbiztosítás elemzésével foglalkozott a statisztika területén. A következő napon, 29-én került sor a tisztújító közgyűlésre. A rendezvénynek a Szent István Egyetem (SZIE) Gazdálkodási és Mezőgazdasági Főiskolai Karának korszerű, technikailag jól felszerelt impozáns, új létesítménye adott otthont.

A konferencia nyitóülésén *dr. Szilágyi György*, a közgazdaságtudomány doktora, a Magyar Statisztikai Társaság elnöke elnökölt. Üdvözölte a konferencia résztvevőit, külön köszöntve az elnökségben helyet foglaló *dr. Wachler István* főigazgatóhelyettest, valamint *dr. Marcel van den Broecke*-t, a Nemzetközi Statisztikai Intézet igazgatóját és *Hakan Lindent*, az EUROSTAT Kutatás és Fejlesztési főosztályának főmunkatársát. Ezt követően Wachler

István, a SZIE Gazdálkodási és Mezőgazdasági Főiskolai Kar nevében köszöntötte a résztvevőket.

A nyitóülés első előadását dr. Szilágyi György levelező elnök tartotta a statisztika minőségének néhány elméleti kérdésével foglalkozva. A téma tárgyalását a fogalmak tartalmának megvilágításával kezdte. Beszélt az egypólusú és a hárompólusú minőségfogalomról, ahol a pontosság mellé rendeljük a gyorsaságot és a relevanciát. Utalt a pontosság és a gyorsaság követelményéből adódó konfliktusra, megállapítva, hogy e kettő – adott költségkorlát mellett – csak egymás rovására növelhető. A költségvetési források bővítésével lehetővé válik a pontosság és a gyorsaság egyidejű növelése. A „New economy” címszó magyarázatául kifejtette, hogy az „új gazdaság” gyűjtőfogalmába a tudásalapú vagy információs társadalom, a globalizáció stb. tartozik. A továbbiakban ezek tükröződésével foglalkozott a statisztika minőségének területén.

Ezt követő előadásában Marcel van den Broecke sokoldalúan megközelítve, részletesen tárgyalta a statisztika minősége, a minőség biztosítása kérdéskört. Szólt arról, hogy miért fontos a nemzeti statisztikai hivatalok statisztikáinak minősége. Kifejezte, nem könnyű válaszolni arra a kérdésre, mi a statisztika minősége. Egy lehetséges megközelítési mód: teljesítménymutatók állítása a statisztikai szervezetek elé. Ezt tette tíz évvel ezelőtt a *The Economist* című gazdasági hetilap, két éven belül megismételve az erre vonatkozó felvételt. A két eredmény szerint a kanadai, az ausztrál és a holland statisztikai hivatalokat minősítette egyöntetűen a legjobbaknak.

A továbbiakban a hivatalos statisztika minőségével foglalkozott az előadó a statisztikai minőség nyolc pontba foglalt céljait ismertetve, amelyek a következők: pontosság, az adatok hozzáférhetősége és értelmezhetősége, relevancia, gyorsaság, belső konzisztencia és koherencia, felhasználói elégedettség, összehasonlíthatóság, párhuzamosságok elkerülése.

Kérdés azonban, hogy ezek a szempontok mennyiségileg meghatározhatók-e, hogy mérhetővé tegyük őket. Ezért a nemzeti statisztikai hivataloknak inkább a teljesítmények értékelését, mint mérését kellene megcélozni. Az előadó javaslatokat ismertetett a teljesítményértékelésre, részletesen vizsgálva a következő négy szempont tartalmát. Eszerint:

– az információ minőség, amely az említett nyolc pontból áll. (Ismertette *Yves Franchet* és *Fellegi Iván* minőségmeghatározásait);

– pénzügyi teljesítmény, beleértve a hatékonyságot, avagy: az adófizetők pénzének megfelelő felhasználása,

amely hatékony költségkimutatási rendszert, költség-visszanyerési programokat és a termékértékesítést foglalja magába. Vitatott, hogy a költségek milyen hányadát kellene visszanyerni a felhasználóktól. A jelentős bevétel elérék indoklása úgy szól, hogy értékesítésük legnagyobb része kimondottan az ügyfelek részére előállított adatból származik;

– a válaszadás terhe és a megbízhatóság kapcsán az előadó bírálta azt a gyakorlatot, amikor a kötelező adatszolgáltatás megtagadása bírságot vonhat maga után, mert ez az együttműködési készség gyengüléséhez vezet. A megoldás módja a válaszadás terhének mérséklése, amit azonban könnyebb mondani, mint megtenni. Alternatívaként a regiszter alapú adatgyűjtést említette;

– az emberi erőforrások kezelését érintve elmondta, hogy a statisztikai hivataloknál dolgozóknak motiváltaknak, sokoldalúknak és jól képzetteknek kell lenniük. Az alkalmazottak jelentik a statisztikai hivatalok szellemi tőkéjét, amelynek feltöltése és fejlesztése a hosszú távú siker lényege.

Végül visszatért a kiinduló kérdéshez: hogyan hasonlíthatók össze a nemzeti statisztikai hivatalok termékeik minősége alapján. Az egyik megközelítés a pontosság. Az adatok gyorsasága a másik, az összehasonlíthatóság pedig a harmadik. Nehéz e kölcsönös kapcsolatokat mennyiségileg meghatározni, de abban, hogy melyek a legjobb statisztikai hivatalok, közös megegyezés van. Azaz, ha nehéz is a minőséget definiálni, de könnyű felismerni. Befelezésül azt tanácsolta: „Használják a józan eszüket és bizzanak az intuícióikban”.

Hakan Linden előadása is a statisztika minősége mérésének kérdéseivel foglalkozott. Röviden ismertetette az Európai Unió Statisztikai Hivatalának történetét, változta az EUROSTAT változó szerepét, növekvő feladatait, amelyek összefüggenek e nemzetközi integráció bővülésével és tartalmi fejlődésével. Szólt a teljes minőség elkötelezettségéről, amely harmonizált és összehasonlítható statisztikák létrehozását igényli. Említést tett a már kidolgozott új statisztikákról és új módszertani eljárásokról, amelyek segítik e követelmények érvényesülését. A felhasználók gyors és pontos statisztikákat igényelnek, ami a statisztikák hatékony előállításával érhető el, ezért új technológiák és módszerek kidolgozása szükséges.

Ismertette az EUROSTAT minőségfogalmát, és a minőség alkotóelemeiként a relevanciát, a becslés pontosságát, az előállított statisztikák gyorsaságát és pontosságát, a hozzáférhetőséget és világosságot, az összehasonlíthatóságot, a koherenciát és a teljességet említette. Tájékoztatót arról, hogy 1998-ban munkacsoport jött létre a statisztika minőségének értékelésére, melynek megbízatása, hogy harmonizálja a statisztika minőségének meghatározását, szabályozza a minőségjelentéseket, foglalkozzon a statisztika minőségének mérésével kapcsolatos módszertani

problémákkal, koordinálja a minőséggel kapcsolatos munkákat és minden, a minőséghez kapcsolódó tevékenységet az EUROSTAT-ban és a nemzeti statisztikai hivatalokban.

Az informálást és a koordinációt internetes érdekcsoport segíti. Az Európai Statisztikai Rendszer (ESS) kapcsolódó tevékenysége volt az 1998 májusában Stockholmban tartott igazgatói ülés a minőség és a minőség mérése témakörben. Egyetértés alakult ki az EUROSTAT minőségfogalmát illetően. 1999 márciusában nyolc ország részvételével Vezető Szakértő Csoport (Leading Expert's Group – LEG) létrehozásáról döntöttek, meghatározva feladatait. A minőség és a minőségpolitikák értékelésére szakcsoportok alakulnak. A Bizottság határozatában jelentést kér az üzleti statisztikák szerkesztési, valamint a munkaerőköltség-statisztikák minőségének értékeléséről. Az EUROSTAT QUALISTAT projektje tartalmazza a területi terv hatékony teljesítését, 2000-ben minden tárgykörben kellene minőségjelentéseket teljesíteni a számlarendszer kivételével.

A kutatási program kereteiről szólva az előadó elmondta, hogy az Európai Közösség kutatási és technológiai fejlesztési tevékenységeit 1984 óta több éves keretprogramok sorozata határozta meg, amelyek teljesültek. Említést tett a DOSIS, a SUPCOM, az EPROS projektekről, bemutatva ezek alkalmazási, felhasználási területeit. Befejezésül a jövőbeni tevékenységek közül kiemelte az adatok és az eljárások minőségének méréséhez szükséges módszertanok fejlesztését, a legjobb módszerek és eszközök ajánlását, valamint a minőségértékelési tevékenységek koordinálását és teljesítését az Európai Statisztikai Rendszerben.

Az előadásokat megköszönve és összefoglalva Szilágyi György hangsúlyozta, hogy a két előadás is megmutatta a mérés fontosságát az EUROSTAT munkájában. Kérdésekre válaszolva a két külföldi előadó elmondta, hogy a tagjelölt országok is együttműködnek e munkában, magyar résztvevő azonban nincs köztük. Célszerű lenne összekötőt kijelölni az együttműködésre. Minden évben lehetőség van arra, hogy a tagjelölt országok fiatal szakemberei képzésre menjenek az EUROSTAT-hoz.

A további hozzászólásokra reagálva Linden úr leszögezte, hogy könnyebb a minőség színvonalának irányítása a fejlesztendő nemzeti statisztikáknál, mint a kifejlett rendszereknél. Arra a kérdésre, hogy miként mérhető fel a fejlődő országok statisztikájának a minősége, Broecke úr kifejtette, számos standardot fognak alkalmazni. Nagyon fontos a szakértelem és a nemzeti statisztikai hivatal függetlensége. Szemléltetésként Argentína, Szub-Saharai Afrika és India példáját említette. Arra a kérdésre,

hogyan építhető fel egy statisztikai rendszer „mozgó célpont” alapján, Linden úr válaszában elmondta, hogy indikátorok kellene a gazdaság működéséről, ha alapvető kérdésekben nincs jogi szabályozás, meg kell állapodni. Az új igények kielégítése rugalmasságot kíván, dönteni kell, hogy ez hogy építhető be a folyamatba.

A délutáni II. munkaülésem *dr. Herman Sándor* elnökölt. Bejelentette, hogy az ülés egyik előadója, *Bagó Eszter* betegség miatt nem tud részt venni a konferencián.

Első előadóként *Mellár Tamás*, a KSH elnöke „Adatrevízió – revíziós politika” című előadásával kapcsolódott a statisztika minősége kérdéskörhöz. Rövid elméleti áttekintést követően értékelte a háromféle revízió alkalmazását a Hivatalban. A rutin revíziók jól működnek az egyes főosztályok és a nemzeti számlák terén. A nemzeti számlák összehangolása tervszerűen, jó minőségben történik. Az egyes főosztályok is rendelkeznek revíziós tervvel, amit végre is hajtanak. A gond az, hogy nincs kellő összehangolás a főosztályok és a nemzeti számlák revíziós politikája között. A 90-es éveket követően a Hivatalban felgyorsultak a módszertani felülvizsgálatok. Ilyen típusú felülvizsgálatokat más országokban is végeznek, például az Egyesült Államokban az elmúlt 25 évben hatszor történt meg a GDP-számítások revíziója, és mindig felfelé korrigáltak. Kérdés, miért mindig felfelé? Az elmúlt években bekövetkezett változások teszik szükségessé, például a nehezen mérhető szolgáltatások (oktatás, egészségügy) bővülése; új termékek megjelenése és növekvő aránya (elektronika, telefon), de az ár a minőséggel nem tart lépést stb. A szatellit számlák figyelembevétele is ezt indokolja. A Hivatalban is tovább kell folytatni a módszertani revíziókat, elsősorban a GDP-jét, és a nemzeti számlákét. Régóta ismert, hogy a termelési és a felhasználási oldal nem kellően összehangolt, ezért e téren módszertani átállás kell. A szükséges összhang megteremtésének, de legalább az inkonzisztenciák csökkentésének hasznos eszköze lehet az ÁKM. Példaként említette az előadó, hogy az 1998-as ÁKM-et e célra felhasználva a maradékként adódó készletváltozást sikerült mintegy a felére csökkenteni. Említette azt is, hogy az inkonzisztencia csökkentésében egyszerű makroökonometriai számítások segítségével nyújthatnak.

Az eseti revíziót az adathibák javításánál gyakran használjuk – mondotta Mellár Tamás. Hiányoznak azonban a megfelelő módszertani leírások, amelyek a javításokat automatikussá tennék. A hiányok pótlásának módszertana megfelelően kidolgozott, bátrabban kellene használni. Megemlíthető a szezonális kiigazítás módszere is.

A KSH elnöke előadását azzal zárta, hogy szükséges lenne egy egységes rendszert kialakítani, amely a háromféle revízió megfelelő összefoglalását adja, és ezt kellene alkalmazni.

Az előadást követően Herman Sándor kiemelte, hogy a tudatosság és a rendszeresség a revíziók lényegi vonásai, majd bejelentette, hogy a távollévő Bagó Eszter „Minőség a gazdaságstatisztikában” című előadásának anyaga, amelyet a Kanadai Statisztikai Hivatal fogalomrendszerére épített, írásban rendelkezésre áll.

Vukovich Gabriella, a KSH elnökhelyettese a társadalomstatisztika minőségi kérdéseiről szóló előadását jövőképpel indította, hivatkozva a legfejlettebb statisztikai hivatalokra, ahol a minőségbiztosítás igénye és eszközei egyre inkább a napi munka részét képezik. A minőségbiztosítás előbb-utóbb nálunk is el fog terjedni. A KSH középtávú fejlesztési stratégiája a minőség biztosítása érdekében 2005-2006-ra rendszeressé, folyamatossá kívánja tenni az adatok minőségének belső kontrollját. Áttekintette a minőség tényezőit, majd kifejtette, hogy a felhasználói elégedettséghez a felhasználókkal való kapcsolattartás módja és az információ prezentálásának milyensége is hozzájárul. A minőség mérése nem egyszerű, változnak a felhasználók, és időben változó, hogy milyen minőséget követelnek meg.

Az előadó előre vetítette, hogy az informatizált társadalomban a statisztikai tevékenységnek egyre kevésbé fontos végterméke a papírra nyomtatott publikáció, és egyre gyakoribb a gépi adatállomány, sőt különböző forrásokból származó adatállományok átadása.

Ezek használata más megvilágításba helyezi az adatminőséget, a felhasználók az állományok megfelelő dokumentáltságát és az összes metainformáció áttekinthető formában való hozzáférését kívánják meg. A statisztikai munkában egyre fontosabb követelmény az átláthatóság és a rekonstruálhatóság. Ilyen körülmények között a minőségbiztosítás szerepe egyre nagyobb hangsúlyt kap, a statisztikai munkafolyamat minden fázisára – az előkészítéstől az elemzésig, publikálásig, sőt az archiválásig – minden szakaszra kiterjedő feladat.

A továbbiakban az előadó a társadalomstatisztikára levonható következtetések alapján a jövőbeni fejlesztésekről szólt, amelynek két vezérmotívuma a relevancia és a koherencia. Ezek jegyében megkezdtek a társadalmi jelzőszámok rendszerének kialakítását, emellett a tízéves távlatra készülő adatgyűjtési programban felülvizsgálják a társadalom- és népesedésszatisztikában gyűjtött adatköröket. Integrált társadalomstatisztikai rendszer kiala-

kítását kezdik meg. Ezt követően ismertette azokat a lényegi lépéseket, amelyek az utóbbi időben történtek a minőségre negatívan ható tényezők kedvezőbbé tételére, így a mennyiségi prémium bevezetését, az ŐSZKO-programot, a társadalomstatisztikai tanfolyamot stb.

Megjegyezte, hogy a minőségi kritériumok teljesítésének feltételei vannak: jelenleg nem elég nyitott a statisztikus társadalom; megfelelő szakképzettséggel kell rendelkezni; szükség lenne a külsőkkel való kapcsolattartásra, amelyhez nincs elég emberük. Az erőforrásaik nagyon szűkösek, ha a minőségbiztosításra fordítanak nagyobb figyelmet, máshonnan vonnak el erőket.

Az előadásokat követően Herman Sándor többek között a társtudományok, például a szociológia, a szociometria eredményei felhasználásának szükségességét.

Az előadásokat élénk vita követte. Felvetették, hogy a statisztika minőségének különböző területei között – adott költséghatárok mellett –, választási kényszer léphet fel, például a hozzáférhetőség és a pénzügyi hatékonyság, vagy a nemzetközi összehasonlíthatóság és a relevancia között. A következő hozzászólás az adatrevízióhoz kapcsolódott és javaslatként hangzott el, hogy a GDP korrekcióját a módosító tényezők egybegyűjtését követően végezzék el. Mellár Tamás szerint ez a probléma elodázását jelentené. A választási kényszerrel kapcsolatban annak a véleményének adott hangot, hogy vannak esetek, amikor az egyik tényező változatlansága mellett a másik javítható. Herman Sándor az első kérdés kapcsán azt fejtette ki, hogy ha egy nagy adatbázis a gazdaság nagyobb területein hozzáférhető és ingyenesen felhasználható, ez növelheti a gazdaság eredményeit. Remélik, ha a többletinformációért, -szolgáltatásért fizetni kell, akkor azt jobban fogják hasznosítani.

A következő hozzászóló az adatok hihetőségével kapcsolatban tett fel kérdést: ha a GDP-t más módszerrel számolják vissza, más eredményt kapunk. Hogyan értékeli ezt a felhasználó?

Mellár Tamás válaszában kifejtette, hogy a módszertannak is vannak újabb eredményei, amelyeket alkalmazni kell. Ez a múlt hitelességét is erősíti, mert azt mutatja, hogy az intézménynek van bátorsága felülvizsgálni és korrigálni saját számait, és ezeket a nyilvánosság elé tárni.

A III. munkaulést *Balogh Miklós* vezette, aki elmondta, hogy az első munkaulést a statisztika minőségének elméleti kérdéseivel foglalkozott, a második témakörben a KSH vezetői a statisztika elvárt minőségéről szóltak, a harmadikban pedig arról kaptak képet, milyen is az adatgyűjtés és -feldolgozás a valóságban.

Waffenschmidt Jánosné az „Adatgyűjtések és az adatok minősége” c. előadása a mindennapi, gyakorlati munka oldaláról közelítette meg a kérdést.

Az előadó az adatminőséget meghatározó tényezőket három csoportba sorolta:

- az adatszolgáltató, aki ideális esetben határidőre pontos adatot nyújt (és remélhetőleg arra válaszol, amit kérdezzünk tőle, azaz tartalmilag is pontos a válasza);
- az adatgyűjtés módszerei, melyek közül kiemelkedők az adatok megszerzésének technikái;
- az adatgyűjtő, aki begyűjti, ellenőrzi, javítja, értékeli az adatokat, és kellőképpen elkötelezett és motivált a kiváló munkavégzésben.

Az adatszolgáltatók nagyobb csoportjait és az adatgyűjtés gondjait is érzékletesen jellemezte: a határidő után teljesítő nagyszervezetet, a kibúvót kereső kisservezetet, a túlterhelt önkormányzatot, az idegenkedő, bizalmatlan lakosságot. Megállapította, hogy keveset tudnak a kérdőíveket kitöltők szakképzettségéről, motiváltságáról, az adatszolgáltatást befolyásoló tényezőkről. Ismertette felméréseken alapuló tapasztalataikat, amelyek azt bizonyítják, hogy a statisztikusoknak a külvilággal, a potenciális adatszolgáltatókkal kapcsolatos ismeretei, hiedelmei nem mindig valóságok. Az adatgyűjtő kollégáknál összegyűlt sok ismeretet célszerű lenne összefogottabban, szervezettebben hasznosítani.

A lakossági típusú adatgyűjtések segítésére létrejött ÖSZKO-program és szervezet elérte a megyei tapasztalatok hasznosítását, az összeírás-technikai ismeretek terjesztését, valamint azt, hogy a lakossági adatgyűjtés, annak terepmunka része kellő figyelmet kapott a Hivatal életében. Erre a figyelemre és módszeres átgondolásra a gazdaságstatisztikai adatgyűjtésnek is szüksége lenne.

Az adatszolgáltatókra azért is jobban kellene figyelni, mert sokan vannak ezért véleményük meghatározó a KSH megítélésében, és a primér adatgyűjtésben a kapott adatok minőségét az adatszolgáltatók véleménye, hozzáállása döntően befolyásolja – mutatott rá az előadó.

A következőkben a módszereket tekintette át, azt vizsgálva, hogy milyen hibák keletkezhetnek az adatgyűjtés során, és mit tudnak ezek ellen tenni. A klasszikus csoportosítás szerinti hibaforrásokból az igazgatóságokon az adatgyűjtők a nemválaszolással és a válaszadási hibával találkoznak. Javítani, korrigálni van módjuk, és ez kötelességük is, de szembe kell nézniük a regiszterhibák okozta nehézségekkel is. Tevékenységük igen fontos, mert

- egyes számítások szerint a nem mintavételi hiba jobban ronthatja az adatok minőségét, mint a mintavételi hiba;
- a KSH külső megítélése az adatszolgáltatóktól is függ: ha szó nélkül hagynak nyilvánvalóan pontatlan

adatokat, széles körben elnézik a nem teljesítést, a következő adatszolgáltatások minőségét is rontják;

- adatgyűjtő kollégáink nagy tudás és tapasztalat birtokosai.

Az előadó az említett hibákról szólt a továbbiakban, részletesebben a nemválaszolásról. A Gazdasági Szervezetek Regisztere (GSZR) jelenlegi állapota kitartó munka eredménye, azonban több és jobban kezelhető adatgyűjtés-szervezési információra, illetve ezeknek a regiszteradatok melletti tárolási lehetőségére lenne szükség. Többször okoz gondot a jogi és a statisztikai információk keveredése. A GESA, az érkeztető rendszer bevezetése mérföldkő volt, de szükséges lenne az igazgatóságokon az elemzést támogató, és vezetői információt szolgáltató funkcióira is. A néhány szakterület adatgyűjtéseinek alapjául szolgáló GSZR-en kívüli más regiszterekre, illetve címjegyzékekre összefoglalóan az a jellemző, hogy az adatgyűjtéseknél összegyűlt információk tömege csak esetlegesen, nem rendszerbe építve jut el a szakstatisztikusokhoz. El kellene érni, hogy azon cégek vagy háztartások, amelyek az adatgyűjtési információk szerint nem tartoznak az adott megfigyelés alanyai közé, ne kerüljenek a postázási listára.

Az előadó kitért a továbbiakban a válaszadási hibára és annak elkerülhetőségére, valamint a nemválaszolás témakörére. Ezt elemezve megállapítható, hogy ez az igazgatóságoknál a napi munkát akadályozó, egyik legnagyobb hátráltató tényező, és az eredményességet minősítő mérce.

Befejezésül megállapította, hogy az általuk alkalmazott eszközökkel már sikerült a kívánt irányú javítás, ha nem is a kívánt mértékben. Jelenleg hiányzik a lakossági összeírások területéről, szervezetéből, a folyamatos, hatékony ellenőrzés. Az, amit ma végzünk, nem helyettesíti azt a külföldön jól bevált ellenőrzési szervezeti piramis által végzett tevékenységet, ami a helyszíni munka valóságát biztosítja.

Az előadást követően Balogh Miklós a minőség tényezőit a regiszter minőségében, a nemválaszolás mértékében, az érdemi ellenőrzést hátráltató időhiányban, az adatszolgáltatási hajlandóságban, a nagyvárosok lakossági adatgyűjtéseinek magas meghíúsulási arányában foglalta össze.

Papp Zoltán informatikai főosztályvezető akadémiaoztatása miatt *Kómár Erzsébet* tartott előadást „Adatfeldolgozás a minőség szolgálatában” címmel. Bevezetőjében a statisztika minőségi kritériumaiból indult ki:

- a valóságot tükrözze (szakszerűen, világosan, átláthatóan, időben, pontosan);
- legyen teljes a célsokaságra;

- legyen elérhető (dokumentáltan; könnyen kezelhető módon);
- legyen összehasonlítható időben;
- legyen összevethető más adatokkal.

Előadásában bemutatta a statisztika minőségi követelményeinek megvalósulását az adatfeldolgozás folyamatában, kiemelve az egyes funkciók, statisztikai információs rendszerek szerepét. Az adatfeldolgozás magában foglalja az adatok pótlását is statisztikai módszerekkel. Az adattárház-kezelés jelentése: centralizáltan tárolja a KSH adatvagyonát és egységes, könnyen kezelhető adatlekérdezési felületet biztosít a felhasználók számára. Az adatbázisban tárolt információk dokumentálását, leírását a META-rendszer biztosítja. Ismertette az adatelőkészítés hagyományos és ADEL-rendszerét, meghatározva az adatelőkészítés feladatait és kifejtve az ADEL-rendszer jellemzőit, előnyeit a hagyományos adatelőkészítéssel szemben.

Koltai Tamás az elektronikus adatgyűjtésről szóló előadásában gazdag képi illusztrálással, szemléletesen mutatta be az adatgyűjtés jelenlegi gyakorlatát. A jelenlegi gyakorlat szerint a kérdőívek a felvételt szervező statisztikustól az adatszolgáltatóig hagyományos papír formájában jutnak el. Az adatszolgáltató ugyancsak hagyományos (postai) úton küldi vissza a kitöltött kérdőíveket, amelyek ellenőrzése, javítása és feldolgozása elektronikus úton történik. Ezzel szemben az ideális elektronizálás során az adatszolgáltatóval való kapcsolat is elektronikus, a kérdőívek hálózaton mennek az adatszolgáltatóhoz és vissza.

Ennek egyszerűbb formája az EDI, ami annyit jelent, hogy a központ és a kliensek között a szabványosított üzenetek áramolnak, míg az Internet alapú kapcsolattartás ezt a szabványosítást nem igényli, ezáltal lényegesen rugalmasabb. Szólt a hitelesség, az adatvédelem, -biztonság kérdéseiről, majd ismertette a MATÁV-val történő együttműködést.

Az előadásokat követően a MATÁV képviselője az elhangzottakat azzal egészítette ki, hogy javasolta egy új adatszolgáltatói kategória felállítását, nevezetesen a határidőre teljesítő nagyszervezetet. Megjegyezte, hogy az adatforrás és a lekérdező rendszerekből adódó transzferhiba befolyásolja a pontosságot, gyorsaságot.

Az ülés Szilágyi György zárszavával ért véget, aki összefoglalta a konferencia főbb tanulságait. Kialakult a statisztika minőségének tartalma és összetevői, a hierarchikus csoportosítás még módosulhat. A kritériumok között fontossági sorrend van, ami a feladat céljától és jellegétől függ.

Az adatrevízió része a minőségnek, a minőség-biztosításnak. Ez a megbízhatóság jele, a korrekció a már egyszer megjelent adat minőségét is növelheti. Nincs egyetértés abban, hogyan függ össze a revízió a statisztika hihetőségével, mi az a gyakorisági optimum, ami lehetővé teszi, hogy a revízió beilleszkedjen az adat rendelkezésre állásának követelményébe.

Az adatgyűjtés, adatfeldolgozás témaköréről szólva megállapította, hogy : a regiszter milyensége, a nemválaszolás, az adatszolgáltatói hajlandóság stb. érinti a minőséget. Szükséges a jobbítás. Az Európai Unióban a minőség-ellenőrzésnek nagy szerepe van. Magyarországon ez még nem valósult meg.

Végül köszönetet mondott a programbizottságnak, személy szerint *Laczkó Évának*, *Soós Lőrincnek*; a munkaküldések vezető elnökeinek, Herman Sándornak és Balogh Miklósnak; valamennyi előadónak, akik tudásuk legjavát nyújtották. Külön köszönetet mondott a két külföldi előadónak, mert előadásuk anyagához más forrásból nem jutottak volna hozzá. Végül, de nem utolsósorban, köszönetét fejezte ki a SZIE vezetésének a kellemes környezetért.

Dr. Kovács Sándorné

MAGYAR SZAKIRODALOM

FÉL ÉVSZÁZAD A STATISZTIKA SZOLGÁLATÁBAN

Központi Statisztikai Hivatal. Budapest, 2000. 168 old.

A Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem Statisztikai tanszékének belső és külső munkatársai és a Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kara Statisztika és Demográfia tanszékén dolgozó kollegák a *Hunyadi László* szerkesztette tanulmánykötettel tisztelegtek tanáruk-

nak, mesterüknek *Köves Pál* professzornak 75. születésnapja alkalmából. (Ezen ismertetés szerzője e sorokkal csatlakozik a tiszteletadókhöz.)

Köves Pál fél évszázados tanári működése során közgazdász generációkat tanított a statisztikára, 1960 és 1981 között többször átdolgozott és kibővített „Általános statisztika” című, *Párniczky Gáborral* közösen írt tankönyve nemcsak tankönyv, hanem a statisztika alapkönyve is volt Magyarországon. Az 1978-ban megvédett akadémiai doktori értekezése „Indexelmélet és közgazdasági valóság” címen

először magyarul, majd angol és orosz nyelven is megjelent, s főműve ajánlott irodalom az európai statisztikusok számára tartott, indexszámítással foglalkozó továbbképző tanfolyamokon.

A kötet bevezetőjében Köves Pál munkásságát *Vita László* foglalja össze „Fél évszázad a statisztika szolgálatában” címmel. A bemutatást három témakör feldolgozása követi. Ezek: 1. Tanítani, tanítani, tanítani; 2. Az indexek mindenek felett; 3. A statisztika általános. A kötetet Köves Pál válogatott műveinek jegyzéke zárja.

Az első, a „Tanítani, tanítani, tanítani” témakörön belül két tanulmány jelent meg: *Kupcsik József* „Epizódok a statisztikaoktatás, a Statisztika tanszék 50 éves történetéből” (9–13. old.) és *Róth Józsefné és Szarvas Beatrix* „Köves professzor és az oktatás” (14–26. old.) című írása. Ez a két tanulmány nemcsak Köves Pál munkásságát, oktatási tevékenységét mutatja be, hanem azt a társadalmi környezetet is, amelynek keretei között Köves Pál működött és alkotott. Az induláskor, az ötvenes években az általános statisztika leegyszerűsített, technikai jellegű eszköztárán kívül, a részben szovjet fordításokból átvett ágazati statisztika képezte a statisztika tantárgy tananyagát. Köves Pál többet és mást szeretett volna elérni a statisztika oktatásával. Abban a szerencsés helyzetben volt, hogy a kiváló statisztikus, *Theiss Ede* tanszékén megismerkedhetett a statisztika korszerű szemléletével. Kupcsik József bemutatja a Köves–Párniczky statisztikakönyv születésének körülményeit és Köves Pál indexszámítási kutatásainak vitáit.

Róth Józsefné és Szarvas Beatrix azt bizonyítják írásukban, hogy Köves Pál a minőségbiztosítás úttörője volt, bemutatják az ellenőrzésben, a vizsgáztatásban, az oktatási feltételek formálásában, a hallgatói vélemények felmérésének megszervezésében kifejtett úttörő munkásságát. Tanulmányuk közli a hallgatói véleményezések felmérésének 1994 és 2000 közötti eredményeit, mely szerint a statisztika évek óta a magas színvonalon oktatott tárgyak között szerepel.

„Az indexek mindenek felett” című második fejezet hét tanulmányt tartalmaz, az írások egyéni kutatói véleményeket tükröznek, így (ahogy Hunyadi László szerkesztő bevezetőjében is írja) nem esnek feltétlen egybe sem az érintett egyetemek, sem a kötetet kiadó Központi Statisztikai Hivatal (KSH) álláspontjával.

Szilágyi György „A core-infláció öse” (27–33. old.) című tanulmányában a napjainkban előtérbe került core- (mag-) infláció kialakulásáról ad áttekintést, mely módszer iránti igényt az 1970-es évekbeli árrobbanások teremtették meg. A módszer

arra a hipotézisre épít, hogy az árindexen belül kell lennie egy olyan inflációs folyamatnak (magnak) és ennek megfelelő mérőszámnak, amely az árak tartós, az alkalmi zavaró tényezőktől mentes, a jövedelmek vásárlóerejének a változásoktól megtisztított változását fejezi ki. A kutatás előfutárainak tekinthetők *F. Y. Edgeworth* (1845–1926) angol és *B. Barberi* olasz közgazdászok. Barberi 1965-ös előadása a Nemzetközi Statisztikai Intézet (ISI) konferenciáján, illetve 1966-os tanulmánya kiemeli a medián szerepét az árindexek elemzésében. Itt az egyedi árak vagy elemi árucsoportok árindexeinek mediánjáról van szó, tehát a medián elemzési funkciót tölt be, nem módosítja az indexek Köves Pál által megalkotott rendszerét. A szerző bemutatja a core-infláció jelenlegi meghatározásának módszereit, részletesen ismertetve Barberi eljárását, mely az elemi árindexek eloszlásának vizsgálatán alapul.

Vita László „A hedonikus árindexről” címmel írt tanulmányt (34–40. old.). Abból indul ki, hogy az árindexek számításánál a termékek minőségének időbeli változása miatt a termékreprezentánsokat képviselő egyedi termék- és szolgáltatásfélések, az ún. választékelemek bizonyos idő elteltével már nem találhatók meg a piacon. Az indexszámítás folyamatosságának biztosítása érdekében valamilyen új, helyettesítő választékelemet kell keresni. Ha nincs alkalmas helyettesítő termék, a gyakorlatban alkalmazható eljárások közül a legelfogadhatóbbnak tűnik a régi és az új választékelem egységárát valamilyen módon összehasonlíthatóvá tenni. A hedonikus indexszámítás erre a többváltozós regresszió-számítást alkalmazza. A tanulmányból a hedonikus árindexnek nemcsak a minőségváltozásból adódó árkorrekcióra való alkalmazását ismerhetjük meg, hanem a lakóingatlanok árindexének példáján a hedonikus indexszámítás alkalmazását olyan esetekben is, amikor a hagyományos indexek nem használhatók. Ilyen esetet jelentenek azok a javak, melyek azonos rendeltetésűek, de tulajdonságaik rendkívüli változatossága következtében gyakorlatilag egyedi termékeknek minősülnek.

Kerékyártó Györgyné és Melega Tiborné („a két Erzsébet”) „Fogyasztói árak változásának mérése a hazai gyakorlatban” című tanulmányukban (41–55. old.) az elmúlt több mint száz év hazai gyakorlatát foglalták össze. 1887 óta a Statisztikai Hivatalban rendszeres piaci árstatisztikai munka folyik, az 1910-es évektől kezdődően egyre többen publikálták számításaik eredményeit, mint például *Bud János*, *Gál Benő*, *Vágó József* és *Dálnoki Kovács Jenő*. 1940-től a Magyar Gazdaságkutató Intézet is számított létfenntartási költségindexet. 1949 és 1968 között az országosan egységes árak, árjegyzékek

alapján történt az indexszámítás, problémát a burkolt árváltozások kiszűrése jelentett. A gazdaságirányítás új rendszerének bevezetésével az elméleti és gyakorlati munka új lendületet vett. A szerzők bemutatják a fogyasztóiárindex-számítás gyakorlatát, a hazai ármelegfigyelési rendszert, a reprezentánsok kiválasztásának módszerét, az indexszámítás technikáját, valamint összefoglalják az EU harmonizálási követelményeit is a fogyasztói árindexek számításánál. Ezek a munkálatok a KSH-ban jelenleg is folynak. A tanulmány a core-infláció számításának gyakorlati kérdéseit tárgyaló részzel zárul, mely arról is tájékoztat, hogy a KSH 1999 óta, a Magyar Nemzeti Bank pedig 2000 júliusától számít core-inflációs mérőszámot.

Juhász Györgyné „Az építőipari árindex számítása” című munkájában (56–65. old.) az építőipari termékek árindexszámításának speciális kérdéseivel foglalkozik. Az építőipari termékek és produktumok ugyanis egyediek és megismételhetetlenek, az építések gyakori hosszú átfutási ideje miatt az árviszonyok megváltozhatnak, a teljesítmények elszámolása általában folyamatos, a tényleges árbevétel csak a végleges befejezés után válik ismertté. A szerző áttekinti az építőipari árindex számításának hazai gyakorlatát, az árindexszámítás sajátosságait, és végül összefoglalja a tervezett új építőipari árstatistika alapjait.

Pintér József „A fogyasztói árindex becslése jövedelmi decilisek szerint” című dolgozatában (66–76. old.) kísérletet tett arra, hogy két egymást követő év (1998 és 1999) adatainak felhasználásával a fogyasztói árindexet jövedelmi csoportokra is meghatározza. Jogos ugyanis az a kérdés, hogy az infláció mértéke a társadalom minden rétegét egyformán érinti-e. A szerző az ELAR-minta alapján dolgozott, ugyanis az Egységes Lakossági Adatfelvételi Rendszerben a hivatalos statisztika megfigyeli a háztartások kiadásait. A lakossági jövedelmi deciliseknek megfelelő adatokat csak az ELAR-minta alapján lehetett előállítani. A hivatalos árindex súlyarányai jelentősen eltérnek az ELAR-minta fogyasztási szerkezetétől, e súlyarányok eltérése további vizsgálatokat igényel. A rétegenkénti fogyasztás vizsgálata azt mutatja, hogy a magasabb és az alacsonyabb jövedelemmel rendelkező rétegek árváltozások iránti érzékenysége eltérő. A korrespondencia analízis alkalmazásával nyert eredmények alapján a szerző megfogalmazza azt a hipotézist, hogy a lakosság fogyasztását érzékenyen érinti az élelmiszerek, a szeszes italok, valamint a háztartási energia árváltozása, ugyanakkor a lakossági fogyasztás meglehetősen érzéketlen a tartós fogyasztási cikkek, a szolgáltatások, az egyéb cikkek, üzemanyagok,

valamint a ruházatkodási cikkek árváltozása iránt. A számítások eredményeit táblázatokba foglalva és ábrákkal szemléltetve ismerheti meg az olvasó.

Sugár András „Időbeli változások egyszerű mutatószámai szezonális mellett” című tanulmányában (77–88. old.) három mutatószámmal foglalkozik: az előző év azonos időszakához, illetve a szezonálisan kiigazított (munkanap-, ünnepnap-hatással korrigált) idősorokból az előző időszakhoz való összehasonlítással, valamint az ún. rövid bázisú indexszel. A három index viselkedését két generált és egy tényleges, az ipari termelés havi volumenindexe (1991–1999) alapján vizsgálja. Számszerűsítésre az EUROSTAT által ajánlott SEATS/TRAMO eljárásomagozt alkalmazza. Ez az 1980-as években kifejlesztett eljárás az idősoroknak a sztochasztikus alapú, teljes egészében modellszemléletű komponensekre bontó eljárása. A TRAMO egy regresszióval bővített ARIMA-modell becslése, amely becsüli a naptárhatást, helyettesíti a hiányzó adatokat, keresi és kiszűri az outliereket. A SEATS kiindulópontja egy, a munkanap-ünnepnap hatásától, outlierektől megtisztított idősor. Az alkalmazott signal extraction technika alapgondolata az, hogy a komponensek (trend, ciklus, szezonális, véletlen) a spektrumok alapján beazonosíthatók és elkülöníthetők. Az összehasonlítás eredménye a bemutatott gazdag tábla- és ábraanyag alapján jól követhető.

Rappai Gábor „Tözsdeindex – szükséges-e a módszertani változtatás?” című tanulmányában (89–98. old.) az indexsorok egyik igen fontos alkalmazásával, a tözsdeindexszel foglalkozik. Korszerű matematikai statisztikai és empirikus vizsgálatok alapján megállapítja, hogy az index képzésének módszertana jelentős mértékben befolyásolhatja az index értékét. Teszi ezt úgy, hogy bemutatja a Budapesti Értéktözsdeindex (BUX) számításának jelenlegi módszerét, és összehasonlítja a hivatalos BUX-index értékeit az attól eltérő, súlyozással előállított négy különböző tözsdeindexszel. Vizsgálatai alapján arra a következtetésre jut, hogy hosszú távon a nagyobb időszakokat átfogó (éves összes volumen), illetve a piaci viszonyoktól kvázi független (kapitalizáció) volumensúlyok használatával képzett, állandó súlyozású bázisindexsorok használhatók tőkepiaci indexként. A változó súlyozású index érzékenyen reagál a napi volumenváltozásokra, így a piac változásait a valósághoz képest kinagyítja. Rövidebb távú befektetési stratégia kialakítása során a változó súlyozású indexek alkalmazásának lehetősége is megvan, mivel hosszú távon ez együttmozog a kapitalizációval (bevezetett mennyiséggel) súlyozott indexekkel. Az indexek összehasonlítását jól szolgálja a tanulmány gazdag tábla- és ábraanyaga.

„A statisztika általános” című részben hat különböző témakörhöz tartozó tanulmány jelent meg.

Szabó Kálmán „A népességfogyás következményeiről” című írásában (99–107. old.) a hazai népességfogyás rövid és hosszú távú kedvezőtlen hatásait elemzi. Vizsgálja a népszámlálási adatok és az előreszámítások alapján a népesség 1910 és 2050 közötti alakulását nagy korcsoportok (gyermek, munkaképes, idős) szerint, illetve prognosztizálja az új nyugdíjkorhatár és a meghosszabbított tanulási idő hatását, majd a demográfiai függőségi arányok (gyermek és nyugdíjasok) 1990 és 2050 közötti alakulását. A demográfiai függőségi arányok elemzésével – mely az aktív korú népesség és az aktív korúaknál fiatalabb, illetve idősebb népesség viszonyát mutatja – a korstruktúrának az eltartási terhek és a lakáshelyzet alakulására gyakorolt hatását vizsgálja.

Katona Tamás „A felsőoktatás szerkezeti problémái a statisztika tükrében” című tanulmányában (108–120. old.) szintén társadalmi problémákat okozó kérdéskörrel foglalkozik. Bemutatja az EU-országokhoz viszonyított lemaradásunkat a diplomások számát illetően, elemzi a hallgatók tanulmányi ágankénti számát és megoszlását Magyarországon, összehasonlítva az EU-országok hasonló adataival. Vizsgálja a hallgatói létszám gyors növekedését különböző bontásban a rendszerváltást követő tíz évben, végezetül a változások társadalmi hatását elemzi. A diplomások száma 2005-ben várhatóan kétszerese lesz az 1990. évinek, a jogi, igazgatási oklevéllel rendelkezők száma pedig ugyanezen idő alatt a háromszorosára nő. A felsőoktatás bővülésével együtt járó szerkezeti problémák megoldására a szerző, a tanulmányi ágak szerinti felvételi keretszámok módosítását szorgalmazza.

Hajdu Ottó „Lábjegyzet a lineáris regressziós modellhez” című írásában (121–134. old.) a regressziószámítás kiinduló modellfeltevéseinek, illetve az elemzést és előrejelzést szolgáló formuláinak elméleti hátterével foglalkozik. Az alkalmazók e feltételezéseket és formulákat – természetesen – bizonyítás és indoklás nélkül elfogadják, a szerző véleménye szerint azonban néhány esetben kifejezetten segítené a modell működésének megértését a feltételezések és formulák indoklása. E tanulmányból a véletlen változóval szemben támasztott előrejelezhetetlenségi követelményből közvetlenül következő modell-tulajdonságokat ismerhetjük meg. A kétváltozós és többváltozós modellre is érvényes a regressziónak a véletlen változóval való korrelálatlansága. A többváltozós modell paramétereinek parciális értelmét az ún. útelemzés segítségével világítja meg. Vizsgálja a dummy változók kezelé-

sét, a regressziós paraméterek tulajdonságait és a modell magyarázó erejét. Végül a reziduális követelmények paraméterbecslésre gyakorolt hatásának tárgyalásával válik kerek egészzé a lineáris modelleknek a szerző által javasolt megközelítési módja. A tanulmány függelékében a kovariancia lineáris dekompozícióját vezeti le.

Herman Sándor „Az alacsony aggregátsági idősorok szezonális kiigazításának kérdései” című tanulmányában (135–141. old.) a mikroszintű szezonális kiigazítási modellek alkalmazásának sajátosságaival foglalkozik. A szerző témaválasztását azzal indokolja, hogy az ökonometriai szemléletű tudományos elemzések nagy része magas aggregátsági, általában makroszintű adatbázison készül. Az új vagy újszerű tudományos eredmények bemutatására alkalmas mikroszintű adatbázisokhoz a hozzáférés nem megoldott, ami akadályozza a mikroszintű modellalkalmazási tapasztalatok megszerzését. A szezonális kiigazítás esetén a mikroszint sajátosságaként említhető, hogy a vizsgálat közvetlen célja lehet a kapacitáskihasználást rontó szezonális számszerűsítése. További sajátosság az, hogy a hosszú és középtávú trend elkülönítése általában nem szükséges, illetve nem lehetséges, valamint, hogy igen gyakran (például az energiatermelés, a közlekedés, a kiskereskedelem stb. területein) a többszörös (havi, heti, napi, négyórás bontásos stb.) szezonális számszerűsítésére is szükség van. A szerző bemutatja a változó szezonális modellezésének egyik lehetséges módját, nevezetesen a csillapodó rezgést leíró egyenletet, mely feltételezi, hogy a szezonális ingadozások a mértani haladvány szerint csökkennek.

Polt Rita és Sugár András „Mintavételi-becslési módszerek alkalmazása egy számviteli probléma megoldására” című esettanulmányukban (142–149. old.) a mintavételes technika alkalmazási lehetőségeivel foglalkoznak. A vizsgálat egy áramszolgáltató vállalat részére készült, célja becslést adni a januártól decemberig terjedő időszak áramfogyasztásának nagyságára. A vállalat több éve a fogyasztást évi egyszeri leolvasással méri, az év egy meghatározott hónapjában, a fogyasztókat havonta egyenletesen megosztva. Az éves fogyasztás nagyságára csak szakértői becslések készültek. A szerzők a ténylegesen mért fogyasztási adatokat reprezentatív mintavétellel egészítették ki, és ezen adatbázison a hányadosbecslés és a regressziószámítás segítségével becsülték az éves fogyasztást. A vizsgálat egyik végkövetkeztetése az, hogy a mintavételi technika kellő pontossággal működik, alkalmazásához azonban elengedhetetlen az adatbázis pontos és alapos statisztikai elemzése (például rétegeképző ismérvek keresése, szezonális hatások feltárása).

Hunyadi László „A kétmintás t -próbáról” című tanulmányával (150–163. old.) zárul a kötet. A szerző célja az elméletileg gondosan kidolgozott és a gyakorlatban elterjedt próba elméleti hátterének részletes bemutatása, mely a forgalomban levő kézikönyvekben nem található meg. A kétmintás t -próba bemutatása után a kombinált (pooled) variancia-bebecslés – mely e próbánál központi jelentőséggel bír – kedvező pontbecslési tulajdonságait elemzi. Ennek felhasználásával indokolja a próba-függvény eloszlását, végül azt vizsgálja, hogy a próba mennyire érzékeny a meglehetősen szigorú alkalmazhatósági feltételekre. Megtudhatjuk, hogy milyen következményei lehetnek a normalitást, illetve az egyező sokasági varianciákat előíró feltételek megsértésének. Ez utóbbit a szerző kísérleti

úton számszerűsített eredményekkel támasztja alá. A tanulmány Függeléke egy olyan fontos tétel bizonyítását tartalmazza, amely más statisztikai módszerek állításainak igazolásánál is jól használható.

A kötet Köves Pál válogatott műveinek jegyzékével zárul. Az összeállítás 39 cikket, könyvrészletet, 18 könyvet, két tudományos értekezést és három egyéb publikációt sorol fel. A felsorolt művek közül 11 idegen nyelven, nagyrészt angolul jelent meg.

*

A kötet igen szép kivitelben készült, a tartalmatlanulmányok pedig mind az elméleti és gyakorlati munkában, mind pedig a statisztika oktatásában hatékony segítséget nyújthatnak.

Rédey Katalin

STATISZTIKAI HÍRADÓ

SZEMÉLYI HÍREK

Felmentések. *Dr. Mellár Tamás*, a Központi Statisztikai Hivatal elnöke *István Tibornétól*, a Békés Megyei Igazgatóság igazgatóhelyettesi feladatainak ellátására adott megbízását – nyugdíjaztatása miatt – 2000. december 4-diki hatállyal; *Donkáné Verebes Évától*, a Csongrád Megyei Igazgatóság igazgatóhelyettesi feladatainak ellátására adott megbízását – az Országos Egészségbiztosítási Pénztárba történt áthelyezése miatt – 2000. október 31-ediki hatállyal visszavonta.

Elnöki dícséret. *Dr. Mellár Tamás*, a Központi Statisztikai Hivatal elnöke *dr. Tóth Andrást*, a statisztika oktatása terén kifejtett sokoldalú munkájáért; *Gunyhó Nándort*, a Győr-Sopron Megyei Igazgatóság osztályvezetőjét több évtizedes magas szakmai színvonalú, tevékenységéért; *Gyimesi Kálmán* osztályvezetőt, *Laczka Sándorné* főosztályvezetőt, *Moravcsik Imre* főtanácsost, *Sinkovicz Károlyné* szakfőtanácsost, a Mezőgazdasági főosztály munkatársait; *Ferencz Józsefné* titkárt, *Szabó Ágnes* szakfőtanácsost, *Trucza István* fogalmazót, az Informatikai fő-

osztály munkatársait; *Barabás Istvánnét*, a Szabolcs-Szatmár Megyei Igazgatóság igazgatóhelyettesét, *Tolhai Lászlót*, a Bács-Kiskun Megyei Igazgatóság igazgatóhelyettesét, *Nagysolymosi Istvánt*, a Bács-Kiskun Megyei Igazgatóság nyugdíjas munkatársát, *Németh Zoltánt*, a Baranya Megyei Igazgatóság statisztikai főtanácsadóját az Általános Mezőgazdasági Összeírás előkészítésében, megszervezésében, végrehajtásában és feldolgozásában nyújtott magas színvonalú munkája elismeréseként; *Pál Sándorné* főosztályvezető-helyettest és *Szabó Alexandra* címzetes főtanácsost, a Nemzetközi főosztály munkatársait a 2000. októberében tartott PGSC-ülés (Policy Group on Statistical Cooperation) szervezésében és lebonyolításában végzett munkájuk elismeréseként *elnöki dícséretben* részesítette.

Címadományozás. *Dr. Mellár Tamás*, a Központi Statisztikai Hivatal elnöke 2000. december 1-jei hatállyal *Mátrai Eszternek*, a KSH Bács-Kiskun Megyei Igazgatóság osztályvezetőjének *statisztikai tanácsadói* címet adományozott.

SZERVEZETI HÍREK – KÖZLEMÉNYEK

KSH Szolgálatáért aranygyűrű. A Központi Statisztikai Hivatal elnöke *KSH Szolgálatáért aranygyűrűt* adományozott a Hivatal következő dolgozóinak: *Dávid Pálnak* (Fejér Megyei Igazgatóság), *Frocsek Jánosnénak* (Bács-Kiskun Megyei Igazgatóság), *dr. Fóti Jánosnak* (Népszámlálási főosztály), *Gruber Hedvignek* (Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Igazgatóság), *Gyurfina Évának* (Tájékoztatói főosztály), *Horváth Lászlónak* (Vas Megyei Igazgatóság), *István Tibornénak* (Békés Megyei Igazgatóság), *Jaklics Lajosnénak* (Nemzetközi főosztály), *Kalina Lászlónénak* (Informatikai főosztály), *Kiss Zoltánnak* (Zala Megyei Igazgatóság), *Kuti Sándornak* (Szolgáltatásstatisztikai főosztály) *Németh Attilának* (Budapesti és Pest Megyei Igazgatóság), *Schäffer Lajosnak*

(Népesedés-, Egészségügyi és Szociális Statisztikai főosztály), *Szűcs Bélánénak* (Statisztikai Szemle Szerkesztőség), *Tóth Imrénnek* (Pénzügyi főosztály), *Varga Alajosnénak* (Életszínvonal- és Emberierőforrás-statisztikai főosztály).

Leslie Kish (1913–2000). 2000. október 7-én elhunyt *Leslie Kish* emeritus professzor. A magyar származású tudós a Michigan Egyetem professzoraként elkötelezett művelője volt a statisztika elméletének. Úttörő szerepe volt a reprezentatív statisztikai felvételek (sampling surveys) módszertanának kifejlesztésében és terjesztésében.

Egyik alapítója volt az egyetem Társadalomtudományi Kutató Intézetének (Institute for Social

Research). 1977-ben az Amerikai Statisztikai Társaság elnöke volt, 1983 és 1985 között pedig a Nemzetközi Statisztikai Intézet (International Statistical Institute – ISI) aktív tagjaként a Mintavételi Statisztikusok Nemzetközi Egyesülete (International Association for Survey Statisticians – IASS) szekció elnöki tisztét látta el. 1981-ben a „Henry Russel előadó” címmel tüntették ki. Tiszteletbeli tagja a Királyi Statisztikai Társaságnak (Royal Statistical Society), 1988-ban pedig a Bolognai Egyetem díszdoktorrá avatta. 1995-ben a Magyar Tudományos Akadémia tiszteletbeli tagja lett, 1997-ben a Magyar Köztársaságért Érdemrend tiszti keresztjével tüntették ki. Ugyanebben az évben az athéni egyetem tiszteletbeli doktorrá, 1998-ban az Eötvös Loránd Tudományegyetem díszdoktorrá avatta.

1965-ben jelent meg a statisztikai adatgyűjtések módszertanával foglalkozó, azóta is alapműnek tekintett *Survey Sampling* (Mintavételi eljárások) című könyve, 1987-ben adták ki a statisztikai módszereket áttekintő és összehasonlítóan elemző *Statistical Design for Research* c. művét, mely magyar fordításban *Kutatások statisztikai tervezése* címmel 1989-ben jelent meg.

Jelentős részt vállalt a fejlődő országok statisztikusainak képzése terén, részt vett felvételek tervezésében, többek között Kínában, több afrikai országban és Üzbegisztánban.

Gazdag irodalmi tevékenységét igen nagyszámú könyv és tanulmány jelzi. A *Statisztikai Szemle* 1985. évi 1. számában A közérdekű döntések előkészítését szolgáló felvételek időzítése, az 1995. évi 10. számában A mintavételek körüli százéves háború című tanulmánya jelent meg. A kutatások statisztikai tervezése c. könyvének ismertetése az 1989. évi 8–9. számban olvasható.

Az Országos Tudományos Kutatási Alapprogramok (OTKA). Társadalomtudományi Kollégiumának döntése alapján 2000-ben egyesítették az intézmény keretében működő Statisztikai Zsűrit a Demográfiai Zsűrivel. Az elnöki teendőket, évenkénti rotációval, az adott tudományterületet képviselő szakmankénti zsűrielnökök látják el. *Marosi Ernő* akadémikus, a Kollégium elnöke az 2000. április 1. és 2001. március 31. közötti időszakra *dr. Gyöngyösi Istvánt* c. egyetemi docent, a KSH szakfőtanácsosát kérte fel az egyesített zsűri elnöki teendőinek ellátására. *Dr. S. Molnár Edit*, a KSH Népeség-tudományi Kutató Intézet ny. főtanácsadója az alelnöki tisztet tölti be.

A zsűri tagjai a következők: *dr. Csébfalvi György*, a Pécsi Tudományegyetem docense, *dr. Gál Jolán*, a Miskolci Egyetem vezető egyetemi adjunk-

tusa, *dr. Hajnal Béla*, a KSH Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Igazgatóságának igazgatója, *dr. Szabó László*, az ECOSTAT, KSH Gazdaságelemzési és Informatikai Intézetének tudományos tanácsadója, *dr. Hablicsek László*, a KSH Népeség-tudományi Kutató Intézetének igazgatóhelyettese, *dr. Katona Tamás*, a Szegedi Tudományegyetem tanszékvezető egyetemi tanára, *dr. Kamarás Ferenc*, a KSH Népesedés-, Egészségügyi és Szociális Statisztikai főosztály statisztikai főtanácsadója, *dr. Illés Sándor*, a KSH Népesedés-, Egészségügyi és Szociális Statisztikai főosztály osztályvezetője. Az OTKA Társadalomtudományi Kollégiumának tagjai: *dr. Pongrácz Tiborné*, a KSH Népeség-tudományi Kutató Intézetének főosztályvezetője és *dr. Pozsonyi Pál*, a KSH Nemzeti Számlák főosztályának főosztályvezetője.

Tudományos konferencia. A KSH Népeség-tudományi Kutató Intézet, az MTA Demográfiai Bizottsága és a Központi Statisztikai Hivatal 2000. november 9-10-én a Magyar Tudományos Akadémián „A Kárpát-medence népe a Millenniumon” címmel tudományos konferenciát szervezett. A konferencia védnöke *Mádl Ferenc*, a Magyar Köztársaság elnöke volt. A plenáris megnyitót követően két szekcióban hangzottak el előadások. A 9-én délelőtt tartott I. szekcióban *Kubinyi András* elnökletével A magyar népeségtörténet fő vonalai a honfoglalástól a XVIII. századig címmel, a II. szekcióban *Beluszky Pál* és *Kovács Károly* elnökletével A Kárpát-medence népessége a XIX–XX. században címmel folytak az előadások és a viták.

A délutáni ülések témái a következők voltak: Család és háztartás a reneszánsztól a szecesszióig. (Elnök: *Faragó Tamás*); Háború, politika, népesedés. (A politika és a népesség viszonya a történeti Magyarországon.). (Elnök: *Gyáni Gábor*); A Közegészségügy és az orvostudomány hatása a történeti Magyarország népességének fejlődésére. (Elnök: *Kapronczay Károly*); Vándormozgalmak a történeti Magyarországon a török háborúkat követő újratelepülésektől az első világháborúig. (Elnök: *Dövényi Zoltán*).

A második nap I. szekciójának programja a következő volt: Népmozgalom és az népességnövekedés a XVII. század vége és 1918 között. (Termékenység, halandóság, reprodukció). *Dányi Dezső* betegsége miatt az elnöki tisztet *Faragó Tamás* látta el, előadását pedig összefoglalóan *Óri Péter* ismertette. A trianoni döntés demográfiai következményei című II. szekció elnöke *Szász Zoltán* volt.

A második nap déli, és délutáni programja a Központi Statisztikai Hivatal és kutatóintézetei, va-

lamint a témában érdekelt meghívottak előadásait foglalta magában.

A déli ülés I. szekciója (elnök: *Kövér György*) Társadalom és népesedés a XVIII–XIX. században problémakörrel foglalkozott, a II. szekcióban pedig (elnök: *Józan Péter*) Termékenység, halandóság, reprodukció Trianontól napjainkig című ülésen a következő előadások hangzottak el:

Szukicsné Serfőző Klára: A termékenység változásának néhány jellemzője a legutóbbi négy évtizedben;

Daróczy Etelka: A halandóság alakulása Trianontól napjainkig;

Hablicsek László: A népességreprodukció alakulása a XX–XXI. században.

A délutáni ülés I. szekciójának témája A magyar népesség fizikai és egészségi állapota, a huszadik században. (elnök: *Joubert Kálmán* és *Pintér Attila*), előadásai:

Straub Ilona: Az egészségügyi rendszer közegészségügyi és járványügyi struktúrájának változása Trianontól napjainkig;

Gárdos Éva: A csecsemőhalandóság és az anyai halálozások alakulása századunkban;

Eiben Ottó: A magyar gyermekek biológiai állapota a XX. században.

Gyenis Gyula – *Joubert Kálmán*: A fiatal felnőttek biológiai állapota a sorkötelesek és az egyetemi hallgatók adatainak tükrében.

Vándormozgalmak Trianontól az ezredfordulóig címmel a II. szekcióban (elnök: *Tóth Pál Péter*) a következő előadások hangzottak el:

Tóth Judit: Migrációpolitika és annak hiánya;

Sík Endre: Diaszpóra és migráció;

Hárs Ágnes: Örülhetünk-e a külföldieknek? Migrációs munkaerőpiacok.

Tóth Pál Péter: A népesség száma és a nemzetközi vándorlás.

Valamennyi szekció munkáját élénk szakmai érdeklődés kísérte.

Regionális konferencia Kínában. A Nemzetközi Statisztikai Intézet (International Statistical Institute – ISI), a Hivatalos Statisztikával Foglalkozók Nemzetközi Szövetsége (International Association for Official Statistics – IAOS) és a Regionális és Városstatisztikusok Állandó Bizottsága (SCORUS) 2000. november 7. és 10. között a városi és regionális statisztika időszerű kérdéseivel foglalkozó konferenciát rendezett a Kínai Különleges Gazdasági Övezet székelyén, Sencsenben.

A regionális és városstatisztika módszertani kérdései között a résztvevők a gazdasági növekedés regionális vizsgálatával, a városok és a globalizáció összefüggéseivel, a városi környezetnek a GDP-ben játszott szerepével, valamint az urbanizáció és a szegregáció viszonyával foglalkoztak. Megtárgyalták a városok nemzetközi összehasonlíthatóságát, a statisztika oktatását, a gazdaságpolitika helyi és regionális szintű statisztikai támogatását, a népességstratégiáknak a városfejlődésre gyakorolt hatását és a statisztikai hivataloknak a változó világhoz való alkalmazkodását. A résztvevők egy napot Hongkongban a helyi statisztikai hivatalban folyó munka és a minden szempontból különleges város megismerésével töltöttek.

A konferencián mintegy 20 ország 180 küldötte vett részt. Magyarországot *dr. Hajnal Béla* kandidátus, egyetemi docens, a KSH Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Igazgatóságának igazgatója képviselte.

STATISZTIKAI IRODALMI FIGYELŐ

KÜLFÖLDI STATISZTIKAI IRODALOM

A STATISZTIKA ÁLTALÁNOS ELMÉLETE ÉS MÓDSZERTANA

BRADBURN, N. M.:

AZ EGYESÜLT ÁLLAMOK STATISZTIKÁJÁNAK JÖVŐJE AZ INFORMÁCIÓS TÁRSADALOMBAN

(The future of federal statistics in the information age.)
– *Journal of Official Statistics*. 1999. 3. sz. 353–366. p.

Az információs társadalomban megnő a statisztikai adatok iránti igény, és az Egyesült Államok statisztikai rendszere – a szerző szerint – kevésbé alkalmas az ilyen igények kielégítésére. Annak érzékeltesére, hogy miről van szó, a szerző Clinton második alkalommal való elnökjelöltté választásakor mondott beszédére hivatkozik, amely 27 számszerű társadalmi és gazdasági adatot idézett (munkanélküliség, infláció, lakástulajdon, segélyek, rendőrség, AIDS-betegek ellátása stb.), összehasonlítva azokat a négy évvel korábbiakkal.

A technikai fejlődés (főként az Internet) lehetővé teszi, hogy a korábban nehezen elérhető (más országok kiadványaiban található) adatokhoz percek alatt hozzáférjenek és letöltsék azokat. Sőt egyre többször az adatok on line kezelésére is lehetőség van. Az adatokhoz való könnyű hozzáférésnek lehet nemkívánatos hatása is, mint amilyen a tendenciózus vagy éppen hibás felhasználás vagy értelmezés. Ugyanakkor a közvélemény is megtanulhatja az információszerezés és -kezelés módjait, amivel ellenőrizni tudja a tömegtájékoztatót. Várható, hogy alternatív szervezetek még ezt megelőzően hozzáfognak tájékoztató anyagok készítéséhez.

Az új helyzet rövid távon terhet fog róni a hivatalos statisztikára, ami amúgyis forráshiánnyal küzd. A problémák inkább elvi jellegűek: mennyire alkalmasak az adatok az adott kérdés megválaszolására, mennyire tükrözik a valóságot és mikor állnak rendelkezésre.

Amennyiben a statisztikai rendszer kezelni tudja a problémákat, hosszú távon előnye származik az informatikai eszközök fejlődéséből, hiszen jobban használható adatok előállítására lesz képes.

Az, hogy az adatok mennyiben alkalmasak egy kérdés megválaszolására, már az adatgyűjtésnél eldőlt. Az információk iránti igények megnövekedése magával hozza a rendelkezésre álló források optimális felhasználásának fokozott ellenőrzését és esetenként annak vitatását is. A kérdőívek megtervezésénél nem annyira a megfigyelhető tényekre, mint inkább a döntéshozók által feltett kérdésekre vagyunk tekintettel, mivel az adatgyűjtéshez, valamint az adatok feldolgozásához és tárolásához szükséges forrásokat is ők biztosítják.

A hivatalos statisztika által közreadott adatok a politikai döntések meghozatalánál, azok végrehajtásánál és hatásuk értékelésénél kerülnek mindenekelőtt felhasználásra, egyre nagyobb mértékben használják ezeket a számokat a költségvetési, az adózási, a népjóléti és az energetikai modellekben is, amelyeket azután mind a törvényhozó, mind a végrehajtó hatalom igénybe vesz. Tekintettel a modellekre épülő kormányprogramok jelentőségére, aligha lehet a statisztikai adatok minőségének szerepét túlértékelni. Modellt kellő számú és megbízható adatokra építve lehet felállítani és kipróbálni.

Az, hogy az adatok mennyire hűen tükrözik a vizsgált jelenséget, alapvetően módszertani kérdés, ami iránt a felhasználók nemigen érdeklődnek, és így nem is ismerik eléggé. Lényegében két dologról van szó: a mérés pontosságáról és arról, valóban azt mérjük-e, amit mérni akarunk. Példaként a szegénységre hivatkozik a szerző; ez esetben a jövedelem mérésének pontosságát és a szegénység fogalmának tisztázását kell elérni. A népszámlálásoknál a népes-

Megjegyzés. A *Statisztikai Irodalmi Figyelő* rovatot a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat állítja össze. A rovat minden hónapban *Külföldi Statisztikai Irodalom* fejezetet (külföldi statisztikai és demográfiai könyvek és cikkek ismertetését), páratlan hónapban *Bibliográfiát* (a könyveket az MSZ 3423/2–84, az időszakos kiadványokat az MSZ 3424/2–82 szabvány szerinti feldolgozásban), páros hónapokban *Külföldi folyóiratszemlét* tartalmaz.

ség fogalma nem igényel tisztázást, a mérés pontosságának mértékét viszont az összeírásból való kimaradás jelzi. Ez az Egyesült Államok egészét tekintve közel két százalék, de egyes részsokaságokban és földrajzi területeken ennél lényegesen nagyobb.

Az utóbbi időben a fogyasztói árindex mérési hibáját vetették fel. Nem annyira a pontosságot vitatták, mint inkább azt, mennyiben alkalmas mérőszáma a megélhetési költségeknek. Az igazság az, hogy a fogyasztói árindex nem erre készült. Felhasználása igen széles körű, tehát hatása több területre terjed ki: bértárgyalások, társadalombiztosítási juttatások, adósávok korrekciója, kamatláb, részvényárak, költségvetési hiány. A Munkaügyi Statisztikai Hivatal (Bureau of Labor Statistics) tízévenként nagyobb módszertani és elvi korrekciót hajt végre, amivel az időközben bekövetkezett változásokat kívánja figyelembe venni. A módszertani revízióhoz pénzügyi forrásokat is igényelnek. Ezeket az igényeket felülvizsgálják és esetenként a kértnél kevesebb pénzt biztosítanak erre a célra. A megélhetési költségindexének kidolgozása eddig emiatt maradt el.

További problematikus terület a nemzetiség felmérése. Lényegében társadalmi osztályozásról és személyiségudatról van szó. Míg az előbbi objektív, bár tetszőleges ismérv alapján meghatározható lehet, az utóbbiról csak bevallásos adat áll rendelkezésre. A kérdésekre adott válasz ugyanakkor függ azok feltevésétől, és ha ez összeírásonként változik, nem biztosított az adatok konzisztenciája és így összehasonlíthatóságuk sem. Újabban felvetették a megnevezett nemzeti-

ségek mellett a többnemzetiségű válaszlehetőséget, míg más javaslat szerint egyidejűleg több külön-külön nemzetiséghez való tartozást is el lehetne fogadni a válaszadóktól. A második változat nehézséget támaszt a feldolgozásnál, ami úgy oldható fel, hogy a többnemzetiségű kategóriát nem mérési, hanem közlési kategóriának tekintik az egyidejűleg több nemzetiséghez való tartozást megjelölők esetében.

Az információk időszerűsége nemcsak az adatgyűjtés és az adatok közreadása közötti időt jelenti, hanem ide tartozik az adatgyűjtés gyakorisága és esetenkénti revíziója is, amivel az újabb jelenségekre is kiterjesztik a megfigyelést. Az ilyen megközelítésből adódik, hogy nem pusztán a technikai eszközök biztosította gyors adatfeldolgozásra kell figyelni. Az adatok felhasználói különben is mindent és azonnal akarnak. A hivatalos statisztikai adatok Interneten való elérhetősége türelmetlenebbé teszi a felhasználókat, mint amikor (év)könyvben kell keresnie azokat. A számítógépek felhasználásával már az adatgyűjtés során sem sikerült jelentős mértékben csökkenteni a feldolgozási időt. Előnye a pontosabb és sokoldalúbb adatgyűjtés, aminek révén nagyobb adatbázisokat lehet létrehozni.

Az Egyesült Államok statisztikai rendszere decentralizált. A szerző, bár nem támogatná a teljes centralizációt, úgy látja, hogy a dolgozatában tárgyalt és a jövőben egyre nagyobb hangsúlyt kapó követelményeknek ez a decentralizált rendszer kevésbé felel meg.

(Ism.: Szász Kálmán)

GAZDASÁGSTATISZTIKA

KÖRNER, T:

AZ ÁTFOGÓ MINŐSÉGMENEDZSELÉS
A NÉMET SZÖVETSÉGI STATISZTIKAI HIVATALBAN

(Qualitätsoffensive Statistik – umfassendes Qualitätsmanagement im Statistischen Bundesamt.) – *Wirtschaft und Statistik*. 1999. 12. sz. 923–930. p.)

Németországban és Európában jó hírneve van a Szövetségi Statisztikai Hivatalnak. Ezt a hírnevet következetesen meg kell őrizni a mind keményebb feltételek mellett is. Gyorsan bővül és változik a társadalom adatigénye, és ezzel lépést kell tartania a hivatalos statisztikának is. A statisztikai programoknak tükrözniük kell a kialakulóban levő információs és szolgáltató társadalom témaköreit, igazodniuk kell az időszerűség szigorodó követelményeihez. Sok tekintetben módosításra érettek az információk közlési

formái, és javítani kell az adatok minőségét. Növekvő igény van az európai szinten, valamint világméretben összehasonlítható adatokra.

A szerző kifejti a központi és a területi statisztikai hivatalok (a továbbiakban: a Hivatal) minőségbiztosítási programját, és rámutat, hogy a közigazgatás más szerveihez képest itt jobbak a minőségjavítás feltételei. Ez abban mutatkozik, hogy

– olyan statisztikai termékek, szolgáltatások előállítását végzik a Hivatalban, amelyek szerves részei az ország közhasznú infrastruktúrájának, és a Hivatal képes igazodni a különféle felhasználók speciális igényeihez is,

– a Hivatal viszonylag sok munkatársának van közgazdasági végzettsége, erre alapozva alakították ki (mint egy speciális termelőüzemben) a szervezeti hátteret és a működési folyamatokat,

– a Hivatalban hagyományosan jól szervezettek, magától értetődők a minőségbiztosítás követelményei.

A cikk összefoglalja a minőség javítására a Hivatalban mintegy két éve indított programot. Jövő-képet 1998-ban széles körű vitával alakították ki, majd írásban rögzítették. Ugyanabban az évben minden szervezeti egységében megvalósították a költségek és a teljesítmények elszámolását, az időráfordítások regisztrálását. 1997-től szervezeten gyűjtik a minőség javítását célzó javaslatokat, és évente tervmegbeszéléseket tartanak, a prioritások közös áttekintése érdekében.

Az adatok termelési folyamataiban kialakult a Hivatalban a „Statistik 2000” elnevezésű, a műszaki jellegű ésszerűsítéseket célzó program. 1998-tól minden statisztika elérhető telefonos tájékoztató szolgálat útján. A Hivatal 1981-től alkalmazza a decentralizált statisztikák határidő-ellenőrzését (Termincontrolling).

Átszervezték a Hivatalnak az informatikával, a matematikai eljárásokkal foglalkozó szervezeti egységét. Ehhez külső szaktanácsadókat vettek igénybe.

Több mint három évtizede, a jogalkotás igényei szerinti időközönként minden részterületre kiterjedően felülvizsgálják a Hivatal statisztikai feladatait. A szövetségi kormány az Országos Statisztikai Tanács egyetértésével hagyta jóvá az országos statisztikai program aktualizálását.

A cikk „minőségoffenzív” jelzővel illeti a Hivatal statisztikai tevékenységét, amelynek céljai, hogy

- javuljon a statisztikai termékek minősége,
- jobban érvényesüljenek az adatfelhasználók igényei,
- érvényesüljenek a Hivatal munkatársainak szükségletei,
- javuljon a teljesítmények gazdaságossága.

Felvázza az előbbi négy célnak megfelelő minőségi célrendszert, olyan ismérvekkel, mint például

- a termékek időszerűsége, fontossága, pontossága, koherenciája, összehasonlíthatósága;
- a felhasználók véleményének megismerése, az igényeknek megfelelő („méretre alakított”) megoldások, az adatszolgáltatók terheinek csökkentése;
- a Hivatal középtávú fejlesztési terve (corporate plan);
- a személyes fejlődés, a rendszeres képzés, továbbképzés, a decentralizált irányítás, a vezetési kultúra;
- a gazdaságossághoz kapcsolódó költség- és teljesítménymutatók ellenőrzése, költségvetési tervezés, a következményeknek megfelelő szervezet és működési folyamat.

A Hivatal ezt a nagyon összetett és minden hivatali dolgozót személyében is érintő minőségjavítási folyamatot az Európai Minőségmenedzselési Alapítvány (European Foundation for Quality Management – EFQM) ipari környezetben bevált modelljére alapozta. Az EUROSTAT is erre a modellre építi minőségi programjait, a következő modulokat figyelembe véve:

- az eszközök, megoldási utak meghatározója legyen a szervezet vezetője,

- a vezetési célhoz igazodik a három alapmodul: a politika és stratégia, az erőforrások és partnerek kijelölése, valamint a szervezet munkatársai,

- az előbbi három alkotja a megvalósítás folyamatának inputját,

- a folyamat eredményeként további három alapmodul vehető figyelembe: a vevőkkel kapcsolatos, a társadalom számára kiadott, valamint a munkatársakra vonatkozó eredmények,

- a folyamat végpontjában a szervezet szempontjából fontos célok mutatkoznak, amelyek visszacsatolása révén aktuális (dinamikusan változó) információkhoz juthat a vezető az irányított szervezet innovációs, tanulási és hasonló céljairól.

A Hivatal erősségeit és gyengeségeit az itt vázolt EFQM-modell szemléletét alkalmazva mérték, és tárták fel a javítás lehetőségeit. A cikk bemutatja a Hivatal vezetőire háruló feladatokat, amelyek vég-ső soron elősegítik a hatáskörök alsóbb irányítási szintekre ruházását, az erőteljes decentralizálást.

- Az új vezetési stílus fő jellemzője, hogy az eredményekhez igazodik. Az egymással kapcsolatban levő vezetési szintek (az elnöktől a végrehajtásban dolgozóig) megállapodnak a célokban, például milyen teljesítményt, terméket érnek el meghatározott idő alatt, és ehhez milyen erőforrások állnak rendelkezésre. Megfelelő mutatókkal rögzítik a cél elérését, és ezekkel mérve lehet értékelni a javulást a következő időszak céljainak meghatározása során.

- Elvárható a szervezeti egységek növekvő önállósága, költségudatossága, kreatív munkavégzése. A költségvetés teljesítését illetően megnő azoknak a felelőssége az erőforrások felhasználásában, akik az egyes feladatokat végrehajtják.

- A munka minőségét érintő új vezetői szemlélet arra épül, hogy megfelelő előírások szabályozzák az elvárt (és a tiltott) megoldást, magatartást. Érvényben vannak a gyakorlati feltételeket kifejező kérdésgjegyzékek, útmutatók, irányelvek. Minden részleg kialakult helyzetét szembeesíteni kell az EFQM-modell alapján elvárt minőséggel, amely megalapozott és integrált vezetői koncepciókat fejez ki.

A cikk bemutatja a minőség szabályozási kör öt elemének (a jövőkép, a célrendszer, a megállapodás a célokban, a folyamatos minőségjavítás szervezése, és az ellenőrzés megfelelő visszacsatolással) összetevőt, ide értve többek között:

- a Hivatal alapfeladatait, küldetését, értékeit,
- a fejlesztési programra alapozott minőségmenedzselési koncepciót, és a kialakult gazdálkodási rend felülvizsgálatát,
- a „szerződéses menedzselés” új megoldásait a kölcsönösen elfogadott célok megvalósítása érdekében,
- a projektmenedzseri rendszert, az optimális eredmények és folyamatok feltételeinek vizsgálatát, meghatározását, a továbbképzések irányelveit és mindazokat az egyéb megoldásokat, amelyek elősegítik a minőség folyamatos javítását,
- a kontrolling egyik lényeges funkciója a korrupció megelőzése, a költségek és teljesítmények, valamint a megállapított határidők figyelemmel kísérése.

A Hivatal alapfeladatait a törvényhozás, a kormány és az egyes minisztériumok együttesen határozzák meg. Mindehhez járul az EUROSTAT és más nemzetközi szervezetek adatigénye. A szerző kifejti

a Hivatal jövőképeinek kialakítási folyamatát, valamint a „szerződéses menedzselés” új szemléletű megoldásait. Ez a legfontosabb eszköz az átalakított irányítási rendszerben.

A szerző összeveti a korábbi centrális irányítás jellemzőit a szerződéses menedzselés következő alapvonásaival:

- a teljesítményre vonatkozó célokban a felek megállapodnak (nem érvényesül az utasítások korábbi logikája);
- a célok elérését ellenőrzik (nem a munka részletkérdéseit);
- a vezetési stílusra a részvétel jellemző (megszűnik a hierarchiára épített beavatkozás);
- a jelentési rendszer a szerződés előírásaihoz, meghatározott feladatok elvégzéséhez igazodik (elhagyják a minden pontra kiterjedő, nagy terheléssel járó beszámoltatást).

Ahol a cikk a „szerződés” (Kontrakt) kifejezést alkalmazza, ott nem jogi érvényű dokumentumot kell érteni, hanem a kölcsönös bizalomra épített, megbízható tartalmú, kölcsönösen elfogadott (írásba foglalt) megállapodást. A dokumentum célja, hogy mindkét szerződő fél érezze a megtárgyalt (és elfogadott) célokkal kapcsolatos kötelezettségeit, és tevékenységük azok érvényesítését célozza. Amennyiben változnak a célok vagy a keretfeltételek, a felek egyetértésével módosítják a szerződést, az új körülményekhez igazodva.

A szerző, a minőség szabályozási kör megvalósított elemeit sorra bemutatva, a költségek és a teljesítmények ellenőrzési rendszerét azzal jellemzi, hogy az események, valamint gazdasági hatásai ennek révén áttekinthetővé válnak és bizonyíthatóak, a megállapított célokkal kapcsolatban értékelhető. Megbízható decentralizált adatok, számított mutatók alapján kísérik figyelemmel a személyi és a dologi erőforrások felhasználását, megfelelő formában és rendszeresen dokumentálva az előírt és a tényleges értékeket.

A Hivatal törzskarában alakítják ki azt a szervezeti egységet, amely belső revízióra, a korrupció megelőzésére kap felhatalmazást. A német szövetségi kormány 1998. júniusban irányelveket bocsátott ki a közigazgatásban előforduló megvesztegetések megelőzésére.

A Hivatal belső ellenőrzésével is megbízott szervezeti egység vizsgálja a közigazgatási cselekmények jogszerűségét, rendeltetésnek megfelelő teljesítését, célszerűségét, funkcióképességét és gazdaságosságát.

A minőségbiztosítás lényeges és merőben új eleme a Hivatal gazdálkodási rendszerének szabályozása. Eddig is volt a szervezeti és működési szabályzatban valamilyen „házi rend”, azonban az új irányítási rendszer (az említett EFQM-modell mo-

duljait a gyakorlatban érvényesítve) más szemléletű szabályozást igényel, különösen a minőségmenedzselés aktuális fejlesztéseivel összefüggésben. Ez az új szabályozás, a minimálisan megkövetelt munkaköri köteleességek rögzítésén túl, a minőségjavítás irányelveit (current best practices) is tartalmazza. A szabályozás értelmében a mindenkor ismert legjobb eljárási mód alkalmazását írják elő és ennek megfelelően a lehetséges javításokra fejtenek ki ösztönző hatást. A Hivatalon belüli informatikai hálózat továbbfejlesztése lehetőséget kínál arra, hogy a munkatársak bármikor elérhető „minőségi kézikönyvként” sajátítsák el a gazdálkodás aktuális szabályozását. A cikk bemutatja az előbbi minőségjavítási akciókkal összefüggő szakmai továbbképzések alapvonásait.

(Ism.: *Nádudvari Zoltán*)

WHITE, ALAN G.:

MÉRÉSI TORZÍTÁSOK A FOGYASZTÓI ÁRINDEXEKBE

(Measurement biases in consumer price indexes.) – *International Statistical Review*. 1999. 3. sz. 301–325. p.

A fogyasztói árindex (Consumer Price Index – CPI), amely az áruk és szolgáltatások rögzített kosara költségének változását méri a boltok egy fix mintáján, az „igazi” megélhetési költségindex, illetve a gazdaságban bekövetkezett általános infláció gyakorlati közelítésének tekinthető. Újabbán kétségek merültek fel, elsősorban az Egyesült Államokban, nem becslés-e felül a CPI az inflációs rátát. Ezért a Szenátus egy jeles közgazdából álló bizottságot hozott létre, az ún. Boskin Bizottságot, a Munkaügyi Statisztikai Hivatal (Bureau of Labor Statistics – BLS) által számított és publikált CPI mérési hibáinak vizsgálatára. A tanulmány részben a Boskin Bizottság jelentése, részben a BLS-ben végzett vizsgálatok, illetve más kutatók vizsgálatai alapján összegzi a CPI mérése során felmerülő hibaforrások és torzítási források vizsgálatának eredményeit.

A Boskin Bizottság jelentése szerint az Egyesült Államokban közzétett CPI szisztematikusan felülbecsüli az inflációs rátát, s ennek számos gyakorlati következménye van. A jelentés ráirányította mind a szakemberek, kutatók, mind a politikusok figyelmét az árindexekkel kapcsolatos kutatások értelmére, fontosságára. Bár a tanulmány elsődlegesen az amerikai CPI-vel foglalkozik, a megállapítások nagyrészt általános érvényűek.

A CPI torzítását egy ideális megélhetésköltségindex és a CPI különbségként lehet értelmezni. Miért

kell foglalkozni a CPI torzításával, miért fontos az árak pontos mérése? Egy ország gazdasági teljesítményének értékelése gyakran azon alapul, mennyire stabilak az árak és mekkora a gazdaság növekedése, mindkettő megköveteli az árak pontos mérését. Bár az árváltozások önmagukban is fontos jelzőszámok, elsődlegesen mint deflátorokat használják az árindexeket (például reálkereset, reáljövedelem, a gazdaság teljesítménye fix árakon stb.). Mivel a volumenindex az értékindex Laspeyres-típusú árindexszel történő osztásával adódik, ha ez utóbbi felfelé torzított, a reálteljesítmény lefelé lesz torzított. Az árindexek pontatlan mérésének következményei a következők.

1. A CPI-t gyakran használják társadalombiztosítási jutatások, illetve bérek indexelésére. A CPI felfelé torzítása jelentős következménnyel jár a kormányzati költségvetésre, illetve a munkáltatók költségeire. A Boskin Bizottság megállapítása szerint, ha a CPI évi 1 százalékponttal túlbecsüli a megélhetési költségek változását az 1997 és 2006 közötti időszakban, ez 2006-ban önmagában 135 milliárd dollárral járulna hozzá a költségvetési deficithez, s így a negyedik legnagyobb kiadási tétel lenne a szövetségi költségvetésben.

2. A kormányok egyik alapvető gazdasági célkitűzése az árak stabilitásának biztosítása, és ennek ellenőrzésére a CPI-t használják. Az inflációnak statikus (pontosan előrejelzett infláció) és dinamikus (az előrejelzettől eltérő infláció) költségei vannak.

3. A termelékenység gyorsulásának vagy lassulásának pontos nyomon követéséhez elengedhetetlen az árváltozások pontos mérése. A Boskin Bizottság úgy látja, hogy a termelékenység növekedésének megtorpanása az Egyesült Államokban a nyolcvanas években nagyrészt a felülbecsült inflációs rátának a következménye.

4. Az árak és a szolgáltatások iránti kereslet tanulmányozása is az árak pontos mérését igényli. A tartós fogyasztási cikkek árainál különösen sok torzító tényező léphet fel, tekintettel ezen cikkek inhomogén természetére, a minőséggel kapcsolatos problémákra, valamint a változó specifikációkra. A beruházás (tőkejavak) iránti kereslet is függ az ún. felhasználói költség fogalmától, amely tartalmazza a tőkejavak relatív árváltozását jelző komponenst.

Bár e lista nem teljes, jelzi, hogy a pontosan mért árak és árindexek központi jelentőségűek a gazdaság mérőszámai szempontjából. A CPI torzítása nem új jelenség, a szakemberek már régóta vizsgálják, de a lehetséges felfelé torzítottsága csak újabban kapott általános figyelmet. Egyes kutatók általánosabban is a pontos statisztikai információk iránti igény megnövekedéséről írnak. A globalizáció, a külföldi árak és szolgáltatások megnövekedett versenye alapvető fontosságúvá tette a pontos szerződéseket, a közgazdasági elemzést és tervezést mind az üzleti, mind a kormányzati szektor számára. Ha a CPI túlbecsüli az inflációt, ennek manapság súlyosabb következményei vannak az üzleti élet számára, mint voltak régebben, amikor kereskedelmi korlátozások jobban védték a hazai gazdaságot a külföldi versenyyel szemben.

A tanulmány negyedik fejezete a mérési torzítások forrásait vizsgálja, és bemutatja, hogy sok országban a CPI nem méri megfelelően az inflációt és a megélhetési-költség-indexet. Az Egyesült Államokban és Kanadában a CPI felfelé torzít, és az eredmények nagy valószínűséggel sok más országban közzölt CPI-ra is alkalmazhatók. A tanulmány a vonatkozó szakirodalom alapján a torzítások öt lehetséges forrását különbözteti meg. Ezek a következők.

1. *Termék helyettesítési torzítás.* Ez a legismertebb, legkönnyebben megérthető torzítás, amely minden fix termékkosárú index természetes velejárója. A Laspeyres-típusú árindex ugyanis nem tükrözi a relatív árváltozások miatt fellépő termék helyettesítések árcsökkenő hatását. A megélhetési-költség-indexet ún. szuperlatív árindexszel lehet közelíteni, mint amilyen például a Fisher-index, így a torzítás közelítő becslése: $B_{\text{term}} \cong P_L - P_F$.

Különböző vizsgálatok az 1970-es, 1980-as évekre évi 0,1 százalékpontnál kisebbre becsülik e torzítás mértékét az Egyesült Államokban, egy újabb vizsgálat az 1982–1991 közötti évekre 207 fogyasztási kategóriát alkalmazva évi 0,20–0,27 százalékpont, illetve egy másik vizsgálat az 1984–1994 közötti évekre évi 0,3 százalékpont. Magasabb inflációs időszakokra az várható, hogy nagyobbak a relatív árváltozások, és így a termék helyettesítési torzítás is nagyobb. A kanadai CPI esetén az 1957–1978 közötti időszakokra évi 0,2 százalékpont a torzítás becslése, de ezt a fogyasztói kosár gyakori cseréje miatt inkább felső korlátnak lehet tekinteni. A termék helyettesítési torzítást a fogyasztói kosár folyamatos cseréjével, kiigazításával lehet korrigálni, ez azonban igen költséges. Az Egyesült Államokban tízévenként, Kanadában négyévenként, az Egyesült Királyságban évenként frissítik fel a fogyasztói kosarat. Egy tanulmány szerint, ha az Egyesült Államokban 1991-ben az 1987–1989 közötti évek kiadási adatai alapján kiigazították volna a fogyasztói kosarat, a mért infláció 1991 és 1995 között évi 0,1 százalékponttal alacsonyabbnak mutatkozott volna. Megjegyzendő, hogy a termékcsoporton belüli termék helyettesítési torzítás sokkal jelentősebb, mint a termékcsoportok közötti. Ki lehet mutatni, hogy konstans helyettesítési elaszticitás mellett a

$$P(p^0, p^1, x^0, x^1) = \left[\sum_{i=1}^N s_i^0 \left(\frac{p_i^1}{p_i^0} \right)^{1-\sigma} \right]^{\frac{1}{1-\sigma}}$$

formula $\sigma = 0,7$ helyettesítési elaszticitás mellett jól közelíti az egyébként (a folyó mennyiségi adatok hiánya miatt) megfigyelhetetlen szuperlatív Fisher-index

értékét két évvel korábbi súlyadatokat használva. A formulában s_i^0 az i -edik termék súlya a bázisidőszakban. A szerző véleménye szerint a statisztikai szolgálatok előállíthatnak ilyen indexeket, ellenőrizve pontosságukat, amikor már rendelkezésre állnak a Fisher-index számításához szükséges adatok.

2. Bolthelyettesítési torzítás. Az 1980-as években jelentősen megnőtt az alacsonyabb árakon árusító boltok, diszkont üzletek, üzemi boltok, bizonyos nagy bevásárlóközponti áruházak, továbbá a postai és internetes árurendelések népszerűsége az Egyesült Államokban. Forgalmuk a teljes élelmiszerkereskedelemben az 1979. évi 31 százalékról 1988-ra 50 százalékra nőtt. Még az esetleges alacsonyabb minőség miatti korrekciót beszámítva is nőtt a kinyilvánított preferencia az ilyen üzletek iránt. A fix árfelíróhelyeket alkalmazó CPI nem tudja érzékelni a fogyasztói preferencia ilyen irányú változását, ami egyúttal a szóban forgó árucikkek átlagárának csökkenését vonja maga után, így alapos a gyanú, hogy az ebből eredő torzítás a CPI-ban jelentős lehet. Az Egyesült Államokban az árfelíróhelyek 20 százalékát rotálják évente, az üzletek kiválasztása forgalommal arányos valószínűséggel történik, míg Kanadában és az Egyesült Királyságban az árfelíró helyek kiválasztásának nincs tudományos alapja, nagyrészt önkényes. Az újonnan bekerült üzletekben az egyes cikkek árait a lecserélt üzletekben feljegyzett árakkal hasonlítják össze, de a két ár közötti különbséget impliciten minőségi különbségként kezelik, azaz a régi és az új üzletekben felírt árukat különbözőeknek tekintik. Ezt az eljárást láncolásnak vagy kapcsolásnak szokták nevezni. Vagyis a hivatalos CPI komponensei nem tükrözik ilyen esetekben az árcsökkenést. A kanadai CPI 1990–1996 közötti időszakra vonatkozó adatait vizsgálva arra a következtetésre jutottak, hogy Kanadában az üzlet típusa releváns ármeghatározó tényező, nemcsak az árszínvonal, hanem az árváltozások vonatkozásában is. A bolthelyettesítési torzítás csökkentésére az egyik megoldás lehet az indexek üzlettipusonkénti számítása, majd ezen indexek összesúlyozása.

3. Új termékek okozta torzítás. Minden évben sok új termék jelenik meg a piacon, különösen ott, ahol gyors az innováció és kiemelkedő a technológiai fejlődés. A BLS szerint havonta átlagosan az árfeljegyzések 3 százaléka eltűnik, aminek jelentős része abból ered, hogy az előző hónapban megfigyelt termék eltűnik a piacról, és helyette új termék jelenik meg. Az új termékek árváltozása alapvetően eltér a régiektől: jellemző a magas bevezető ár, ami rohamosan csökken, miközben az új termék forgalma erőteljesen nő. Ha a CPI nem vagy csak jelentős késéssel veszi be az új

terméket a fogyasztói kosárba, ezt az árcsökkenést nem tudja tükrözni, így az index felfelé torzít. Van szerző, aki Kanada esetében ezt a torzítást évi 0,3 és 0,8 százalékpont közötti értékre becsüli.

4. Minőségi torzítás. Az áruk és szolgáltatások folyamatos technológiai fejlesztése általában minőségi javulással jár, amit rendszerint árnövekedés követ. Nehézséget jelent megállapítani, hogy az árnövekedésből mennyit indokol a minőségjavulás és mennyi a tiszta árnövekedés. Ha egy új termék árát nem igazítják a nettó minőségi hatáshoz, a CPI felülbecsüli az adott termék árnövekedését. Általában úgy ítélik meg, hogy a tartós fogyasztási cikkek esetén a minőségi torzítás pozitív, míg a CPI más elemei esetén negatív is lehet. Ezért a nettó minőségi torzítás becsüléséhez mindkét fajta torzítás gondos mérlegelésére van szükség. A statisztikai szolgálatok (például a BLS) különböző módszereket alkalmaznak a minőségi torzítás kezelésére, illetve csökkentésére, mint például átárazás, közvetlen összehasonlítás, láncolás és átfedő láncolás. A legismertebb módszer a minőségi kigazításra az ún. hedonisztikus módszer, amely a különböző választékok árait és az árát meghatározó termék jellegzetességeit használja e jellegzetességek értékének meghatározására, gyakran lineáris kapcsolatot feltételezve, azaz

$$p^j = \alpha_0 + \sum_{k=1}^K \alpha_k z_k^j$$

ahol p^j egy adott termék j -edik választékának ára és α_k a K számú jellemző közül a k -adik együttíthatója.

z_k^j a j választéknál a k -adik jellemző mennyisége, ami folytonos, ha z_k^j mérhető, ellenkező esetben egy indikátor változó. A minőségi kiigazítás a következő módon történik: tekintünk két választékot, i -t és j -t, ahol i a jelenlegi j -t pótló választék. A 0 és 1 időpontok között alkalmazandó minőségi kiigazító faktor:

$$A_j^{0,1} \equiv p^i - p^j = \sum_{k=1}^K \alpha_k (z_k^i - z_k^j).$$

A módszer nem használható, ha a jellemzők nem vagy csak nehezen kvantifikálhatók. Az Egyesült Államokban és Kanadában a hedonisztikus módszert elsősorban PC-k árázásánál alkalmazzák, de kísérletek folynak más elektronikai cikkeknel történő alkalmazásra is.

Sokan foglalkoztak a minőségi torzítás becsülésével. Kanadára például e torzítás felső határát évi 0,2 százalékpontba becsülik. Ruházati cikkek esetén

negatív torzítások is előfordulnak, de itt nagyon nehéz megbecsülni, hogy az ízlés- és divatváltozásokból mennyi a minőség változása. Érdekes példát említ az egyik szerző a vasalást nem igénylő poliészter ingek megjelenésével kapcsolatban. Ezeket akkor minőségileg jobbnak ítélték a pamut ingeknél, majd amikor visszatértek az utóbbiakra, újra minőségi javulásként kezelték. Autók esetén is fellép negatív torzítás, mert a biztonsági és levegőtisztasági előírások miatt bekövetkezett árnövekedéseket minőségjavulásnak és nem árnövekedésnek tekintették.

A BLS a CPI számításánál egy sor javító módosítást vezetett be, amelyek főleg a hedonisztikus módszer alkalmazásával kapcsolatosak. A számítások azt mutatják, hogy a CPI magasabbnak mérte volna az inflációt, ha a BLS nem alkalmazta volna ezeket a változtatásokat. A hedonisztikus módszerrel kapcsolatban még további kutatásokra van szükség, például kell-e súlyozást alkalmazni, mi a megfelelő sztochasztikus specifikáció stb.

5. *Elemi index torzítás.* A fogyasztóiárindex-számítás menetében két szint különböztethető meg: az elemi indexek aggregálása egy cikkre vagy cikksoporra, illetve földrajzi régióra és a részindexek aggregálása egyetlen CPI-be. A felfelé torzítás az alsó szinten léphet fel, ha az elemi indexek számtani átlagát használják a mértani átlag vagy esetleg a két időszakra vonatkozó átlagárak hányadosa helyett. A számtani átlag ugyanis egyrészt mindig $\geq$ mint a mértani átlag, másrészt nem tesz eleget az időpróbának. A kanadai CPI meghatározásakor 1995 óta mértani átlagolással számítják az elemi indexekből a csoportindexeket. Az Egyesült Államokban 1987 és 1994 között a saját tulajdonú lakások imputált lakbérének indexét számtani átlagolással számolták az egyedi indexekből, 1995 óta az átlagárak hányadosát használják, ami eleget tesz az időpróbának.

A cikkek, illetve cikksoportok tág specifikációja is okozhat torzítást az alsó szinten, de ennek iránya nem egyértelmű. Az árindex és a lehetséges torzítások alapjául szolgáló adatok komplex mintavételből származnak: reprezentánsok mintája, árfelíró helyek mintája és a fogyasztási kiadások becslésére szolgáló minta. Így mind az árindexeket, mind a torzításokra vonatkozó becsléseket mintavételi – és nem véletlen kiválasztás esetén nem mintavételi – hibák és torzítások terhelik. A torzításokra vonatkozó becslések esetén nagyon nehéz az „igazi” torzítás és a mintavételi hiba szétválasztása. Ez nem feltétlenül jelenti azt, hogy a torzítások kisebbek a számítottaknál, de további vizsgálatokat igényel.

Következtéseiben egyrészt arra utal a szerző, hogy a vizsgálatok szerint a CPI változásai felülbecsülnek a megélhetési költségek változásait, másrészt a Boskin Bizottság megállapításainak fényében indokolt a gazdaságtörténet átértékelése. Így például a reáljövedelem növekedése nagyobb lehet, mint ahogy jelenleg a gazdaságtörténészek számítják, és az utóbbi két évtized termelékenységcsökkenése is megalapozatlan lehet. A CPI széles körű használata miatt fontos, hogy a felhasználók ismerjék a lehetséges mérési hibákat és ezek következményeit.

A szerző végül megjegyzi, hogy nem minden torzítás vonatkozik minden országra, illetve termékcsoportra. A lakásszektorra például valószínűleg nem alkalmazható az új termékek okozta torzítás.

Bár a CPI korrigálása időt és erőforrásokat igényel, a Boskin Bizottság jelentése már eddig is változtatásokra sarkallta a BLS-t és vitát, ajánlásokat indított el. Az elméleti és gyakorlati kutatásoknak a jövőben is folytatódniuk kell, amelybe célszerű lennie, ha a magyar szakemberek is bekapcsolódnának.

A tanulmányt bőséges, közel 90 cikket tartalmazó irodalomjegyzék egészíti ki.

(Ism.: *Éltető Ödön*)

TÁRSADALOMSTATISZTIKA – DEMOGRÁFIA

RUSPINI, E.:

LONGITUDINÁLIS VIZSGÁLATOK A NŐI SZEGÉNYSÉG TANULMÁNYOZÁSÁBAN

(The contribution of longitudinal research to the study of women's poverty.) – *Quality and Quantity*. 1999. 3. sz. 323–338. p.

A tanulmány célja, hogy a szegénység témakörén belül a nemek közötti különbségek elemzésének néhány fogalmi és módszertani kérdését felvesse és

megvitassa. A kapcsolat a szegénység és a nemek között rendkívül összetett, annak megítélése, hogy a nők sérülékenyebb helyzete kedvezőtlenebb munkaerő-piaci pozíciójukból, családi körülményeikből, a családban betöltött szerepükből vagy a jóléti rendszer sajátosságaiából fakad, rendkívül nehéz.

A szerző számára az igazi módszertani kihívást az jelentette, hogyan lehet megragadni és rávilágítani a szegénység nemek közötti eltéréseire. A nők esetében az életciklus szerepe erőteljesebb mind a munkaerő-piaci pozíciójukat, mind pedig a család-

ban betöltött szerepüket illetően, ezért az elemzéshez lehetőleg dinamikus adatokra, longitudinális vizsgálatra van szükség. Az elemzés háztartási panelből származó adatokat használ.

Önmagában a szegénységkutatás is tele van nehézségekkel, maga a szegénység fogalma sem egyértelmű, hiszen erősen függ a választott politikai értékektől, a jóléti rendszertől, a jóléti ideológiától. A szegénység relatív, sokdimenziós és dinamikus fogalom. Fontos vetülete a nemek közötti különbség, mivel a nőket jobban és másképp sújtja a depriváció, mint a férfiakat. Ugyanakkor a női szegénység nem mindig nyilvánvaló, kimutatása és láthatóvá tétele függ az elemzési módszer megválasztásától. A női szegénység bemutatásához használt adatok az angol és a német háztartási panelből származnak, az egyedül álló anyák szegénységének elemzéséhez pedig a belga, a német, az angol, az olasz és a svéd háztartáspanel-adatokat, illetve longitudinális felvételeket használta a tanulmány szerzője.

A női szegénység egyre nyilvánvalóbbá válik, mivel az idők folyamán egyre többen élnek egyedül vagy férj, illetve élettárs nélkül, egyedül nevelve gyermeküket.

A longitudinális adatok lehetővé teszik, hogy az életesemények szegénységben játszott szerepét is vizsgálni lehessen. Például Németországban a nők gyakran válásuk következtében kerülnek szegénységbe, az angol nőknél viszont sokkal lényegesebb szerepet játszik a munkanélküliség, illetve a családi kötelezettségek sokasága, ami megnehezíti a fizetett munkavégzést. A tradicionális német jóléti rendszer arra ösztönzi a nőket, hogy inkább maradjanak otthon, lássák el a család körüli tennivalókat és támogassák férjüket a jó állás megszerzésében és megtartásában. A férj révén a nők és gyermekeik is szociális biztonságban vannak, az egész család biztosítottá válik, a nők ilyen módon még nyugdíjogosultságot is szereznek.

A női szegénység szorosan kapcsolódik bizonyos kritikus életeseményekhez, a férfiaké pedig sokkal szorosabban a munkaerő-piaci kockázatokhoz. Ez utóbbi a nők számára is kockázati tényező. A nők és a férfiak között nemcsak a szegénységbe kerülést előidéző életeseményekben van különbség, hanem a szegénységben töltött idő hosszában is, a nők gyakrabban és hosszabb ideig szegények.

A szegénység vizsgálatánál a megfigyelési egységet illetően sincs egységes álláspont. A női szegénység megértésének kulcseleme a család. A család egyszerre működik támogatórendszerként, de ugyanakkor el is takarja a szegénység valódi kiterjedését. Egyrészt a család biztonsági hálóként szolgál a szegénység és a társadalmi kirekesztés ellen – külön-

nösen a dél-európai országokban –, másrésztől folyamatosan újratermeli az egyenlőtlenséget. A nők végzik a nem fizetett házimunkák nagy részét, ők gondoskodnak a gyermekek ellátásáról és a beteg, idős, ápolásra szoruló hozzátartozókról is. Pénzügyileg azonban függővé válnak a férfiaktól. A család tehát a kiszolgáltatottság és a szegénység szempontjából egy „fekete doboz”, amelyben a női szegénység egy része rejtve marad, és nem lehet tudni, hogy a gazdasági jólét milyen módon oszlik meg a családtagok között. Mindezek ismeretében körültekintően kell eljárni a megfigyelési egység megválasztását illetően, tudni kell azt, hogy a családi jövedelmek hogyan keletkeznek, milyen forrásokból származnak és azt is, hogy milyen döntéshozatali mechanizmuson keresztül és hogyan kerülnek felhasználásra. Az egyszülős családok esetében ennek nyomon követése lényegesen egyszerűbb, mint a teljes családnál, ezért a szerző elsősorban ezt a családtípust vizsgálja. Egyedül az angol háztartási panelből van információ arra vonatkozóan, hogy a „nagyobb súlyú” gazdasági döntéseket ki hozza meg a családban, és általában hogyan születnek a családi kiadásokkal kapcsolatos döntések.

A szerző többször is hangsúlyozza a szegények meghatározásának módszertani nehézségeit, a jövedelmi alapú megközelítés hiányosságait, ugyanakkor a másik gyakori módszer, a szociális segélyezési rendszer alanyai alapján történő elhatárolást sem tartja minden szempontból szerencsésnek. Fontosnak tartja bizonyos nem pénz jellegű indikátorok vizsgálatát is, például bizonyos tartós fogyasztási cikkek állományának vizsgálatát (elsősorban az autót emeli ki, amelynek hiánya a mindennapi életet nagyban megnehezíti, és erősíti a társadalmi kirekesztődést is).

A tanulmány a módszertani kérdésekre koncentrálna, és nem foglalkozik a panelelemzések eredményeivel. Nem ad választ arra, hogy a vizsgált országokban mennyire szegények a nők, kik az igazán szegények és miért. Csupán azt ismerteti, hogy milyen módszertani nehézségekbe ütközött mindezek vizsgálata.

A szerző végkövetkeztetése, hogy a szegénység, de különösen a női szegénység természetének megismeréséhez longitudinális megközelítésre van szükség. A jövedelmi alapú szegénységvizsgálat nem elégséges, a szegénységet, összetettsége miatt, sokoldalúan kell vizsgálni. A szegénységnek egy igen fontos vetülete, a női szegénység sokszor éppen az elemzési egység megválasztása miatt marad rejtve. Bár a család a szegénység esetében releváns megfigyelési egység, a kutatók a család belső viszonyrendszerét, újraelosztó mechanizmusait már nem vizsgálják.

(Ism.: *Havasi Éva*)

PRIOUX, F.:

FRANCIAORSZÁG DEMOGRÁFIAI HELYZETÉNEK
ALAKULÁSA A KÖZELMÚLTBAN

(L'évolution démographique récente en France.) –
Population. 2000. 3. sz. 441–476. old.)

A szerző, a párizsi INED (Institut National d'Études Démographiques – Nemzeti Demográfiai Kutatóintézet) munkatársa, részletes áttekintést ad a francia népesség számának és mozgalmának alakulásáról a legutóbbi években.

Kiindulásként az 1999. évi, az anyaországban márciusban lezajlott népszámlálás adatait veti egybe az INSEE (Institut National de Statistique et des Études Économiques – Nemzeti Statisztikai és Gazdaságtudományi Intézet) előrejelzett adataival. Megállapítja, hogy a népszámlálás során körülbelül 454 ezerrel kevesebb személyt regisztráltak, mint azt az előreszámítások jelezték.

A nem jelentéktelen különbség a vándorlási egyenlegbeli eltérésekből, valamint a két utóbbi népszámlálás adatbizonytalanságaiból adódik. Mindez arra vezette az INSEE-t, hogy újra áttekintse a legfőbb demográfiai mutatók értékének 1990 utáni változásait nemeként és korcsoportonként.

A *népességszám és a korstruktúra* alakulását 1998-ról 1999-re a születések és az elhalálozások számának enyhe növekedése határozta meg, minek következtében a természetes szaporodás alig haladta meg az 1992. évit. Ez a folyamat azonban a korstruktúra belső változásával járt együtt, azaz a halálozások számának növekedése bizonyos korosztályok (80 évesek és idősebbek és a veszélyeztetett korúak) nagyobb létszámából is következhet. A születések számának növekedése egy korosztály, elsősorban a termékeny korba került 1975 és 1979 között születettek viszonylag kisebb létszáma ellenére jelentkezett, ami csak a korosztály nagyobb termékenységével magyarázható.

Mindez nem változtat a korpiramison jól látható alaptendencián, a népesség elöregedésén, a középkorúak súlya pedig öt éve többé-kevésbé állandó.

A *nemzetközi vándorlás* adatai a Nemzetközi Migrációs Hivatal (Office des Migrations Internationales – OMI) kötelező orvosi vizsgálatára jelentkezők regisztrációján alapulnak, melynek belügyminiszteri engedéllyel történő statisztikai célú felhasználása sokat lendített a nemzetközi vándorlás nyomon követésén.

A 18 éves és idősebb bevándorlók száma eszerint 1997-ben 143 ezer volt. Ezen belül az európai régiókból érkezők száma megközelítően állandó (évi 50 ezer körüli), míg a harmadik világbeliek száma

növekvő (1997-re 93 ezer, melyből afrikai 51 ezer, közülük 10 ezer kiskorú volt.)

A *házasság termékenység* mutatói 1997 óta folyamatosan, enyhén növekvők, de még így is, 1999-re, csupán az 1991. évi szintet érték el. Érdekes, hogy ez az enyhe emelkedés is a legidősebb szülőkorú női népességnek köszönhető, a legfiatalabbaknál pedig visszaesés tapasztalható; ez bizonyára összefügg a születések időbeni kitolódásával.

Európában ezek az arányszámok nagyon különbözők. Írországból magas (1,93), a norvég is megelőzi az 1,77-es francia adatot, majd Dánia és Finnország következik a sorban (1,7). Másfelől mindenütt 1,5 alatt van ez az érték. A csökkenés érinti Spanyolországot és Olaszországot is (1,2) Németországban is 1995 óta szinte változatlan ez az alacsony érték.)

A különböző francia korosztályok termékenységét vizsgálva megállapították a kutatók, hogy a legfiatalabbak termékenysége nem csökkent 1995 óta. 1998-ra a 30 és a 40 évesek körében tapasztalható a legerősebb növekedés. Ezek azok a korosztályok, amelyeknél némileg elhúzódtott a termékenységi időszak, ezért „igyekeznünk” kell, ha a megelőző generációkhoz hasonló gyermekszámot kívánunk elérni.

Nyugat-Európában az utóbbi években a termékenységi időszak kitolódása jellemző, és a gyermekvállalás későbbre halasztásával az átlagos termékenységi arány csökken. Franciaországban is (de Nyugat-Európában csaknem minden országban) nőtt a szülő nők átlagos kora az 1950-es (már befejezett termékenységű) és az 1960-as generációkban egyaránt.

A terhességek bejelentett művi megszakítása 1994 és 1995 között csökkent, majd 1996–1997-re visszaállt a három év előtti szintre (163 és 164 ezer). Ezek a különbségek számbavételi okokból is származhatnak, ezért végül is elmondható, hogy az összes művi vetélés száma 1994 óta állandó, mindent összevetve évenként 220 ezer. Ez körülbelül annyit jelent, hogy minden tíz elveszületésre három abortusz jut. A legfiatalabbak körében (22 éves korig) több az abortusz, mint 1990-ben, 23 éven túl pedig kevesebb.

A fiatalok terhességmegszakításait vizsgálva megállapítható, hogy Franciaországban a fiatalok terhességmegszakításainak aránya 1985 és 1990 között már enyhén csökkent, 1994-re elérte a minimum értéket, de 1997-re újra emelkedett kissé, gyakorlatilag az 1990-es értékek jellemzik ezt az időszakot. Ha a terhességmegszakítások és az abortuszok számait figyeljük, az a tendencia látszik, hogy némileg nőtt a megelőzés, azaz a fogamzásgátlás a fiatalok körében. A fiatalok termékenységi mutatójának legutóbbi időben (1997) tapasztalható csökkenése pedig mindenképpen az előbbi magatartás terjedésére utal.

A házasságok száma már az utóbbi négy éven át 280 ezer fölött volt és 1999-re a 285 ezret is meghaladta. A házasodási kedv fellendülése 1996-ban jelentkezett, egy adózásitörvény-módosítás életbeléptetésével, mely hátrányosan érintette a nem házas gyermekes párokat. 1997-re némileg csökkent a törvény hatása, de a házassági többlet ekkor is szinte teljes egészében gyermekes párokból került ki. A gyermekkel még rendelkező párok között kötött házasságok száma 1972-től 1995-ig folyamatosan csökkent, de 1996-ban és 1997-ben már ez is növekvő. A házasodási mutató javulása együttesen következik az első házasságok és az újraházasodások számának növekedéséből. A szintetikus mutatók azonban felfedik, hogy erőteljesebb az első házasságok számának hatása, bár nem szabad túlbecsülni ennek jelentőségét, mert a végső gyakorisági mutató kialakulásában szerepet játszik a házasodási kor is, amely az utóbbi időben igen megnőtt: 1,2 évvel az 1955 és 1960 között és csaknem 2 évvel az 1960 és 1965 között született női generációban. Ezzel párhuzamosan gyorsan csökkent az első házasságok gyakorisága: az 50 éves korú hajadon nők aránya ugyanezekben a generációkban 14 százalékról 19-re, majd 27 százalékra növekedett; az 1967-es évben születettek körében elérheti a 29 százalékot is. A férfiaknál igen hasonló a helyzet: a nem házas státus 50 éves korra az 1965-ben születettek között a férfiak egyharmadát fogja érinteni. Mindezek alapján a szerző azt a következtetést vonja le, hogy a legfiatalabb generációknál a házasodási kilátások kedvezők, azaz a házasságkötések száma fokozatosan növekszik.

Az *élettársi kapcsolat* egyre inkább állandósult életformává vált és egyre kevésbé követi házasság. Minthogy azonban ezt az együttélési formát nem kötelező regisztráltatni, igen nehéz a nyomon követése, csak célzott vizsgálatok adnak róluk némi felvilágosítást. Ezek a kutatások azt mutatják, hogy az 1990 óta valamennyi korosztályba tartozó fiatal együtt élők közül egyre kevesebb a még 1999-ben is együtt élők aránya.

Noha a *házasságkötések száma* kevesebb, mint egykor volt, a *törvényes válások* évi száma nem csökken. A nyolcvanas években tapasztalható volt ebben a tendenciában némi megtorpanás, de azután újra növekedés tapasztalható, 1995-re elérvén a 119 200-as legmagasabb értéket, ezóta csak kisméretű csökkenés tapasztalható.

A *tartamspecifikus válási arányszámok* azt mutatják, hogy az 1960-as években kötött házasságok 6-7 éves házasság utáni válási esélye csaknem 15

éven át állandó maradt, és csak 20 év házasság után kezdett csökkenni ez az esély. Az 1970-es években az 1975. évi válási reform megváltoztatta a tendenciát, de egy pont után az arányok állandósultak néhány évig és csak 18 évi házasság után mutatkozik a csökkenés. Az 1975-ös években már rövidebb ez az időszak, de csak az 1980-as és az 1990-es években regisztrálható jelentős változás, öt évi házasság körül jól látható csökkenés észlelhető. Azaz, mához viszonyítva minél közelebbi időpontban kötöttek meg egy házasságot, annál inkább rövidül a házasság előre látható időtartama. Noha 1996 és 1998 körül a mutató értéke némileg stabilizálódott, az 1982-es házassági évkört válási hányadosa 35 százalékot is meghaladhat, míg az 1960-ban házassodottaknál ez a mutató csak 16 százalék volt. Ez utóbbi és az 1970-ben házassodottak évkörtében volt a legerősebb a változás: 16 százalékról 25 százalékra nőtt a válások hányada. A szerző véleménye szerint a következő években a növekedés még erőteljesebb lesz.

A *gyermekhalandóság* csökkenése 1995 óta megállt és 1998-ra 5 ezrelék fölé emelkedett. Az évtized első felében tapasztalható stagnálás elsősorban az ún. bölcsőhalál csökkenésének tulajdonítható (10 ezer újszülöttre számítva 19-ről 5-re csökkent). Mindamellett a gyermekhalandóság csökkenése kevésbé játszik szerepet a születéskor várható élettartam növekedésében, ami 1990 és 1997 között a férfiak esetében 0,22 évet, a nőknél pedig 0,16 évet tett ki.

A francia nők és férfiak megélt átlagos kora fokozatosan közelít egymáshoz, 1999-ben a férfiak átlagosan 75 évet, a nők pedig 82 és fél évet éltek. Mint látható, az eltérés még mindig elég nagy, az Európai Unió országai között Franciaországban a legnagyobb. A francia nők átlagos megélt kora az Európai Unió valamennyi országa női megélt korát meghaladja. Mindazonáltal a francia nők és férfiak megélt életkorának egymáshoz közelítése a hagyományos magasabb női megélt kor ellenére, a nők halandóságának enyhe rosszabbodásából következik, mégpedig a daganatos betegségek 35-44 éves korban történő növekedése miatt. A 70 évesek csoportjában azonban a női halandóság lényegesen kisebb a férfiakénál. Így megállapítható, hogy a férfi többlethalandóság csökkenése a férfiak terápiai helyzetének relatív javulásával függ össze, de éppen így magyarázható a nők 35-44 éves halálzási helyzetének rosszabbodásával is.

(Ism.: *Visi Lakatos Mária*)

BIBLIOGRÁFIA

A Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár és Dokumentációs Szolgálatához az alábbi fontosabb helyben megtekinthető, de nem kölcsönözhető könyvek és CD-ROM-ok érkeztek be:

STATISZTIKAI ÉVKÖNYVEK

- Anuarul statistic al României = Romanian statistical yearbook / Comisia Nationala pentru Statistica. - Bucuresti : CNPS, cop. 1999. - 1025 p.
Románia statisztikai évkönyve.
I-044-C-0002/1999
- China statistical yearbook [Elektronikus dok.] / [State Statistical Bureau]. - [Beijing] : [CSICSC], 2000. - CD
Kína statisztikai évkönyve CD-ROM-on.
I CD-0078/02
- Europe in figures / Commission of the European Communities. - Luxembourg : EUROSTAT, 2000. - X, 190 p.
Európa számokban.
I-030-B-0211/5
- Latvijas statistikas gadagramata = Statistical yearbook of Latvia / Latvijas Republikas Valsts statistikas komiteja. - Riga : VSK, 2000. - 229, X p.
Lettország statisztikai évkönyve.
I-042-B-0269/2000
- Lithuania's statistics yearbook = Lietuvos statistikos metraštis / Lithuanian Department of Statistics. - Vilnius : Lietuvos ukis, 2000. - 612 p.
Litvánia statisztikai évkönyve.
I-042-C-0268/2000
- OECD in figures : Statistics on the member countries : Supplement to The OECD Observer / Org. for Economic Cooperation and Development. - Paris : OECD, 2000. - 95 p.
Az OECD-országok számokban.
I-033-D-0001/2000
- Slovak Republic in figures = Slovenská Republika v čísloch / Statistical Office of the Slovak Republic. - Bratislava : SÚSR, [2000]. - 34 p.
Szlovákia számokban.
I-020-D-0007/2000/A
- Statistical yearbook for Asia and the Pacific = Annuaire statistique pour l'Asie et le Pacifique / Economic and Social Commission for Asia and the Pacific. - Bangkok : UN ESCAP, 2000. - XII, 637 p.
Ázsia és a Csendes-óceáni térség statisztikai évkönyve.
I-058-B-0008/1999
- Statistical yearbook of China / State Statistical Bureau. - Hong Kong : Economic Information and Agency ; Beijing : CSICSC, 2000. - [6], 888 p.
Kína statisztikai évkönyve.
I-052-C-0020/2000/A
- Statistical yearbook on Central European countries / European Commission. - Luxembourg : EUROSTAT, 1999. - 170 p.
Közép-Európa országainak statisztikai évkönyve.
I-030-B-0365/1993-1997
- Statistical yearbook Republic of Argentina / Instituto Nacional de Estadística y Censos. - Buenos Aires : INDEC, 2000. - XXXI, 587 p.
Argentína statisztikai évkönyve.
I-080-B-0050/2000/A
- Statisticheski godishnik na Narodna Republika Bahlgarija = Statistical yearbook / Komitet za socialna informacija. - Sofija : KSI, [1999]. - XXXII, 535 p., [10] t.
Bulgária statisztikai évkönyve.
I-045-B-0058/1999
- Statisticheskij ezhegodnik Kazakhstana = Statistical yearbook of Kazakhstan / Agentstvo Respubliki Kazakhstan po Statistike. - Almaty : ARKS, 1999. - 390 p.
Kazahsztán statisztikai évkönyve.
I-042-C-0403/1999
- Statistichki godishnik [Elektronikus dok.] = Statistical yearbook / Zavod za statistika na Republika Makedonijha. - Skopjhe : ZSZ, 1999. - CD
Makedónia statisztikai évkönyve CD-ROM-on.
I CD-0135/01
- Statistiké epetérís tés Ellados = Statistical yearbook of Greece / Ethniké Statistiké Ypéresia tés Ellados. - Athena : ESYE, 2000. - 563 p., [8] t.
Görögország statisztikai évkönyve.
I-049-B-0050/1999
- Statistisches Jahrbuch ... für die Bundesrepublik Deutschland = Statistical yearbook for the Federal Republic of Germany / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart [etc.] : Kohlhammer, 2000. - 747 p.
A Német Szövetségi Köztársaság statisztikai évkönyve.
I-004-C-0002/2000
- Statistisches Jahrbuch der Schweiz [Elektronikus dok.] = Annuaire statistique de la Suisse / Bundesamt für Statistik. - Zürich : Verl. Neue Zürcher Zeitung, cop. 1999. - CD
Svájc statisztikai évkönyve CD-ROM-on.
I CD-0066/003
- World development indicators ... on CD-ROM [Elektronikus dok.] / The World Bank. - Washington : World Bank, 2000. - CD
A világ fejlődésének jelzőszámai CD-ROM-on.
I CD-0087/01

ÁLTALÁNOS STATISZTIKAI MUNKÁK

- Australian Statistics Advisory Council. Annual report. - Canberra : ABS, cop. 1998. - VII, 18 p.
Az Ausztrál Statisztikai Tanácsadó Testület éves jelentése.
472494/1997-1998
- French, Simon : Statistical decision theory / Simon French, David Rios Insua. - New York : Oxford Univ. Press Inc., cop. 2000. - X, 301 p. : ill. ; 24 cm
Statisztikai döntésmélet.
735207
- Guidelines for statistical metadata on the Internet / United Nations Statistical Commission and Economic Commission for Europe. - Geneva : UN, 2000. - V, 6 p. ;
Irányelvek a statisztikai metadatok leírásához az Interneten.
I-031-B-0170/52

- Handbook on quarterly national accounts / European Commission. - Luxembourg : EUROSTAT, 1999. - XVII, 419 p. : ill. ; 30 cm
A negyedéves nemzeti elszámolások kézikönyve.
 825182
- Inventory of international statistical classifications / European Commission. - Luxembourg : EUROSTAT : EU EC, 1999. - 222 p. ; 30 cm
A nemzetközi statisztikai osztályozás számbavétele.
 825173
- Statistics on the structure and distribution of earnings : Methods and definitions : Data 1995. - Luxembourg : EUROSTAT, 1999. - 60 p. ; 30 cm
A keresetek szerkezeti és megoszlási statisztikája, mód-szerek és definíciók.
 825181
- System of National Accounts, 1993 : Glossary / [Organisation for Economic Co-operation and Development]. - [Paris] : OECD, cop. 2000. - 55 p. ; 27 cm
A nemzetgazdasági elszámolási rendszer 1993-as változatában használt kifejezések értelmező szótára.
 824790; 824791; 824792; 824793; 824794
- GAZDASÁGSTATISZTIKA**
- Agricultural policies, markets and trade : Monitoring and outlook : In the Central and Eastern European countries, the new independent states and China / Centre for Co-operation with European Economies in Transition, Organisation for Economic Co-operation and Development. - Paris : OECD, 2000. - 153 p.
Mezőgazdasági politika, piac és kereskedelem a közép-és kelet-európai országokban, a függetlenné vált államokban és Kínában.
 I-033-C-0223/2000
- Agricultural statistics / United States Department of Agriculture. - Washington : USDA, 2000. - IX, [527] ism. p.
Az Egyesült Államok mezőgazdasági statisztikai évkönyve.
 I-072-C-0208/2000
- Annual bulletin of housing and building statistics for Europe = Bulletin annuel de statistiques du logement et de la construction pour l'Europe = Ezhegodnyij bjulleten' evropejskoj zhilishnoj i stroitel'noj statistiki / Economic Commission for Europe. - New York : UN, 2000. - VII, 101 p.
Európa és Észak-Amerika lakás- és építőipari statisztikájának éves jelentése.
 I-031-B-0112/2000
- Annual report of the Executive Board for the financial year ended April 30 ... / International Monetary Fund. - Washington : IMF, 2000. - XIII, 234 p.
Az IMF éves jelentése.
 470174/2000
- Banking in Europe : Data 1994-1997 / European Commission. - Luxembourg : EUROSTAT, 1999. - IX, 142 p. : ill. ; 30 cm
Bankügyek Európában, 1994-1997.
 I-030-B-0376/1994-1997
- Comptes et indicateurs économiques : Rapport sur les comptes de la Nation. - [Paris] : INSEE, 2000. - 229 p.
Jelentés Franciaország nemzetgazdasági elszámolásairól.
 I-033-B-0409/1999
- Consumption tax trends / Organisation for Economic Co-operation and Development. - Paris : OECD, 1999. - 98 p.
A fogyasztási adó alakulása az OECD-országokban.
 473563/1999
- Denmark. - Paris : OECD, 2000. - 159 p., [1] fol.
Dánia gazdasági áttekintése.
 I-033-C-0126/1999-2000
- Electricity information / International Energy Agency. - Paris : OECD IEA, 2000. - VIII, 77, 700 p.
Az OECD Nemzetközi Energiaügynökségének éves villamosenergia-jelentése.
 I-033-B-0477/2000
- Employment policies in the EU and in the member states : Joint report / European Commission. - Luxembourg : OPEC, 1999. - 115 p.
Foglalkoztatáspolitiká az EU-ban és tagállamaiban.
 480145/1998
- Energiebilanzen = Energy balance sheets = Bilans de l'énergie. - Luxembourg : EUROSTAT, 2000. - 283 p.
Az Európai Közösségek energiamérlege.
 I-030-B-0069/1997-1998
- Energy balances of non-OECD countries = Bilans énergétiques des pays non-membres / International Energy Agency. - Paris : OECD IEA, 2000. - XIV, 68, 499 p., [4] t.
A nem OECD-országok energiamérlegei.
 I-033-B-0543/1997-1998
- European Community direct investment : Yearbook. Data. - Luxembourg : EUROSTAT, 1999. - 431 p.
Az Európai Unió országainak működőtőke beruházása.
 I-030-B-0201/1998/[2]
- European minerals yearbook / European Commission ; prep. by BRGM ... - Luxembourg : OPEC, 1998. - 373 p.
Európa bányászati évkönyve.
 I-030-B-0367/1996-1997
- Facts on foreign trade of the Czech Republic / publ. by Ministry of Industry and Trade, Czech Statistical Office, Centre for Foreign Economic Relations. - Prague : Min. of Industry and Trade : CSO : CFER, [2000]. - 255 p.
Tények Csehország külkereskedelméről.
 I-020-C-0069/2000/A
- Finland. - Paris : OECD, 2000. - 132 p., [1] fol.
Finnország gazdasági áttekintése.
 I-033-C-0250/1999-2000
- Fiskeoppdrett = Fish farming. - Oslo [etc.] : Stat. Sentralbyrå, cop. 2000. - 55 p.
Norvégia halászata.
 I-040-B-0180/1998
- Forschung und Entwicklung: jährliche Statistiken = Research and development: annual statistics = Recherche et développement: statistiques annuelles. - Luxembourg : EUROSTAT, 1999. - 174 p.
Az Európai Unió kutatás-fejlesztési statisztikai évkönyve.
 I-030-B-0094/1988-1998
- France. - Paris : OECD, cop. 2000. - 165, [6] p., [1] fol.
Franciaország gazdasági áttekintése.
 I-033-C-0119/1999-2000
- Hungary : Annual report on government, economy, the business environment, capital markets and industry, with forecasts through end... / Business Monitor International Ltd. - London : BMI, 1999. - 140 p.
Magyarország 1998-ban. Éves jelentés a kormány működéséről, a gazdaságról, az üzleti életéről, a tőkepiacról és az iparról, előrejelzéssel 2001-ig.
 473549/1999

- Industrial statistics = Statistické bioméhanias. - Nicosia : Min. of Finance, 1998. - 445 p.
Cyprus iparstatistikája.
I-048-B-0007/1997
- Insurance statistics yearbook = Annuaire des statistiques d'assurance / Organisation for Economic Co-operation and Development. - Paris : OECD, 2000. - 311 p.
Az OECD-oroszágok biztosításstatisztikai évkönyve.
I-033-B-0482/1991-1998
- International yearbook of industrial statistics / United Nations Industrial Development Organization. - Vienna : UNIDO, 2000. - VI, 712 p.
Nemzetközi iparstatistikai évkönyv.
I-002-B-0279/2000
- Korea. - Paris : OECD, 2000. - 293 p., [1] fol.
Korea gazdasági áttekintése.
I-033-C-0226/1999-2000
- L'industrie en ... : La croissance a révisé. - [Paris] : INSÉE, 2000. - 152 p.
A francia ipar.
I-033-B-0536/1999
- Land- und Forstwirtschaft, Fischerei. Fachser. 3. Reihe 2.4. - Kaufwerte für landwirtschaftliche Grundstücke / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart [etc.] : Kohlhammer, 2000. - 29 p.
A Német Szövetségi Köztársaság mezőgazdasága, erdőgazdálkodása és halászata. A földbirtok vásárlóértéke.
I-004-B-0285/1999
- Panorama of European business. Data 1988-1998 / European Commission. - Luxembourg : EUROSTAT, 2000. - V, 531 p.
Az európai üzleti élet 1988-1998 közötti adatainak áttekintése.
I-030-B-0202/1999
- Panorama of transport : Statistical overview of road, rail and inland waterway transport in the European Union / European Commission. - Luxembourg : EUROSTAT, 1999. - 71 p.
Szállítási körkép, statisztikai áttekintés az Európai Unió közötti, vasúti és belföldi vízi fuvarozásáról.
I-030-B-0369/1970-1996
- Perspectives de l'OCDE sur les PME / Organisation de Coopération et de Développement Économiques. - Paris : OECD, 2000. - 254 p.
A kis- és középvállalatok kilátásai az OECD-ben.
473584/[2000]
- Rapport sur les comptes de la nation de l'année. L'économie française. - [Paris] : INSÉE, 2000. - 220 p.
Jelentés Franciaország nemzeti számláiról.
I-033-B-0380/2000-2001
- Reiselivsstatistikk = Statistics on travel. - Oslo [etc.] : Stat. Sentralbyrå, 2000. - 90 p.
Norvégia idegenforgalmi statisztikája.
I-040-B-0130/1999
- Rocznik statystyczny handlu zagranicznego = Yearbook of foreign trade statistics. - Warszawa : GUS, 2000. - XXIV, 599 p., [4] t.
Lengyelország külkereskedelmi statisztikai évkönyve.
I-022-C-0024/2000
- The Russian Federation / Centre for Co-operation with European Economies in Transition. - Paris : OECD, cop. 2000. - 176 p., [1] t.
Oroszország gazdasági áttekintése.
I-033-C-0239/1999-2000
- Science, technology and industry outlook / Organisation for Economic Co-operation and Development. - Paris : OECD, 1999. - 292 p.
Tudomány, technológia és ipar az OECD-oroszágokban.
472559/1998
- Services in Europe / European Commission. - Luxembourg : EUROSTAT, 1999. - 223 p.
Szolgáltatási helyzetkép Európában.
I-030-B-0360/1995-1997
- The state of food and agriculture. Lessons from the past 50 years. - Rome : FAO, 2000. - XXIII, 329 p.
A világ ételkész- és mezőgazdasági helyzete az elmúlt 50 évben.
470195/2000
- Ulkomaankauppa = Utrikeshandel = Foreign trade / Tullihallitus. Osa 2. - Helsinki : Tullihallitus, 2000. - 109 p.
Finnország külkereskedelmi statisztikai évkönyve.
I-043-B-0009/1998/2
- Volkswirtschaftliche Gesamtrechnungen. Fachser. 18. Reihe 1.3. - Konten und Standardtabellen. / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart [etc.] : Kohlhammer, 2000. - 263 p.
A Német Szövetségi Köztársaság nemzetgazdasági elszámolásai. Számlarendszer és input-output táblák.
I-004-B-0211/1999
- World development report. Entering the 21st century : Summary / the World Bank. - New York [etc.] : Oxford Univ. Press, cop. 2000. - 11 p.
Jelentés a világ gazdasági helyzetéről. Belépés a 21. századba.
I-072-C-0433/1999-2000/S
- Yearbook of fishery statistics = Annuaire statistique des pêches = Anuario estadístico de pesca. - Rome : FAO, 2000. - XI, 215 p.
A FAO halászati statisztikai évkönyve.
I-072-B-0096/87

TÁRSADALOMSTATISZTIKA – EGÉSZSÉGÜGY – KULTÚRSTATISZTIKA

- Äldres levnadsförhållanden, 1980-1998. - Stockholm : SCB, 2000. - 285 p. : ill. ; 30 cm
Az idősök életkörülményei Svédországban 1980-1998 között.
I-041-C-0223/93
- Annuaire des statistiques sanitaires et sociales / Ministère de la solidarité nationale, Ministère de la santé. - Paris : SESI, 2000. - 427 p.
Franciaország egészségügyi és szociálstatisztikai évkönyve.
I-033-C-0203/1999
- Bildung und Kultur. Fachser. 11. Reihe 4.5. - Finanzen der Hochschulen. / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart [etc.] : Kohlhammer, 2000. - 139 p.
A Német Szövetségi Köztársaság oktatásügye és művelődésügye. A felsőoktatás pénzügyei.
I-004-B-0291/1998
- Comptes du logement. - Paris : INSÉE, 2000. - 201 p.
Franciaország lakásainak számbavétele.
I-033-B-0537/2000
- Helsestatistikk = Health statistics. - Oslo [etc.] : Stat. Sentralbyrå, cop. 2000. - 70 p.
Norvégia egészségügyi statisztikája.
I-040-B-0087/1992-1998

- Key indicators of the labour market [Elektronikus dok.] / International Labour Office. - Geneva : ILO, 1999. - CD
 I-002-B-0223/1999-2000
A világ munkaerő-piaci jelzőszámai CD-ROM-on.
- Die Kindergärten : Kindertagesheime : Berichtsjahr. - Wien : ÖStZ, 2000. - 159 p.
 I-037-B-0126/1999
Ausztria gyermekintézményei.
- Kosten en financiering van de gezondheidszorg = Cost and financing of health care / Centraal Bureau voor de Statistiek Afdeling Gezondheidsstatistiek. - Voorburg [etc.] : CBS, 2000. - 31 p.
 I-037-B-0126/1999
Hollandia egészségügyi ellátásának költségei.
- Lebenssituation älterer Menschen [Elektronikus dok.] : Ergebnisse des Mikrozensus Juni 1998 / Statistik Österreich. - Wien : ÖStZ, 1998. - CD + mell. (1 tájék.)
 I-037-B-0126/1999
Az idős emberek helyzete Ausztriában az 1998. évi mikrocenzus alapján CD-ROM-on.
- MISSOC : Social protection in the member states of the European Union / European Commission. - Luxembourg : OOEPEC, 1999. - 691 p.
 I-032-B-0312/1996
Szociális ellátás az Európai Unió tagállamaiban.
- Recorded crime, Australia / Australian Bureau of Statistics. - Canberra : ABS, 2000. - 131 p.
 I-091-B-0078/1999
Ausztrália felderített bűnügyeinek statisztikája.
- Das Schulwesen in Österreich : Schuljahr. - Wien : ÖStZ, 2000. - VI, 271 p.
 I-002-B-0226/1999-2000
Ausztria oktatásügye.
- Sistema sanitario e salute della popolazione : Indicatori regionali / Istituto Nazionale di Statistica. - Roma : ISTAT, 2000. - 265 p. : ill. ; 30 cm + mell. (1 floppy)
 I-032-B-0312/1996
Az egészségügyi rendszer és a lakosság egészségi állapota Olaszországban.
- Social protection in Europe / European Commission. - Luxembourg : OOEPEC, 1998. - 160 p.
 I-032-B-0312/1996
Szociális ellátás Európában.
- Statistiche giudiziarie penali / Istituto Nazionale di Statistica. - Roma : ISTAT, 2000. - 518, [24] p.
 I-032-C-0248/1998
Olaszország büntetőjogi statisztikája.
- Strassenverkehrsunfälle in der Schweiz = Accidents de la circulation routière en Suisse. - Bern : BFS, 2000. - 170 p.
 I-031-B-0237/1999
Svájc közúti közlekedési baleseti statisztikája.
- Vaage, Odd Frank : Norsk kulturbarometer 1997 / Odd Franke Vaage. - Oslo [etc.] : Stat. Sentralbyrå, cop. 1998. - 97 p. : ill. ; 24 cm
 I-040-C-0176/1997
Norvégia kulturális mutatói 1997-ben.
- La vita quotidiana nel 1997 / Istituto Nazionale di Statistica. - [Roma] : ISTAT, 1999. - 287 p. : ill. ; 30 cm + mell. (2 floppy)
 I-032-B-0308/1997
Olasz családok mindennapi élete 1997-ben.
- Women and men in Europe and North America / Economic Commission for Europe, US Census Bureau. - New York [etc.] : UN, 2000. - XX, 252 p.
 I-072-B-0711/2000
Nők és férfiak Európában és Észak-Amerikában.
- 100 years of vital statistics in Japan 1899-1998 / Statistics and Information Department Ministry of Health and Welfare. - Tokyo : MHW SID, [2000]. - 402 p.
 I-051-B-0059
Japán 100 éves népmozgalmi statisztikája.
- Annales de démographie historique. La mobilité intra-urbaine / Société de démographie historique. - Paris : Soc. de démographie historique : EHESS, cop. 1999. - 251 p.
 I-041-B-0112/1999/3
Nemzetközi történeti demográfiai bibliográfia.
- Befolkningsstatistik. Del 3. - Folkmängden efter kön, ålder och medborgarskap m m. = Population statistics. - Stockholm : SCB, 2000. - 197 p.
 I-040-B-0123/1998-1999
Svédország népességszámstatisztikája.
- Befolkningsstatistikk. Med tall for 1. januar 1999 = Population statistics. - Oslo [etc.] : Stat. Sentralbyrå, cop. 2000. - 186 p.
 I-040-B-0123/1998-1999
Norvégia népességszámstatisztikája.
- Bjertnäs, Marte Kristine : Innvandring og innvandrere / Marte Kristine Bjertnäs. - Oslo [etc.] : Stat. Sentralbyrå, cop. 2000. - 69 p. : ill. ; 24 cm
 I-040-C-0177/2000
Bevdorlók és bevándorlás Norvégiában.
- La fecondità regionale nel ... - Roma : ISTAT, 1999. - 17 p. + mell. (1 floppy)
 I-032-B-0311/1996
Regionális termékenység Olaszországban.
- Marriages and divorces, Australia / Australian Bureau of Statistics. - Canberra : ABS, 2000. - 141 p.
 I-091-B-0079/1999
Ausztrália házassági és válási statisztikája.
- Matrimoni, separazioni e divorzi / Istituto Nazionale di Statistica. - Roma : ISTAT, 2000. - 143, [6] p.
 I-032-B-0266/1997
Házasságkötések, különélések és válások Olaszországban.
- Mouvements de la population et migrations en ... / Institut National de Statistique. - Bruxelles : INS, 2000. - 213 p.
 I-038-B-0238/2000
Belgium népmozgalmi és vándorlási statisztikája.
- Recent demographic developments in Europe / Council of Europe. - Strasbourg : Council of Europe, cop. 1998. - 467 p.
 I-033-B-0456/1998
Demográfiai fejlemények Európában.
- Tuarascail ar staidreamh beatha = Report on vital statistics / Department of Health ; compil. by Central Statistics Office. - Dublin : CSO, 2000. - 242 p.
 I-036-B-0352/1996
Írország népmozgalmi statisztikája.